

RAPPORT

KULTURMINNEFONDETS SAMFUNNSNYTTE

Bårdshaug Herregård i Orkdal. Mottok Kulturminnefondets plakett for godt bevaringsarbeid i 2016. Bilde hentet fra baardshaug.no

Forord

På oppdrag fra Kulturminnefondet har Menon Economics analysert Kulturminnefondets samfunnsnytte.

Prosjektet har vært ledet av Kristin Magnussen (Menon), med Caroline Wang Gierløff (Menon), Endre Kildal Iversen (Menon), Siri Voll Dombu (Menon) og Karin Ibenholt (Samfunnsøkonomisk analyse) som prosjektmedarbeidere. Ståle Navrud (NMBU og assosiert partner i Menon) har vært kvalitetssikrer.

Menon Economics er et forskningsbasert analyse- og rådgivningsselskap i skjæringspunktet mellom foretaksøkonomi, samfunnsøkonomi og næringspolitikk. Vi tilbyr analyse- og rådgivningstjenester til bedrifter, organisasjoner, kommuner, fylker og departementer. Vårt hovedfokus ligger på empiriske analyser av økonomisk politikk, og våre medarbeidere har økonomisk kompetanse på et høyt vitenskapelig nivå. Vi ble kåret til årets konsulentselskap i 2015.

Vi takker Kulturminnefondet for et spennende oppdrag og et godt samarbeid underveis. Vi takker også alle bidragsyttere for gode innspill underveis i prosessen. Spesielt vil vi takke alle dem som har svart på spørreundersøkelsen vi sendte ut til dem som har søkt Kulturminnefondet om støtte. Forfatterne står ansvarlig for alt innhold i rapporten.

Juni 2017

Kristin Magnussen
Prosjektleder
Menon Economics

Innhold

SAMMENDRAG OG KONKLUSJONER	3
1. INNLEDNING OG BAKGRUNN	11
1.1. Om Kulturminnefondet og kulturminners samfunnsnytte	11
1.2. Metode og data	13
1.3. Rapportens oppbygging	13
2. VERDIER AV KULTURMINNER OG BEHOV FOR TILSKUDD TIL BEVARING	14
2.1. Kulturminner har mange verdier	14
2.2. Samfunnets nytte av å bevare kulturminner er større en eierens egen nytte	15
3. KULTURMINNEFONDETS SAMFUNNSNYTTE	18
3.1. Kulturminnefondet bidrar til samfunnsnytte på flere måter	18
3.2. Samfunnsnyttens av økonomisk støtte til istandsettelse av verneverdige kulturminner	20
3.2.1. Kulturminnefondets tilskuddsordning utløser innsats som gir økt bevaring	21
3.2.2. Hva ville skjedd uten Kulturminnefondets innsats	26
3.2.3. Kulturminnefondet utløser dugnadsinnsats	27
3.2.4. Hva motiverer eierne til bevaring av kulturminner	30
3.2.5. Bruksendring som følge av tilskudd	33
3.3. Nærings- og verdiskapingseffekter for kulturminner brukt til næring	35
3.3.1. Eksempel: Verdiskapings- og næringseffekter fra Kalven seter	36
3.3.2. Generalisering av samfunnsnyttens av å istandsette kulturminner til næringsvirksomhet	41
3.4. Andre samfunnsnyttvirkninger av Kulturminnefondets virksomhet: informasjonsspredning, stipendordning og tilstedeværelse	45
3.4.1. Samfunnsnyttens av faglig støtte til og informasjon om ivaretagelse av verneverdige kulturminner	45
3.4.2. Samfunnsnyttens av bidrag til kulturminnefeltet og samfunnet	47
4. LITTERATUR	49
VEDLEGG A: OM SPØRREUNDERSØKELSEN OG SVAR FRA SPØRREUNDERSØKELSEN	51
VEDLEGG B: SPØRRESKJEMA	54
Spørreskjema tilskuddsmottakere	54
Spørreskjema søkere med avslag	58
VEDLEGG C: YTTERLIGERE INFORMASJON OM KALVEN SETER	63

Sammendrag og konklusjoner

Kulturminnefondets tilskudd og aktivitet bidrar til å øke den totale samfunnsøkonomiske verdien knyttet til kulturminner. Kulturminnefondet bidrar til samfunnsnytte gjennom fire dimensjoner vi berører i vår analyse:

1. **Kulturminnefondets tilskuddsordning** bidrar til at det utløses private midler, privat innsats og i noen tilfeller også midler fra andre støtteordninger. Dette fører til økt samfunnsnytte ved at:
 - Bevaringsarbeidet har verdi i form av fellesskap, dugnad, tilhørighet og tillit
 - De utløste midlene fører til økt bevaringsinnsats som ivaretar kulturminnet
 - Det skapes verdier for flere enn den private eieren, ved at flere får nytte godt av at kulturarv og kulturminner blir bevart
2. **Økonomisk verdiskaping som følge av bevaringsarbeidet** gjennom inntektsskapende aktivitet. Dette fører til økt samfunnsnytte ved:
 - Forvaltningen og bevaringen av kulturminner (herunder bidrag til tradisjonshåndverk)
 - Drift av næringsvirksomhet i og i tilknytning til kulturminnet
3. **Tilstedeværelse og bidrag til samfunnet og kulturminnefeltet** fører til økt samfunnsnytte ved eksempelvis stipendordningen, plaketten, bidrag til kulturminnedagene o.l.
4. **Faglig støtte og informasjon** om ivaretagelse av kulturminner fører til økt samfunnsnytte ved at flere kan sette i stand kulturminnet på en tradisjonsriktig måte og dermed både heve kvaliteten på kulturminnet og bidra til å ivareta tradisjonshåndverk.

Vår analyse viser at samfunnsnyttene som kan tilbakeføres til Kulturminnefondets tilskuddsvirksomhet og øvrige virksomhet er betydelig når man inkluderer det Kulturminnefondets tilskudd utløser av private midler og andre tilskudd. Kulturminnefondet har gitt mer enn 570 millioner kroner i tilskudd siden starten i 2003. Dette har ført til at det er brukt nærmere 2 milliarder kroner på bevaring av de kulturminnene som har mottatt tilskudd fra Kulturminnefondet. Det vil si at én krone i tilskudd fra Kulturminnefondet fører til at det brukes 3,50 kroner på bevaringsprosjektet.

Kulturminnefondets tilskudd muliggjør at flere av kulturminnene som ikke var i bruk før tilskuddet, kan tas i bruk etter tilskuddet. En betydelig andel av kulturminnene som får støtte, endres fra ikke å være i bruk til å bli brukt av eieren som bolig, fritidsbolig eller lignende. I tillegg blir en betydelig andel av kulturminnene som ikke var i bruk før tilskuddet, tatt i bruk til næringsvirksomhet, for eksempel til serverings- og overnattingssteder, etter restaurering. Dette med ny bruk til næringsvirksomhet er spesielt interessant ettersom det ikke bare er en kvalitetsendring, men også en bruksendring som gjør at kulturminnets samfunnsnytte øker ved at flere tar det i bruk og kan få glede av det ved at det blir tilgjengelig for flere. I tillegg støtter dette opp under tanken om vern gjennom bruk.

Kulturminnefondet bidrar også til økt samfunnsnytte ved at det fører til bevaringsarbeid som bidrar til næringsvirksomhet lokalt og til å holde i hevd tradisjonelle håndverkstjenester. Denne samfunnsnyttene kommer både fra tilskuddsordningen og fra informasjonen Kulturminnefondet gir både i tilsagns- og avslagsbrev, på sine nettsider og gjennom kontakt med Kulturminnefondet.

I tillegg bidrar Kulturminnefondet til å skape interesse for kulturminner og gjøre kulturminner tilgjengelig for flere blant annet gjennom sosiale medier, ved en stipendordning og utdeling av plakett for spesielt godt gjennomført bevaringsarbeid. Dette gjør at også samfunnet utover den private eieren kan ha nytte av at kulturminner bevares gjennom Kulturminnefondets tilskuddsordning.

En vurdering av Kulturminnefondets samfunnsnytte ved hjelp av samfunnsøkonomisk metode

Denne analysen av Kulturminnefondets samfunnsnytte tar utgangspunkt i samfunnsøkonomisk metode. Bruk av samfunnsøkonomisk metode betyr at ressursene som brukes vurderes opp mot resultatet av ressursbruken. Man vurderer også om ressursene kunne vært anvendt på en annen måte som kunne vært gunstigere for samfunnet – det vil si om man kunne fått mer samfunnsnytte ved å bruke ressursene på en annen måte. Hvorvidt ressursbruken er effektiv er sentralt i samfunnsøkonomiske analyser. Det vil si at man blant annet vurderer om ressursene som brukes på et tiltak (eller en type tiltak) bidrar til økt samfunnsnytte eller om denne nytten ville blitt realisert også i fravær av midlene. I så tilfelle er det kun den delen av nytten som kan tilbakeføres til de relevante ressursene (i dette tilfellet Kulturminnefondets aktivitet) som er samfunnsnytte som tilskrives den aktuelle ressursbruken. Samfunnsøkonomisk metode er derfor en relativt strengere metodisk fremgangsmåte enn mange andre metodiske tilnærminger som ikke er like opptatt av den alternative ressursbruken og hva som ville skjedd uten den aktuelle ressursbruken (det som kalles referansesituasjonen i samfunnsøkonomiske analyser).

Det følger derfor også krav til spørsmålsstillingen i en spørreundersøkelse når man legger samfunnsøkonomisk metode til grunn. Det blir viktig å vite hva respondentene ville gjort hvis de ikke fikk tilskuddet vi analyserer. Det er også nødvendig å legge inn kontrollspørsmål for å sjekke realismen i svarene fra respondentene, slik at vi får et godt uttrykk for hva som har skjedd med tilskuddet og hva som ville skjedd uten.

Samfunnsøkonomisk metode er dermed en relativt streng metode når man skal vurdere samfunnsnytte av et tiltak som en tilskuddsordning, og det vil si at vi har gjort en noe strengere vurdering av samfunnsnytte enn det som ofte gjøres. Vi finner likevel at Kulturminnefondets tilskuddsordning og aktivitet bidrar med stor samfunnsnytte.

Kulturminnefondet er en viktig tilskuddsordning for verneverdige kulturminner i privat eie

Kulturminnefondet er et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter underlagt Klima- og miljødepartementet, og er en rendyrket tilskuddsordning og skal være et lavterskeltilbud for private eiere av verneverdige kulturminner. Kulturminnefondet bidrar til å styrke arbeidet med å bevare verneverdige og fredede kulturminner, og til at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøet kan benyttes som grunnlag for fremtidig opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping. Videre bidrar Kulturminnefondet til mer effektive samarbeidsformer mellom offentlig og privat sektor og bygger opp under en styrket verneinnsats. Fondets midler utløser midler hos privatpersoner, næringsliv og andre. På den måten gir fondet synergieffekter og utløser merinnsats.

Prosjektets formål er å vurdere samfunnsnytte av Kulturminnefondets virksomhet

Formålet med dette prosjektet er å gi en uavhengig vurdering av Kulturminnefondets samfunnsnytte. Følgende problemstillinger er belyst:

- I hvilken grad utløser Kulturminnefondets tilskuddsordning privat innsats som gir økt bevaring av kulturminner, og i hvilken størrelsesorden er den tilhørende samfunnsverdien?
- Hva skjer med kulturminner som er bevart med støtte fra Kulturminnefondet, og hva er den tilhørende samfunnsverdien av disse kulturminnene?
- Hvilke samfunnsverdier medfører Kulturminnefondets tilskudd og aktiviteter?

Resultatene er basert på data hentet fra Kulturminnefondets søknadsdatabase, egen spørreundersøkelse til alle søkere og Menons ringvirkningsmodell

Kulturminnefondets søknadsdatabase er benyttet for å få oversikt over alle omsøkte prosjekter. Denne databasen inneholder alle søknader og regnskap for kulturminneprosjektene som har søkt støtte fra

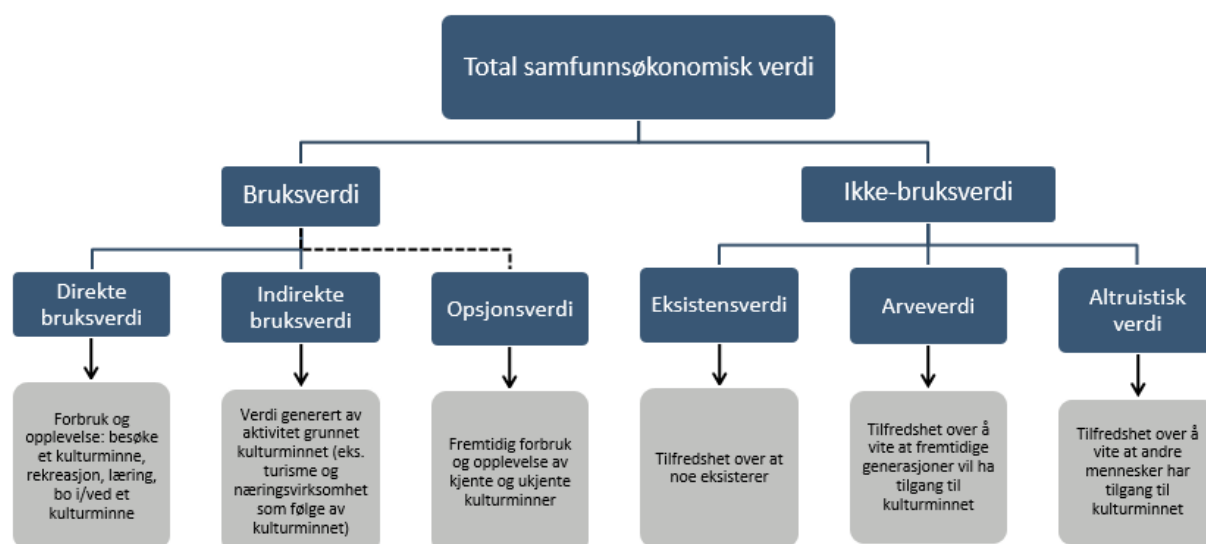
Kulturminnefondet fra 2003 og fram til i dag. I tillegg har vi sendt ut en internettbasert spørreundersøkelse til alle søkerne, både de som har fått tilskudd og de som har fått avslag. I spørreundersøkelsen endte vi opp med 767 svar fra de som hadde fått tilsagn om støtte, og det tilsvarer en svarprosent på 39,4 prosent av de som mottok undersøkelsen. Blant de som hadde fått avslag fikk vi 455 svar, og det tilsvarer en svarprosent på 25,6 prosent. Informasjon fra databasen og spørreundersøkelsen er brukt til å beskrive, beregne og vurdere viktige aspekter ved samfunnsnyttene av tilskuddene. For å identifisere verdiskapings- og næringseffekter av utvalgte kulturminner er Menons ringvirkningsmodell brukt sammen med informasjon fra relevante aktører.

Kulturminners samfunnsnytte består av mange ulike verdier

Kulturminner har aspekter av å være et fellesgode, og bidrar således med mange slags verdier til samfunnet. Figur S1 nedenfor er en måte å illustrere dette på. Figuren viser det som kalles den Totale Samfunnsøkonomiske Verdien (TSV) av ett eller flere kulturminner. TSV kan deles opp i ulike komponenter som beskriver ulike nytteeffekter av kulturminnet for enkeltpersoner og samfunnet som helhet. Det er viktig å inkludere både bruksverdier og ikke-bruksverdier når man skal vurdere den totale samfunnsnyttene av å bevare og sette i stand kulturminner.

For Kulturminnefondets virksomhet er dette spesielt relevant fordi deres tilskuddsordning hovedsakelig henvender seg til private eiere av kulturminner. De direkte brukerne og deres nytte som kommer av Kulturminnefondets tilskudd, bidrar til den totale samfunnsøkonomiske verdien. Men, i tillegg vil det være flere i samfunnet som har nytte av Kulturminnefondets tilskuddsordning og aktivitet utover de som direkte mottar støtte. Dette gjelder de som indirekte bruker kulturminnet eller de som ikke bruker kulturminnet, men som likevel har tilfredshet av å vite at det gjennomføres bevaringsarbeid som følge av Kulturminnefondets aktiviteter og tilskuddsordning.

Figur S1: Total samfunnsøkonomisk verdi (TSV) av kulturminner. Kilde: NOU 2013:10, tilpasset av Menon (2016)

Samfunnsnyttene av Kulturminnefondets tilskudd er betydelig og utløser betydelig privat innsats

Siden oppstarten har Kulturminnefondet bevilget mer enn 570 millioner kroner i støtte til over 4 100 bevaringstiltak¹. Tilskuddene fra Kulturminnefondet utløser privat innsats fra eieren selv i form av arbeidsinnsats (dugnad), egenkapital og egne materialer. Nåverdien av denne egeninnsatsen er beregnet til i overkant av 1 040 millioner kroner i samme periode. I tillegg kommer tilskudd fra andre private og offentlige instanser på totalt ca. 380 millioner kroner. Det vil si at Kulturminnefondet totalt har bevilget tilskudd på 570 millioner som har ført til en egeninnsats fra eierne av kulturminnene på totalt 1040 millioner kroner og andre tilskudd fra andre private og offentlige instanser på totalt ca. 380 millioner kroner. Totalt 1420 millioner er da benyttet på bevaring av kulturminner som følge av Kulturminnefondet.

Siden vi bare har kunnet inkludere ferdigstilte prosjekter i disse beregningene, og ikke alle prosjekter som har fått tilsagn de siste årene er ferdigstilt, vil de totale beløpene for prosjekter som har fått tilskudd være enda noe høyere enn beløpene oppgitt over.

For hver krone fra Kulturminnefondet, brukes 3,50 kroner totalt på kulturminneprosjektet

Tilskudd fra Kulturminnefondet i perioden 2003-2016 (ca. 570 millioner kroner) utgjør 29 prosent av totalt budsjett (ca. 1990 millioner kroner) for kulturminneprosjektene som er gjennomført i denne perioden. Det betyr at én krone bevilget fra Kulturminnefondet fører til at det brukes 3,50 kroner totalt til å sette i stand kulturminnet.

Et annet interessant forholdstall er forholdet mellom tilskudd fra Kulturminnefondet og andres bruk på kulturminneprosjektet. Ved igjen å ta utgangspunkt i tilskudd fra Kulturminnefondet (570 millioner kroner) i samme periode og deretter se på hvor mye som er brukt av andre på de samme kulturminnene, finner vi at forholdstallet er 2,5. Det vil si at én krone i tilskudd fra Kulturminnefondet gjør at andre (det vil si eieren og andre tilskuddsgivere) bruker gjennomsnittlig 2,50 kroner på samme kulturminneprosjekt. Eierne står for den desidert største delen; for hver krone fra Kulturminnefondet bruker de 1,80 kroner. For de prosjektene som får tilskudd fra flere enn Kulturminnefondet, er støtte gjennom SMIL-midler², UNI-stiftelsen³ og fylkeskommuner vanligst. Flere av disse melder at de ikke utløser midler med mindre Kulturminnefondet har gitt sin faglige vurdering og gitt tilsagn til søknaden.

Kulturminnefondets tilskudd er utløsende for andre tilskudd

Det kan være vanskelig å fastslå med sikkerhet hvilke tilskudd som utløser hvilke andre. Kulturminnefondets tilskudd vil i mange tilfeller være utløsende for tilskudd fra andre private og offentlige aktører fordi Kulturminnefondets vurdering er grundig, og et tilskudd fra dem er et kvalitetsstempel for prosjektet. Vi kan imidlertid ikke se bort fra at en del av tilskuddene kan ha vært gitt uavhengig av tilskudd fra Kulturminnefondet.

Svar på spørreundersøkelsen støtter opp under at en stor del av midlene fra andre, ikke ville blitt gitt dersom prosjektet ikke hadde fått støtte fra Kulturminnefondet. Rundt 30 prosent av søkerne oppga at støtten fra Kulturminnefondet var utløsende for de andre midlene.

¹ 570 millioner kroner er nåverdien når summen av alle tilskudd i perioden 2003-2016 er regnet om til faste 2016-kroner ved hjelp av konsumprisindeksen og diskontert med fire prosent rente.

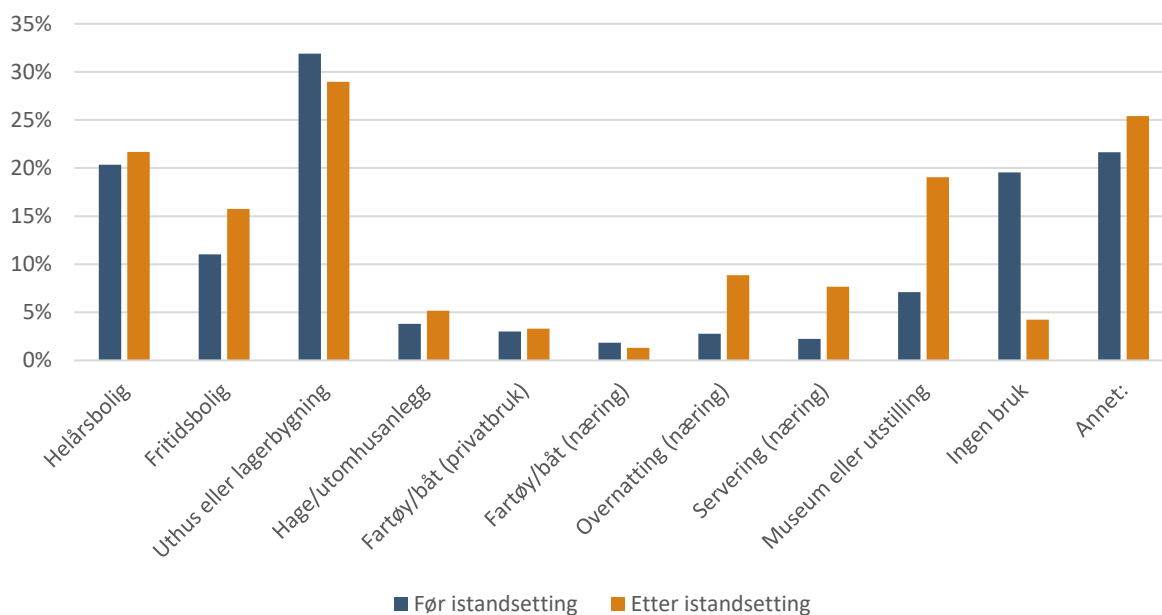
² Tilskuddsordningen "Spesielle miljøtiltak i landbruket" (SMIL) skal fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket.

³ Stiftelsen UNI er en stiftelse med det formål å fremme allmenntilgjengelig virksomhet.

I hvilken grad brukes kulturminner som er støttet av Kulturminnefondet, og hva er den tilhørende samfunnsverdien?

For samfunnsnyttan av Kulturminnefondets tilskudd vil det være positivt dersom kulturminnet går fra å være ubrukt til å være i bruk, og om det blir brukt til næringsvirksomhet. Det er også positivt at Kulturminnefondet kan bidra til bevaring og kvalitetsøkning der det allerede er i bruk. Figur S2 viser fordeling av svar på spørsmål om bruksområde(r) til kulturminnet før og etter at det ble satt i stand.

Figur S2: Hvilken bruk har kulturminnet før og etter at ble satt i stand. Flere svar var mulige, og tallene summerer seg derfor til mer enn 100 prosent. Prosentandeler av alle respondenter.

Andelen kulturminner som er i bruk, øker betydelig etter at de blir satt i stand. 31 prosent av kulturminnene som ikke var i bruk før tilskudd, ble endret til næringsvirksomhet (museum, utstilling, servering, og overnatting). Dette gjør at flere kan ta i bruk og ha nytte av kulturminnet etter at Kulturminnefondet har bidratt med tilskudd. Med dette har tilskuddsordningen gitt økt samfunnsnytte.

En relativt høy andel av respondentene har svart at restaureringen har økt kvaliteten av egen bruk, og gitt nytt bruksområde, eller økt kvaliteten, for egen bruk. Dette er også en økning i samfunnsnyttan som følger av tilskuddsordningen. Denne nytten tilfaller først og fremst den private eieren. Men også de som kan se eller besøke kulturminnet eller som liker å vite at våre kulturminner tas vare på, vil ha nytte av at det settes i stand. I tillegg vil restaureringen gi verdiskaping og ringvirkninger lokalt.

Det er behov for en tilskuddsordning som Kulturminnefondet for å sikre bevaring av kulturminner

Kulturminner gir samfunnsnytte for flere enn de private eierne. Det vil si at samfunnets nytte av å bevare og restaurere kulturminner er større enn den privatøkonomiske nytten for den enkelte eier. I slike tilfeller vet vi at sett fra et samfunnsøkonomisk perspektiv gir ikke ordinære markeder et tilstrekkelig stort antall bevarte kulturminner eller god nok kvalitet på restaureringen. Det er derfor behov for ordninger i form av tilskudd for at vi skal få en tilstrekkelig stor mengde og god nok kvalitet på kulturminner.

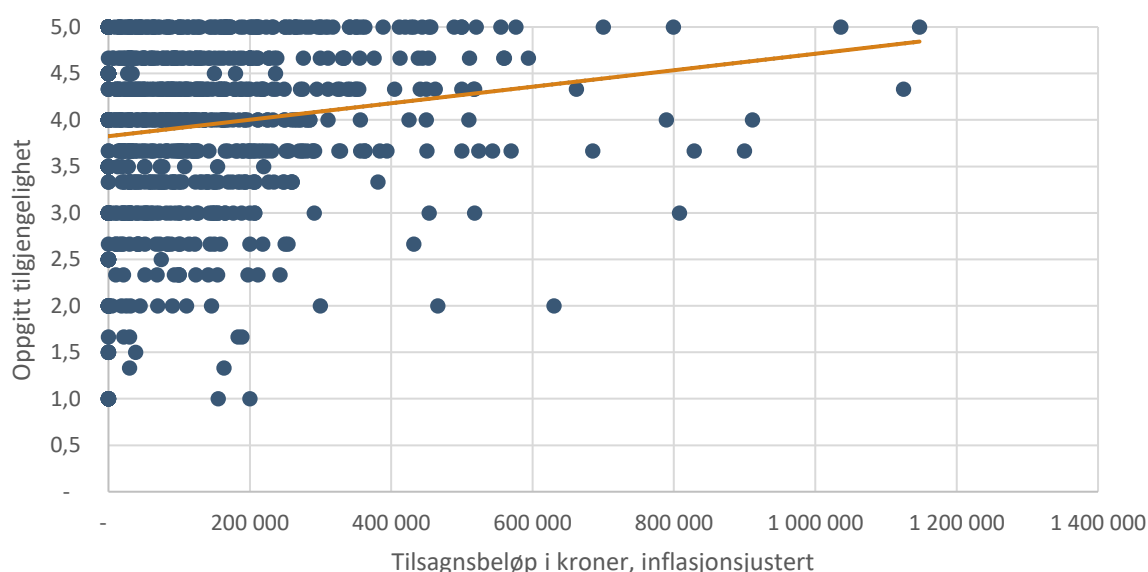
Motiver for bevaring og tilgjengelighet for allmenheten

I vår spørreundersøkelse fant vi at både de som fikk tilskudd og de som ikke fikk tilskudd var opptatt av å bevare kulturminnet for andre enn seg selv. Flest var opptatt av å ta vare på det for kommende generasjoner, og å bevare selve kulturminnet de søkte om tilskudd for i seg selv. En del var også opptatt av bevaring og restaurering ut fra egen bruk. For noen var det å kunne bruke kulturminnet til næringsvirksomhet en viktig faktor.

Samfunnsnyttan av tilskuddet er større dersom flere har tilgang til kulturminnet. For størrelsen på samfunnsnyttan er det derfor viktig at kulturminnene er tilgjengelige og kan sees og oppleves av flere enn eierne. Respondentene ble spurt i hvilken grad kulturminnet de hadde satt i stand, var tilgjengelig for andre. Mange av kulturminnene som har mottatt tilskudd er tilgjengelige, og/eller kan sees av mange. At kulturminner blir lokaler i næringsvirksomhet etter restaurering innebærer også økt bruk av disse kulturminnene – som igjen fører til økt samfunnsnytte.

I vår analyse fant vi at det er positiv sammenheng mellom størrelsen på tilskuddsbeløpet og oppgitt tilgjengelighet for allmenheten, noe som er illustrert i figur S3.

Figur S3: Sammenheng mellom tilsagnsbeløp per prosjekt (på den horisontale akse) og respondentenes gjennomsnittlige svar på tre spørsmål om hvor tilgjengelig kulturminnet er for allmenheten (på en skala fra 1 til 5, der 1 er ikke tilgjengelig i det hele tatt og 5 er svært tilgjengelig).

En stor del av respondentene har svart at kulturminnet de har satt i stand i stor grad er tilgjengelig for andre enn dem selv. Dette øker samfunnsnyttan ved at flere har glede av det. Respondentene som har mottatt høye tilskuddsbeløp til prosjektene sine, har i gjennomsnitt enda høyere score på hvor tilgjengelig kulturminnet er for allmenheten enn de andre. Dette er blant de positive utvelgingskriteriene for Kulturminnefondet, og bidrar til å øke samfunnsnyttan av restaureringen. Det vil si at for de prosjektene der det settes inn mest ressurser, får man også størst samfunnsnytte igjen.

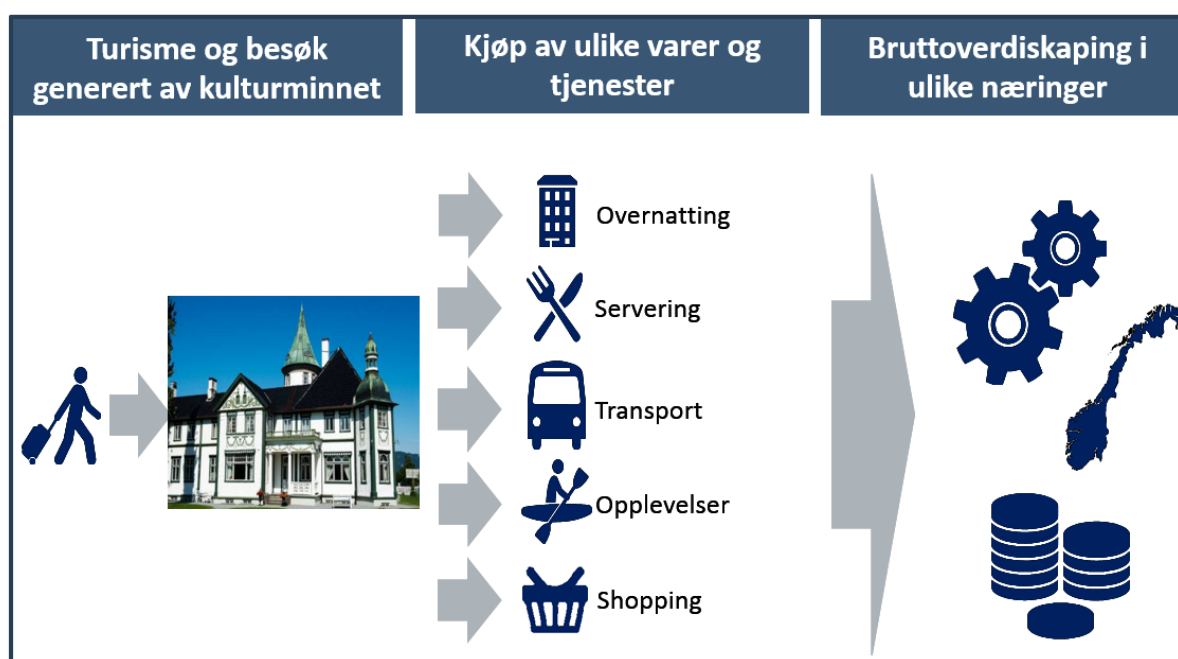
Verdiskaping og næringsvirksomhet som følger av restaurering av kulturminner

Tilskuddsordningen til Kulturminnefondet bidrar til at flere kulturminner som ikke tidligere var i bruk nå kan benyttes til næringsvirksomhet, i tillegg til at tilskudd bevilges til bevaring av kulturminner som allerede brukes til næringsvirksomhet.

Restaurering av kulturminner skaper uansett aktivitet, blant spesialiserte håndverkere med kunnskap om bevaring og restaurering av kulturminner, og blant andre håndverkere og leverandører av byggevarer mm. I tillegg fører restaureringen til økt aktivitet utover i den økonomiske verdikjeden hos håndverkernes underleverandører (fra tjenester som regnskapsføring til varekjøp av byggevarer). Når kulturminnet er i satt i stand, vil det være mulig å drive næringsvirksomhet som enten er ny eller potensielt forbedret.

Figur S4 illustrerer hvordan verdiskaping gjennom eksempelvis turisme og servering/besøk generert av kulturminnet kan foregå. På samme måte vil selve restaureringen medføre kjøp av håndverkertjenester, materialer og andre tjenester. Dette vil bidra til verdiskaping i de ulike næringene som igjen kjøper varer og tjenester i økonomien.

Figur S4: Beregning av ringvirkninger fra reiseliv, turisme og besøk generert av kulturminnet

Næringsvirkninger som følge av Kulturminnefondets tilskudd for kulturminner som settes i stand

Det har ikke vært mulig å vurdere næringsvirkninger for *alle* prosjektene som har fått tilskudd fra Kulturminnefondet i denne analysen. Det er bare sett nærmere på ett eksempel; Kalven seter. Kalven seter er likevel interessant og relevant ettersom det er en seter som har gått fra ingen bruk, til å benyttes til næring og besøkes av flere etter Kulturminnefondets tilskudd. Kalven seter har flere karakteristika som kan sammenlignes med andre kulturminner brukt i næringsvirksomhet som også har fått støtte av Kulturminnefondet.

Ettersom vi ikke har regnet på verdiskapingsvirkninger for alle tilskuddene som er gått til kulturminner som benyttes til næringsvirksomhet kan vi heller ikke si noe om verdiskapingseffekter for alle tilskudd som gis fra Kulturminnefondet. Vi gir likevel en indikasjon på hvor store virkninger det kan være snakk om, ved å bruke tallene fra Kalven seter i et regneeksempel.

Kalven seter har fått 750 000 kroner i støtte fra Kulturminnefondet og har utløst næringsvirksomhet i bevaringsarbeidet for 900 000 kroner. Dersom vi, som en forenkling, antar at samme forholdstall gjelder for andre prosjekter som er satt i stand med bistand fra Kulturminnefondet, kan vi bruke tallene for tilskudd fra Kulturminnefondet til å gjøre anslag for hvilken lokal verdiskaping de har bidratt til. 750 000 kroner i tilskudd, ble

beregnet å gi 900 000 i lokal verdiskaping i næringslivet, det vil si at tilskuddet kan ganges med 1,2 for å gi lokal verdiskaping. Hvis vi tar utgangspunkt i beløpet for totalt tilskudd fra Kulturminnefondet i perioden 2003-2016 (fortsatt med et underestimat for de siste årene, fordi vi bare har med ferdigstilte prosjekter) finner vi at beløpet på ca. 570 millioner kroner i tilskudd, anslagsvis har gitt lokale verdiskapingseffekter i størrelsesorden 680 millioner kroner, eller størrelsesorden 700 millioner kroner hvis vi legger til grunn at beløpet 570 millioner kroner er et underestimat. Dette er et grovanslag på lokale bruttoringvirkninger hvor det ikke tas hensyn til at arbeidskraften og kapitalen ville blitt benyttet i en annen virksomhet dersom ressursene ikke ble benyttet i næringsvirksomhet knyttet til kulturminnet, noe man tar hensyn til ved bruk av samfunnsøkonomisk metode. Det sier likevel noe om det betydelige bidraget Kulturminnefondets tilskudd har for verdiskapings- og sysselsettingseffekter i bevaringsarbeidet og da spesielt hos tradisjonelle håndverkere.

Litt enkelt viser dette eksempelet at hver krone i tilskudd fra Kulturminnefondet, kan ganges med 1,2 for å gi lokal verdiskaping av selve restaureringen. Dette tallet vil variere fra prosjekt til prosjekt.

Næringsvirkninger som følge av Kulturminnefondets tilskudd for kulturminner som går fra ingen bruk til turismevirksomhet

Mellom fem og ti prosent av prosjektene som har fått støtte av Kulturminnefondet, er prosjekter hvor man har satt i stand et kulturminne fra ingen bruk til å skape ny næringsvirksomhet.

Ved Kalven seter ble det beregnet en verdiskaping i reiselivet på 260 000 kroner i 2016. Hvis man antar at de andre støttede prosjektene som går fra ingen bruk til turisme- eller besøksvirksomhet står for samme verdiskaping, finner man Kulturminnefondets tilskudd til prosjekter som går fra ingen bruk til bruk i turistvirksomhet har ført til cirka 50-100 millioner kroner i lokale brutto ringvirkninger fra 2003-2016. Dette kommer i tillegg til anslaget over.

Disse beregningene tar ikke hensyn til ulikhet i størrelse på de ulike prosjektene, type næringsvirksomhet eller andre forhold, og tallene vil derfor variere fra prosjekt til prosjekt. Eksempelet er likevel en god illustrasjon av at restaurering av kulturminner som kan brukes til næringsvirksomhet bidrar til betydelig lokal verdiskaping og ringvirkninger.

Hvilke samfunnsverdier medfører Kulturminnefondets tilskudd og aktiviteter

Når kulturminnet er satt i stand, vil det bidra til økt samfunnsverdi for folk som tar kulturminnet direkte i bruk, men også for dem som ikke er direkte brukere av kulturminnet. Spørreundersøkelsen viste at en viktig motivasjon for søkerne av tilskudd er å sette i stand kulturminnet for å bevare det for fremtidige generasjoner og for at andre skal ha glede av det. Det er også en overvekt av kulturminner som får tilskudd som er svært synlige eller tilgjengelige for flere enn eierne. Med andre ord er det sannsynlig at ikke-bruksverdiene som følge av Kulturminnefondet også er store.

For å belyse virkningene på hele den totale samfunnsøkonomiske verdien trekker vi også fram Kulturminnefondets virksomhet og spredning av faglig støtte og informasjon om bevaring og restaurering av verneverdige kulturminner, i tillegg til bidrag til kulturminnefeltet og samfunnet forøvrig ved stipendordningen, plakett og ved tilstedeværelse i det offentlige rom. Dette kan påvirke kvaliteten på selve bevaringen og restaureringen av kulturminner, bruken av tradisjonshåndverk, og også interessen ved at flere i samfunnet blir gjort oppmerksomme på og føler glede av at kulturminner blir tatt vare på selv om man ikke selv eier eller bruker dem.

1. Innledning og bakgrunn

1.1. Om Kulturminnefondet og kulturminners samfunnsnytte

Kulturminnefondet er en viktig tilskuddsordning for verneverdige kulturminner

Kulturminnefondet er et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter underlagt Klima- og miljødepartementet, og er en rendyrket tilskuddsordning og et lavterskeltilbud for private eiere av verneverdige kulturminner. De har ikke forvaltningsmyndighet, og deres oppdrag er dermed litt forskjellig fra de andre aktørene i kulturminneforvaltningen i Norge.

Kulturminnefondet ble besluttet opprettet som et statlig fond i 2002 under daværende Miljøverndepartementet, og virksomheten kom i gang våren 2003. En viktig bakgrunn for å etablere Kulturminnefondet var behovet for å styrke arbeidet med å sikre verneverdige kulturminner og -miljøer og å gi private eiere større mulighet til å ta vare på og utvikle sine kulturminner. En annen hensikt var å etablere et mer fleksibelt supplement til tilskuddspostene på Riksantikvarens budsjett, blant annet ved å fremme mer effektivt samarbeid mellom offentlige og private aktører. Fortidsminneforeningen og Norges kulturvernforbund hadde en sentral rolle i opprettelsen av fondet, inspirert av det britiske «Cultural Heritage Fund». Det var også en erkjennelse av at det var behov for en aktør på dette området som befant seg utenfor det politisk-forvaltningsmessige systemet (Skogheim m.fl. 2007; Ruud m.fl. 2016). Kulturminnefondet ble omgjort til et forvaltningsorgan med midler over egen post i statsbudsjettet i 2013.

Kulturminnefondets vedtekter er nedfelt i Forskrift om vedtekter for Norsk kulturminnefond (Klima- og miljødepartementet 2003), der det heter at formålet er å bidra til å styrke arbeidet med å bevare verneverdige og fredede kulturminner, og til at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer kan benyttes som grunnlag for fremtidig opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping.

Videre skal Kulturminnefondet bidra til mer effektive samarbeidsformer mellom offentlig og privat sektor, og bygge opp under en styrket verneinnsats. Fondets midler skal utløse midler til privatpersoner, næringsliv og andre. På den måten skal fondet gi synergieffekter og utløse merinnsats (Klima- og miljødepartementet 2003).

Bevaring av kulturminner gir samfunnsnytte

Samfunnsnytte er et begrep som omfatter all nytte vi som individer, og samfunnet totalt sett, får fra ulike goder og tjenester, inkludert goder som natur og kulturarv. Dette omfatter både direkte økonomiske verdier som inntekt fra salg av produkter og tjenester, og kulturelle og sosiale verdier som vanligvis ikke uttrykkes i økonomiske termer.

Mange vil være enige i at kulturarven har betydning og verdi for samfunnet, men den totale samfunnsnyttens inkluderer mange ulike verdidimensjoner og er vanskelig å måle. Økt kunnskap om verdien av kulturminner kan bidra til å synliggjøre disse verdiene. Det vil igjen føre til at det blir enklere å fatte gode og riktige vernevedtak, og gi styrket vern hvis man tidligere har undervurdert samfunnsnyttens av å bevare kulturminner.

Samfunnsnyttens av å bevare kulturminner kan knyttes til flere former for verdiskaping:

- (i) **Økonomisk verdiskaping** som følger av økt økonomisk aktivitet og lønnsomhet og sysselsetting gjennom produksjon, innovasjon og salg av varer og tjenester tilknyttet kulturminner

- (ii) **Miljømessig verdiskaping** gjennom styrking av kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap, som følge av helhetlig planlegging og forvaltning av det fysiske miljøet, stedsutvikling, istandsettelse, tilrettelegging, skjøtsel, gjenbruk og god ressursforvaltning,
- (iii) **Kulturell verdiskaping** som kommer av kunnskap og bevissthet om lokal kulturarv som et grunnlag for utvikling av identitet og stolthet.
- (iv) **Sosial verdiskaping** som kommer av utvikling av felles forståelse, engasjement, tillit og tilhørighet gjennom samarbeid, dugnad og fellesskap.

Alle disse verdidimensjonene er en del av kulturminnenes samfunnsnytte. Dette er illustrert i figur 1. Vi kommer tilbake til disse verdidimensjonene i de følgende kapitlene.

Figur 1: Verdiskaping av kulturminnefondets aktivitet

Formålet er å analysere Kulturminnefondets samfunnsnytte

Formålet med dette prosjektet er å analysere Kulturminnefondets samfunnsnytte. Følgende problemstillinger er belyst:

- I hvilken grad utløser Kulturminnefondets tilskuddsordning privat innsats som gir økt bevaring av kulturminner, og i hvilken størrelsesorden er den tilhørende samfunnsverdien?
- Hva skjer med kulturminner som er bevart med støtte fra Kulturminnefondet, og hva er den tilhørende samfunnsverdien av disse kulturminnene?
- Hvilke samfunnsverdier medfører Kulturminnefondets tilskudd og aktiviteter?

1.2. Metode og data

Data er hentet fra Kulturminnefondets søknadsdatabase, egen spørreundersøkelse til søkere og Menons ringvirkningsmodell

Vi har benyttet Kulturminnefondets søknadsdatabase for å få oversikt over alle omsøkte prosjekter. Denne databasen inneholder alle søknader og regnskap for kulturminneprosjekter som har søkt støtte fra Kulturminnefondet fra 2003 og fram til i dag.

Den viktigste kilden til informasjon i prosjektet, er svar fra en egen spørreundersøkelse vi sendte til både tilskuddsmottakere og søkere som har fått avslag på sine søknader. Totalt fikk vi 1222 svar på denne spørreundersøkelsen, hvorav 767 var fra de som hadde fått tilsagn og 455 var fra de som hadde fått avslag. Dette tilsvarer henholdsvis en svarprosent på 39,4 prosent for de som har fått tilsagn og 25,6 prosent for de som har fått avslag. Vi har benyttet internettbaserte spørreskjemaer, som er sendt via epost til alle søkerne i Kulturminnefondets database. Det ble sendt én versjon av spørreskjemaet til dem som har fått tilskudd fra Kulturminnefondet og en annen versjon til dem som har fått avslag. Spørsmålene var i stor grad de samme i begge versjoner, men med noen forskjeller for å reflektere ulikheter mellom de to respondentgruppene. Spørreskjemaet inneholdt spørsmål om omsøkt prosjekt, hva som har skjedd med det omsøkte prosjektet for eksempel om det er ferdigstilt, hvilket bruksområde det hadde før og har etter at det ble satt i stand, om det har endret bruk etter bevaring osv. Det ble også spurt om hva som ville skjedd dersom de som fikk tilskudd, ikke hadde fått. De som fikk avslag fikk på sin side spørsmål blant annet om hva som skjedde med prosjektet når de ikke fikk tilskudd, om det likevel ble gjennomført og hvordan finansieringen ble ordnet. Alle ble spurt om sin motivasjon for å søke om tilskudd, om det først og fremst var knyttet til egen bruk, for å drive næringsvirksomhet, eller ønske om bevaring for fremtidige generasjoner eller ta vare på kulturminnet generelt.

Spørreundersøkelsen er nærmere beskrevet i vedlegg A, der vi blant annet beskriver gjennomføring med utsending og purring, antall respondenter, svarprosjenter osv. Spørreskjemaene er gjengitt i vedlegg B.

Informasjon fra databasen og spørreundersøkelsen er brukt til å beskrive, beregne og vurdere viktige aspekter ved samfunnsnyttene av tilskuddene.

For å identifisere verdiskapings- og næringseffekter av utvalgte kulturminner, har vi benyttet Menons ringvirkningsmodell og informasjon fra relevante aktører.

1.3. Rapportens oppbygging

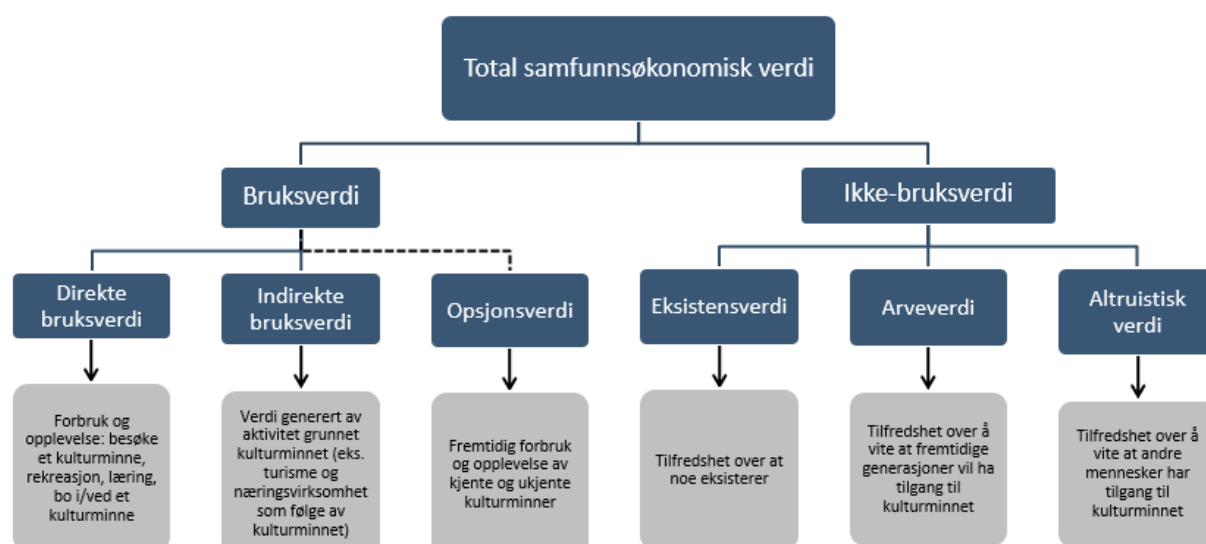
Rapporten er bygd opp som følger: I kapittel 2 presenterer vi hvilke samfunnsøkonomiske verdier kulturminner og -miljøer kan ha og plasserer Kulturminnefondets aktivitet og tilskuddsordning i en samfunnsøkonomisk sammenheng. Deretter, i kapittel 3, presenterer vi vår analyse av Kulturminnefondets samfunnsnytte, både av tilskuddsordningen og den private innsatsen disse midlene utløser, og hvilke næringseffekter som kan sies å ha sammenheng med Kulturminnefondets tilskudd. I tillegg belyser vi andre samfunnsnyttevirkninger av Kulturminnefondets aktivitet, og verdien av spredningen av kunnskap. Sammendrag og konklusjoner er gitt i kapitlet før dette.

2. Verdier av kulturminner og behov for tilskudd til bevaring

2.1. Kulturminner har mange verdier

Som vi var inne på i kapittel 1, bidrar kulturminner med mange slags samfunnsverdier, og samfunnsnytten omfatter alle verdier vi som individer og samfunn får. Figur 2 er en måte å illustrere dette på. Figuren viser det som kalles den totale samfunnsøkonomiske verdien av et kulturminne, eller kulturarven generelt. Figuren her er basert på NOU 2013:10 om verdier av økosystemtjenester, og er her tilpasset kulturminner, men begrepet «den totale samfunnsøkonomiske verdi» er et grunnleggende begrep i samfunnsøkonomien. Den totale samfunnsøkonomiske verdien kan deles opp i ulike komponenter som beskriver ulike nytteeffekter av kulturminner.

Figur 2: Total samfunnsøkonomisk verdi av kulturminner. Kilde: NOU 2013:10, tilpasset av Menon (2016)

Som vi kan se, deles total samfunnsøkonomisk verdi av kulturminner opp i de to hovedkategoriene *bruksverdi* og *ikke-bruksverdi*, med flere underkategorier. De grå boksene gir forklaring til hva som menes med begrepene i de blå boksene. Detaljeringsnivået og oppdelingen av verdikomponentene i verdsettingen av kulturminner og kulturmiljø kan variere noe mellom ulike kilder, men hovedtrekkene og -kategoriene er de samme.

Alle de ulike komponentene kan legges sammen for å gi den totale samfunnsøkonomiske verdien av kulturminner, gitt datatilgang og informasjon. Det vil si at:

Total samfunnsøkonomisk verdi av kulturminner = bruksverdi (forbruk, opplevelse, indirekte bruksverdi, opsjonsverdi) + ikke-bruksverdi (eksistensverdi, altruistisk verdi, arveverdi).

Bruksverdien av et kulturminne

Bruksverdien til et kulturminne kan defineres som den maksimale betalingsvilligheten for å få fysisk tilgang til kulturminnet (Navrud og Ready 2002). Bruksverdier er, som navnet sier, verdier som stammer fra bruk av

kulturminner eller kulturmiljøer, og kan ofte knyttes til private goder som har en markedspris. Bruksverdien inkluderer både direkte bruksverdi, indirekte bruksverdi og opsjonsverdi. Den direkte bruksverdien kan videre deles opp i nytte knyttet til henholdsvis forbruk og opplevelser, der førstnevnte er bruk der man tar kulturminnet direkte i bruk ved eksempelvis å betale for å bo i det. For et kulturmiljø kan bruksverdien være det en besøkende er villig til å betale, også utover billett- eller overnattingsprisen, for å få besøke kulturmiljøet.

Magnussen m.fl. (2016) definerer besøkende, næringslivet og innbyggerne som de viktigste aktørgruppene som har bruksverdier knyttet til kulturminner. De tar utgangspunkt i disse gruppene for vurderinger av indikatorer for samfunnsnyttene av kulturarven. Økt bruksverdi av kulturminner som har fått støtte fra Kulturminnefondet vil kunne tilfalle både eieren av kulturminnet og andre som bruker dette.

Ikke-bruksverdier av et kulturminne

Ikke-bruksverdier er verdier som ikke er knyttet til noen form for bruk av kulturminner eller kulturmiljøer, men til folks ønske om å bevare dem uavhengig av egen bruk (Navrud og Ready 2002). Ikke-bruksverdier kan deles i eksistensverdi, arveverdi og altruistisk verdi. Disse komponentene har ingen markedspriser, og for å finne verdien av dem, må man benytte egne verdsettingsundersøkelser som betinget verdsetting eller valgekspesimenter (betalingsvillighetsundersøkelser), eller verdioverføring fra tidligere gjennomførte undersøkelser fra lignende kulturminner.

For kulturminner vil eksistensverdien være nytten man har av å vite at et kulturminne eksisterer, selv om man ikke har noen planer om å besøke det. Altruistisk verdi er nytten man har av å vite at andre mennesker generelt har tilgang til og nytte av kulturminnet, mens arveverdi er den nytten man får av å vite at fremtidige generasjoner, inkludert egne barn og barnebarn, vil ha tilgang til kulturminnet eller kulturmiljøet. Mye av de mer abstrakte verdiene av kulturminner ligger nettopp i ikke-bruksverdien. Dette knytter seg kanskje først og fremst til de «myke» delene av verdiskapingen på kulturminneområdet; sosial, kulturell og miljømessig verdiskaping.

Ikke-bruksverdier er de mest utfordrende å verdsette. Som det fremgår av neste kapittel, forsøker vi å synliggjøre samfunnsnyttene fra flere ulike vinkler.

2.2. Samfunnets nytte av å bevare kulturminner er større en eierens egen nytte

I samfunnsøkonomisk språkdrakt betegnes kulturminner ofte som fellesgoder, også kalt kollektive goder. Definisjonen av et rent fellesgode er at bruk av godet er ikke-rivaliserende og ikke-ekskluderende. Ikke-rivaliserende goder betyr at en persons bruk ikke påvirker andre personers bruk, mens ikke-ekskluderende betyr at man ikke kan hindre (ikke-betalende) personer fra å bruke godet. Av denne definisjonen forstår vi at ulike kulturminner i større eller mindre grad kan betegnes som fellesgoder. For eksempel kan man som oftest ekskludere folk fra å bruke privateide kulturminner direkte, og hvis det blir altfor mange mennesker som ønsker å besøke et hus eller et tun samtidig, kan det bli trengsel. Men folk kan likevel ha nytte og glede av å oppleve et kulturminne, uten at det går utover andres opplevelse. Avhengig av hvilket kulturminne vi snakker om kan det derfor være ulike grad av at en persons bruk påvirker en annens bruk og i hvilken grad folk kan hindres i å bruke godet.

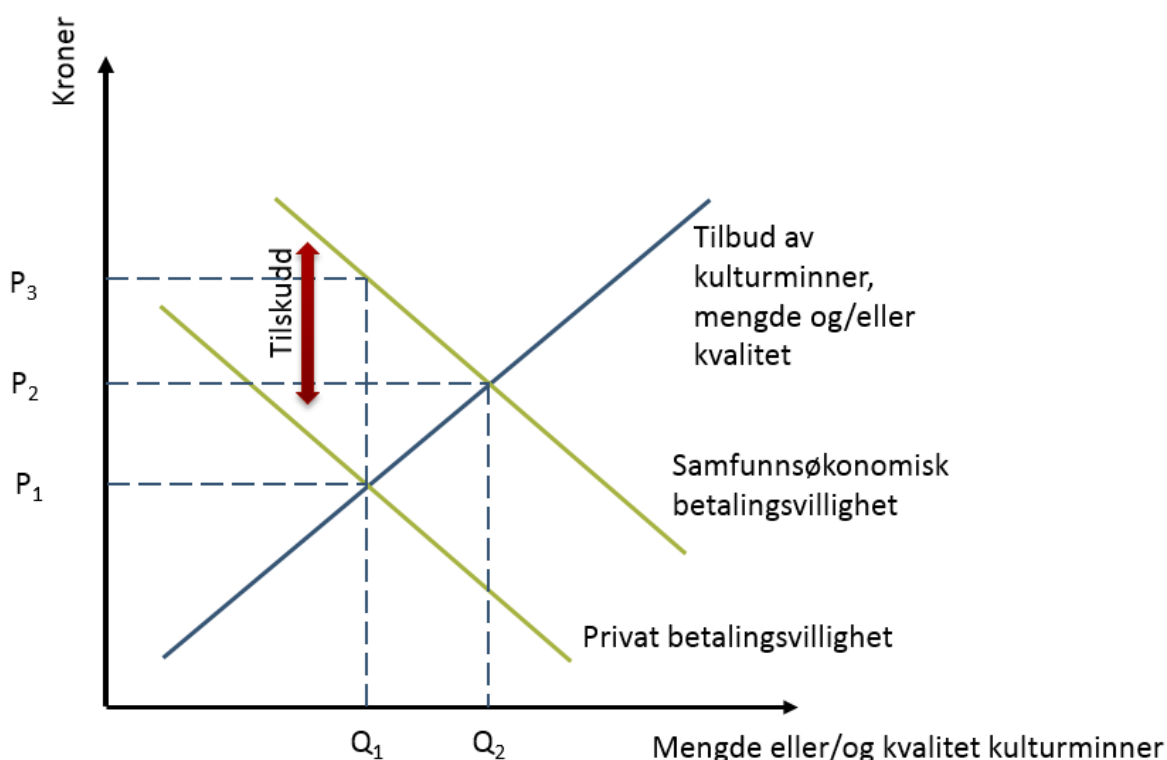
Ordinære private markeder vil ikke føre til at det brukes tilstrekkelig med ressurser til å fremskaffe fellesgoder sammenlignet med det som samfunnsøkonomisk «riktig» (optimalt). Mange mennesker nyter godt av at kulturminnene tas vare på, mens kostnader til vedlikehold og å sette i stand (i utgangspunktet, uten spesielle tilskuddsordninger) må betales av eieren alene. Sagt på en annen måte, siden kulturminner – i større eller mindre grad - er fellesgoder, vil den samfunnsøkonomiske gevinsten (samfunnsnyttene) av bevaring være større enn

eierens private nytte (og dermed betalingsvilje). I samfunnsøkonomisk språkdrakt sier vi at det foreligger en markedssvikt. Det vil si at markedet ikke vil sørge for at det produseres «riktig» mengde av slike goder, og det er nødvendig med tiltak for å få den samfunnsøkonomisk «beste» eller «riktigste» løsningen.

Samfunnets nytte av å bevare kulturminner er større enn eierens private nytte

Tiltak for å rette opp i denne markedssvikten vil være å bidra til å bevare, vedlikeholde, nyttiggjøre og ivareta kulturminner og kulturarv for derved å frembringe et riktigere resultat, sett fra samfunnets side. Figur 3 illustrerer denne forskjellen mellom privat og samfunnsmessig nytte, og hva det betyr for nødvendige tiltak fra samfunnets side.

Figur 3: Privat verdi og samfunnets verdi av å bevare kulturminner

Figur 3 viser at samfunnets verdi av både økt kvantitet og kvalitet på bevaring av kulturminner er større enn eierens private verdi av bevaring. Dersom den private verdien av bevaring hadde vært lik samfunnets verdi, altså at kun eieren og eventuelt betalende besøkende hadde glede av kulturminnet, ville ikke kulturminnet vært et fellesgode, og det ville ikke vært noen markedssvikt. Den private eieren ville gjennomført nødvendig bevaring uten behov for bidrag fra samfunnet.

Den vertikale akse i Figur 3 viser kroner som sier noe om både nytten i form av betalingsvillighet og kostnadene ved bevaring. Den blå stigende kurven er de marginale kostnadene (kostnadene per enhet) forbundet med bevaring for å få bedre kvalitet eller kvantitet av kulturminnet. Hvis vi kun ser på eierens private nytte per enhet/betalingsvillighet (den nederste grønne kurven), vil det for eieren være lønnsomt å øke kvaliteten/kvantiteten til punktet Q_1 , men samfunnets nytte/betalingsvillighet (nytte per enhet økning i

kvantitet/kvalitet av kulturminnet), inklusive eiers nytte gjør at man fra samfunnets synsvinkel bør øke kvaliteten/mengden opp til Q₂. Det å øke kvalitet/kvantitet til Q₂ vil koste mer enn det smaker for den private eieren, og uten tiltak i form av tilskudd, vil han derfor tilpasse seg i Q₁. Det vil si at vi får for lite kvalitet og/eller kvantitet av kulturminner sett fra samfunnets synsvinkel. Da tilsier økonomisk teori at «noen» (Kulturminnefondet eller staten) bør gi en subsidie/tilskudd til den private eieren slik at han gjennomfører tiltak opp til nivået Q₂, som er det ønskede nivået sett fra samfunnets side.

Vi sier at kulturminnet som fellesgode har positive eksterne effekter for resten av samfunnet som ikke går inn i regnskapet til eieren av kulturminnet. Den røde pilen viser derfor behov for tilskudd. Hvis dette beløpet gis til eieren av kulturminnet i form av tilskudd, vil eieren tilpasse seg der det er samfunnsøkonomisk lønnsomt.

Som vi var inne på, vil ulike kulturminner ha ulik grad av fellesgode-egenskaper, og forskjellen mellom privat og samfunnsmessig nytte av å bevare et kulturminne kan derfor være forskjellig. Dermed vil også den tilskuddssatsen som kan sies å være «riktig» fra samfunnets synsvinkel variere mellom ulike kulturminner.

Det har betydning for samfunnet hvorvidt en bygning blir restaurert i henhold til gammel tradisjon eller ikke, og hvorvidt eieren vedlikeholder kulturminnet i tilstrekkelig grad. Dersom eieren betaler for bevaring i tråd med sin egen private nytte (glede) av kulturminnet, og Kulturminnefondet korrigerer for markedssvikten med et bidrag lik den røde pilen i figuren, ivaretas samfunnets nytte av kulturminnet gjennom ordningen. Størrelsen på den røde pilen kan være liten eller stor avhengig av type kulturminne, bruk av kulturminnet og hvor mange som kan ha nytte og glede av bevaringen – direkte eller indirekte.

3. Kulturminnefondets samfunnsnytte

3.1. Kulturminnefondet bidrar til samfunnsnytte på flere måter

Kulturminnefondets virksomhet kan sies å bidra til samfunnets nytte på flere måter. Den viktigste antas å være at fondet bidrar til bevaring av kulturminner ved å gi faglig og ikke minst økonomisk støtte til bevaring og utvikling av verneverdige kulturminner. Fondets midler bidrar til bevaring av et bredt spekter av kulturminner, og bidrar til at kulturminner som ikke har vært i bruk, kan brukes, at kulturminner i dårlig stand settes i stand, og at det kan drives næringsvirksomhet i tilknytning til kulturminnene. «Vern gjennom bruk» er et viktig mål for kulturminneforvaltningen, der man legger til grunn at fremtidig bruksverdi har betydning for fremtidig bevaring fordi et kulturminne som blir brukt har en verdi og tas bedre vare på av eieren. I tillegg bidrar Kulturminnefondet til å spre erfaringer fra gjennomførte prosjekter og gir økt kunnskap om og økt synlighet av kulturminner.

Kulturminnefondet bidrar til å styrke arbeidet med å bevare verneverdige og fredete kulturminner, og til at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer kan benyttes som grunnlag for opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping. Kulturminnefondet retter innsatsen mot prosjekter hvor det er samspill mellom offentlige og private aktører og der fondsmidlene kan utløse midler fra privatpersoner, næringsliv og andre.

Kulturminnefondet har altså flere oppgaver som bidrar til samfunnsnyttten, som illustrert i figur 4.

Figur 4: Kulturminnefondets aktivitet fordelt på tre områder

Økonomisk støtte til bevaring og utvikling av verneverdige kulturminner

Støtteordningen (beskrevet i den øverste boksen i figur 4) bidrar til samfunnsnytte gjennom:

- **Utløste private midler.** Kulturminnefondet prioriterer vernede eller verneverdige kulturminner i privat eie⁴, dvs. at fredete kulturminner, offentlig eide kulturminner eller de som er eid av institusjoner som mottar offentlig driftsstøtte og immaterielle kulturminner som hovedregel ikke prioriteres. Støtteordningen bidrar til økt verneinnsats fra eiere og næringsliv. Det vil si at ved tilsagn om tilskudd utløses midler som ellers mest sannsynlig ikke ville blitt utløst, og som fører til at kulturminnet bevares. Disse private midlene inkluderer eiernes egeninnsats i form av egne midler (egenkapital), innsats i form av dugnad og egne materialer. I tillegg kan tilskudd fra fondet utløse støtte fra andre aktører, som private eller andre offentlige tilskuddsordninger.
- **Økonomisk verdiskaping.** Dette er det vanlige målet på økonomisk aktivitet i et land. Økonomisk verdiskaping er et begrep, som i motsetning til kulturell, miljømessig og sosial verdiskaping, har en klar regnskapsmessig definisjon⁵. Et lands samlede økonomiske verdiskaping summerer seg til bruttonasjonalproduktet (BNP). Siden verdiskaping er et regnskapsmessig begrep, er det også mulig å lage gode anslag for kulturminnets betydning for den økonomiske verdiskapingen. Kulturminner har betydning for økonomisk verdiskaping i ulike sektorer gjennom ulike kanaler:
 - Gjennom **forvaltningen av kulturminner.** Det krever en samfunnsmessig ressursinnsats å forvalte kulturminnet gjennom vedlikehold, formidling og forskning. Dette er oppgaver som i stor grad ivaretas av offentlige myndigheter, men kan også ivaretas av privatpersoner, ideelle organisasjoner eller kommersielle aktører. Dette inkluderer også aktiviteter kulturminnet medfører i byggenæringen og andre lignende næringer.
 - Gjennom **betydning for økonomisk verdiskaping i næringslivet.** Interessen for norske kulturminner både i Norge og utlandet skaper inntekter for kultur- og opplevelsesaktører, overnatting, servering, transport og varehandel. Kulturminner skaper eksportinntekter til Norge ved at utlendinger besøker landet og bruker penger og at en del nordmenn reiser i eget land og dermed bruker penger i Norge i stedet for i utlandet. På denne måten skaper kulturarven verdiskaping og ringvirkninger i næringslivet.
- **Økning i ikke-bruksverdier.** Støtten fra Kulturminnefondet bidrar både til at flere får nytte godt av kulturarven og kulturminner, og at disse har større verdi fordi de er bedre bevart. Jo flere som er berørt av, i kontakt med, eller vet om kulturminnet som bevares gjennom Kulturminnefondets tilskuddsordning, desto flere kan ha ikke-bruksverdier, og verdien må antas å være høyere jo bedre bevart kulturminnet er.

⁴ Et fredet kulturminne innebærer at inngrep/endringer på kulturminnet, som går utover vanlig vedlikehold, må godkjennes av myndighetene. Et verneverdig/bevaringsverdig kulturminne er et kulturminne som har gjennomgått en kulturhistorisk vurdering og er identifisert som verneverdig grunnet nasjonal, regional eller lokal verdi.

⁵ Verdiskaping er den merverdien bedriften skaper og måles som driftsresultat pluss lønnskostnader.

3.2. Samfunnsnytten av økonomisk støtte til istandsettelse av verneverdige kulturminner

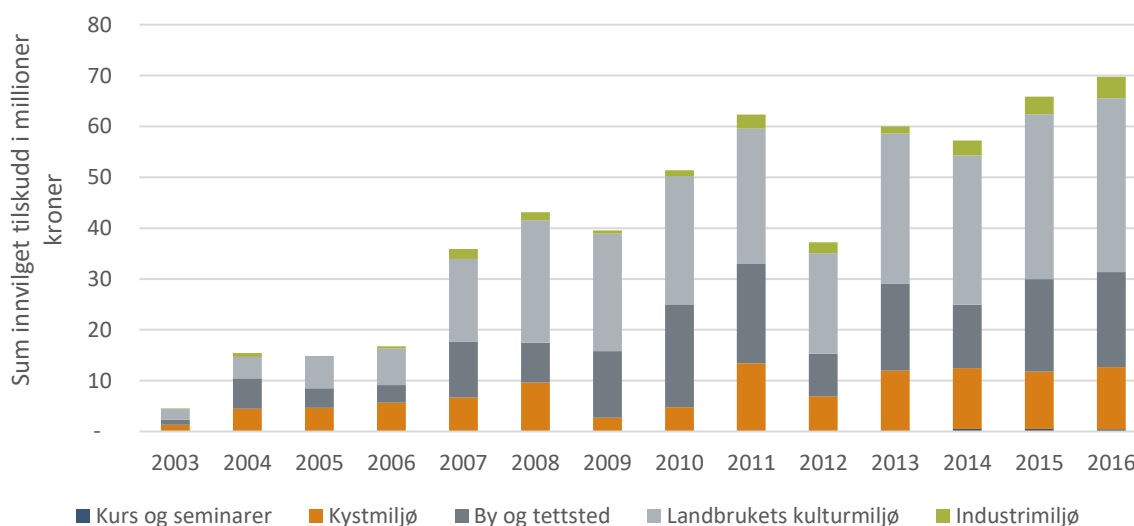
I dette delkapitlet legger vi fram resultater fra den gjennomførte spørreundersøkelsen og Kulturminnefondets søknadsdatabase (se beskrivelse i kapittel 1.3 og vedlegg A og B). Deretter illustrerer vi næringsvirkningene og den tilhørende samfunnsnytten ved hjelp av eksempler (delkapittel 3.3). I siste del av dette kapitlet beskriver vi mer kvalitativt samfunnsnytten av Kulturminnefondets tilstedeværelse i kulturminnefeltet spesielt og i samfunnet generelt (delkapittel 3.4).

Kulturminnefondets tilsagnsbeløp og fordeling i perioden 2003-2016

Siden oppstarten har Kulturminnefondet bevilget 573 millioner kroner i støtte til 4 157⁶ bevaringstiltak. 573 millioner er den aggregerte summen der alle tilskuddene fra 2003-2016 er regnet om til faste 2016-kroner ved hjelp av konsumprisindeksen⁷.

Figuren under viser årlige tall for totalt tilsagnsbeløp, fordelt på ulike typer kulturmiljøer.

Figur 5: Totalt innvilget tilskudd fordelt på ulike typer kulturmiljø. Årlige tall i millioner kroner, faste 2016-kroner, realprisjustert med KPI. Kilde: Kulturminnefondets søknadsdatabase

Vi ser at bevilgningene har hatt en betydelig økning fra år 2003 til år 2016, men har variert noe fra år til år. «Landbrukets kulturmiljø» er kulturmiljøtypen som har mottatt mest tilskudd, med nær halvparten av de årlige bevilgningene. «By og tettsted» og «Kystmiljø» er også godt representert, mens «Industrimiljø» står for en liten andel⁸. «Kurs og seminarer» er en ordning fra 2014 hvor det deles ut ca. 500 000 kroner årlig.

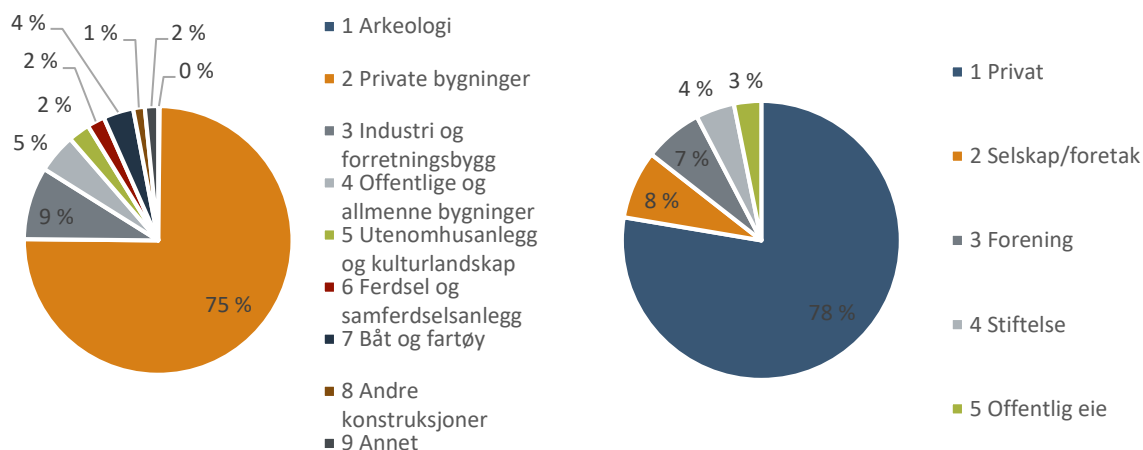
⁶ Per 9.6.2017

⁷ Konsumprisindeksen (KPI) beskriver utviklingen i konsumpriser for varer og tjenester etterspurt av private husholdninger bosatt i Norge. Endringen i KPI er et vanlig mål for inflasjon/prisstigning. Ved å oppjustere de årlige tilskuddene fra 2003 og fremover til 2016-priser ved hjelp av endringen i KPI får vi sammenlignbare tall.

⁸ Det var en nedgang i tilskudd i 2012. Dette kommer av at Kulturminnefondet gikk fra å ha to søknadsfrister i året til én frist. Søkerne trengte derfor tid til å tilpasse seg. I tillegg endret støtteordningen seg fra å være et fond til å få bevilgninger over statsbudsjettet i samme periode, med virkning fra 2013 (Kilde: Kulturminnefondet pers.medd.).

Kulturminnene er også karakterisert ved type kulturminne og eierform. Figur 6 viser fordelingen av henholdsvis (fra venstre) type kulturminner og eierform for prosjektene som har fått tilskudd fra Kulturminnefondet.

Figur 6: Prosentandel av alle innvilgede søknader 2003–2017 fordelt på type kulturminne (til venstre) og eierform for kulturminnet (til høyre). Kilde: Kulturminnefondets søknadsdatabase

Vi ser at tre fjerdedeler av kulturminnene er private bygninger, og mer enn tre fjerdedeler eies av privatpersoner. Den store andelen med privateide kulturminner som har fått støtte er som ventet, siden det først og fremst er private eiere og frivillige organisasjoner som er målgruppen for Kulturminnefondets støtte. Stiftelser, lag/foreninger og foretak går under begrepet private eiere når Kulturminnefondet prioriterer.

3.2.1. Kulturminnefondets tilskuddsordning utløser innsats som gir økt bevaring

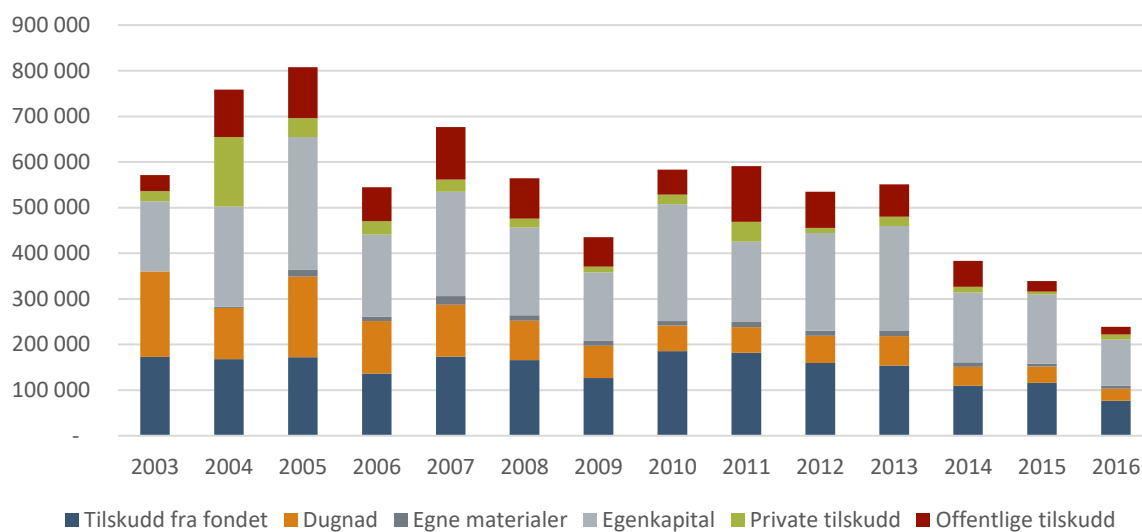
Kulturminnefondets andel av totale kostnader til bevaring

Kulturminnefondet bidrar ikke med hele summen som går til å sette i stand kulturminnet. I søknadsprosessen må søkeren legge ved et budsjett for prosjektet som viser hvor stor del som tenkes finansiert gjennom midler fra Kulturminnefondet og hvor stor del som tenkes finansiert gjennom privat innsats (i form av dugnadsinnsats, egne midler og egne materialer), og hvor stor del som planlegges finansiert gjennom andre offentlige eller private tilskudd.

Ved tilskuddet fra Kulturminnefondet utløses dermed større beløp fra andre for bevaring av kulturminner, som vist i Figur 3. Den innsatsen som utløses av bidraget fra Kulturminnefondet, kan sies å være en del av den merverdien som fondet utløser. Innsatsen som utløses, er både egen innsats fra eieren i form av egenkapital, egne materialer og dugnadsinnsats, og eventuelt andre offentlige- og private tilskudd.

Figur 7 viser fordelingen av kostnader i et gjennomsnittlig prosjekt per år.

Figur 7: Fordeling av budsjettposter i et gjennomsnittlig prosjekt per år, i faste 2016-kroner. Kun avsluttede prosjekter (noe som fører til at det ser ut til at det i de siste årene, spesielt 2016, er gitt lavere tilskudd enn det som er tilfelle). Kilde: Kulturminnefondets søknadsdatabase

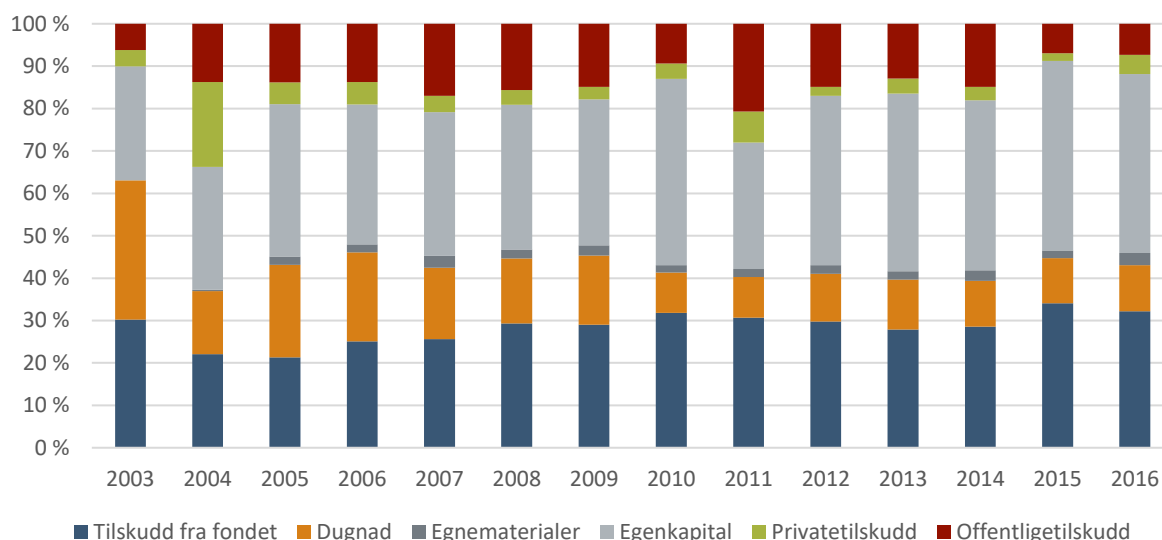

Den nederste, blå delen av søylen i figur 7 er tilskudd fra Kulturminnefondet, mens resten er utløste private og offentlige midler. Denne «resten» kan da sies å være utløst av støtten fra fondet, under visse forutsetninger.⁹

Som vi ser av figur 7, har den gjennomsnittlige prosjektstørrelsen blitt redusert i løpet av perioden, fordelingen mellom de ulike budsjettpostene er relativt lik i hele perioden, se figur 8.

⁹ I avsnitt 3.2.2. diskuterer vi hva som ville skjedd i fravær av Kulturminnefondet og om merverdien ville blitt utløst også i fravær av tilskudd fra fondet.

Figur 8: Prosentvis fordeling av midler brukt til istandsettelse av et kulturminne per år. Kun avsluttede prosjekter. Kilde: Kulturminnefondets søknadsdatabase

Omtrent en tredjedel av midler til å sette i stand kulturminner kommer fra Kulturminnefondet

Figur 8 viser at det er rundt en tredjedel av midlene som brukes til å sette i stand kulturminnet som kommer fra tilskuddsordningen¹⁰. De resterende to tredjedeler kommer fra andre kilder, og kan med visse forbehold sies å være utløst av fondet¹¹. For prosjekter gjennomført av privatpersoner, lå gjennomsnittlig tilskuddsandel fra Kulturminnefondet på 29 prosent i 2016. Samlet utgjorde tilskudd fra Kulturminnefondet, andre offentlige og private tilskudd 43 prosent av prosjektkostnadene, mens resten var finansiert av egeninnsats i form av arbeid, materialer og kapital. 54 prosent av tilskuddsmottakerne har fått støtte også fra andre aktører. Støtte gjennom SMIL-midler¹², UNI-stiftelsen¹³ og fylkeskommuner er vanligst, ifølge opplysninger fra spørreundersøkelsen og Kulturminnefondets søknadsdatabase.

I figuren 9 vises den private innsatsen (dugnad, egne materialer og egenkapital) fra år 2003 til 2016.

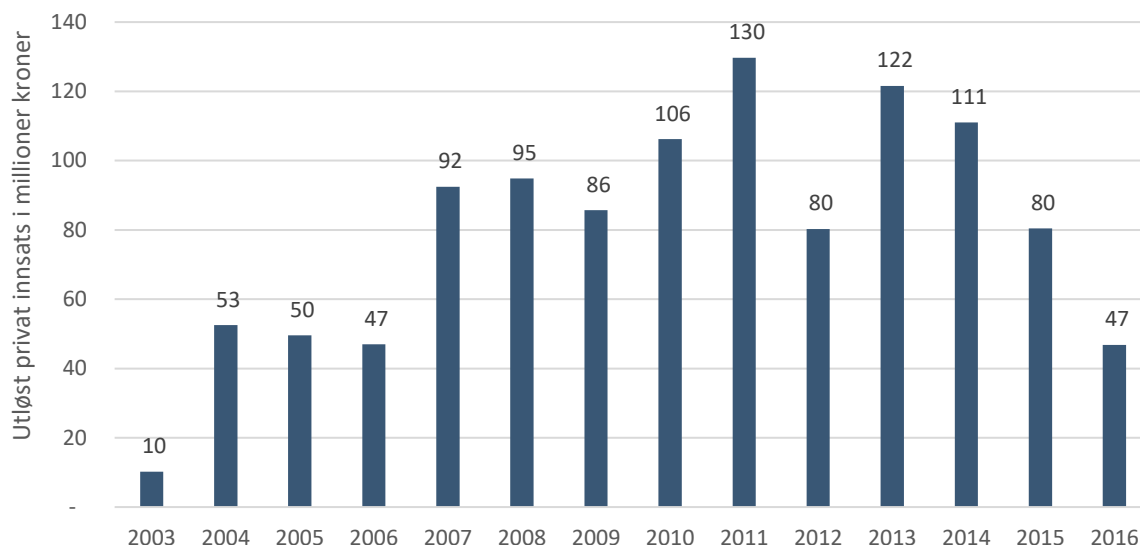
¹⁰ I tillegg til at dette er gjennomsnittlige tall kan det i tilskuddssøknaden være et foreslått budsjett fra søkeren som har en annen fordeling enn 2/3 private midler. I løpet av søknadsprosessen endres budsjettet noe og ender som regel opp på en fordeling der tilskuddet er rundt 1/3 av budsjettet.

¹¹ Se neste avsnitt om addisjonalitet.

¹² Tilskuddsordningen "Spesielle miljøtiltak i landbruket" (SMIL) skal fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket. Målgruppa er foretak eller eiere som driver og/eller eier en landbrukseiendom, eller til enhver som er registrert i Enhetsregisteret og som har fått tillatelse av landbrukseiendommens eier til gjennomføring av prosjekt eller tiltak.

¹³ Stiftelsen UNI er en stiftelse med ideelt formål å fremme allmennyttig virksomhet innen skade- og miljøvern, for derved å bidra til en trygg utvikling i det norske samfunnet. Stiftelsens bidrag skal i første rekke være økonomisk støtte til prosjekter og påskjønnelse til institusjoner og enkeltpersoner.

Figur 9: Utløst privat innsats, totalt per år i millioner 2016-kroner, KPI-justert. Kun avsluttede prosjekter er inkludert (noe som fører til at det ser ut til at det i de siste årene, spesielt 2016, er gitt lavere tilskudd og utløst mindre privat innsats enn det som er tilfelle). Kilde: Kulturminnefondets søknadsdatabase

Den totale private innsatsen over årene summerer seg opp til 1,1 milliarder kroner over årene 2003-2016. I regnestykket under er det beregnet nåverdi av samme kontantstrøm i samme periode. Det er verdt å merke seg at bare avsluttede prosjekter er med i dette regnestykket, både i løpende priser og i nåverdiberegningene, slik at tallene ikke vil inkludere alle beløp som er tildelt og utløst i perioden. Flest uavsluttede prosjekter finnes naturlig nok i år 2016, men det er også uavsluttede prosjekter som fikk tilsagn i årene før (se Kulturminnefondet 2017; årsrapport 2016). Vi må derfor være forsiktig ved tolkning av summen, og vet at det er et underestimat for totale beløp bevilget og utløst.

Nåverdi er dagens verdi av alle budsjettpostene over årene. Vi har derfor laget en kontantstrøm over årene fra 2003-2016 og deretter summert opp ved nåverdimetoden med en diskonteringsrente¹⁴ på 4 prosent. Denne type nåverdiberegninger gjøres for å kunne sammenligne og summere nytte- og kostnadsvirkninger som oppstår på ulike tidspunkt. Vi regner om slik at alle verdiene er sammenlignbare i 2016-priser og slik at verdien kan benyttes til å vurdere den samfunnsøkonomiske verdien sammenlignet med andre eventuelle tiltak på kulturminnefeltet.

¹⁴ Diskonteringsrente er et risikoustert avkastningskrav som benyttes for å beregne nåverdi av fremtidige eller historiske kontantstrømmer. I vårt tilfelle er kontantstrømmen prosjektrengnskapet over 13 år. 4 prosent er renten som foreslås av Finansdepartementet for samfunnsøkonomiske analyser. Denne type nåverdiberegninger gjøres for å kunne sammenligne og summere nytte- og kostnadsvirkninger som oppstår på ulike tidspunkt. Vi regner om slik at alle verdiene er sammenlignbare i 2016-priser.

Tabell 1: Nåverdi av utløste midler i prosjekter der Kulturminnefondet har gitt tilskudd. Diskonteringsrente på 4 prosent. Kun avsluttede prosjekter (noe som medfører at alle tall er noe underestimert for totalen i perioden). Alle verdier i 2016-kroner, nåverdi. Kilde: Kulturminnefondets spøknadsdatabase

Regnskapspost		Nåverdi (i mill. NOK)
Private midler	Egenkapital	732,0
	Dugnad	270,7
	Egne materialer	39,9
Offentlige og private tilskudd	Offentlige tilskudd	278,9
	Private tilskudd	96,8
	Sum utløste midler	1 418,2
Utløst fra kulturminnefondet	+ tilskudd fra Kulturminnefondet	568,2
Totalt budsjett for kulturminneprosjekter: sum utløst + tilskudd		1 986,4

De tre øverste radene i tabell 1 er de private midlene som utløses fra søkeren selv, i form av henholdsvis egenkapital, dugnad og egne materialer. Dette tilsvarer totalt 1 043 millioner kroner i perioden 2003-2016 for ferdigstilte prosjekter. I tillegg kommer andre offentlig og private tilskudd, for eksempel fra Riksantikvaren, Stiftelsen UNI, fylkeskommunene og SMIL-midler. De private og offentlige tilskuddene summerer seg opp til 376 millioner kroner i nåverdi. Det har vist seg vanskelig å fastslå med sikkerhet hvilke tilskudd som utløser hvilke andre. Det er imidlertid rimelig grunn til å tro at tilskudd fra Kulturminnefondet i mange tilfeller har utløst tilskudd fra andre fordi Kulturminnefondets vurdering har vært ansett som grundig, og et tilskudd fra dem et kvalitetsstempel for prosjektet. Men vi kan ikke se bort fra at en del av tilskuddene kan være gitt uavhengig av tilskudd fra Kulturminnefondet. Resultatet vil uansett være at kulturminnet blir satt i stand, men den utløsende faktor kan være en annen enn Kulturminnefondet.

Svar på spørreundersøkelsen støtter imidlertid antagelsen om at en betydelig del av disse midlene ikke ville blitt gitt dersom prosjektet ikke hadde fått støtte fra Kulturminnefondet. Rundt 30 prosent av søkerne opplyser i spørreundersøkelsen at støtten fra Kulturminnefondet var utløsende for andre tilskudd.

Utover den private dugnadsinnsatsen blant tilskuddsmottagerne, har Kulturminnefondet i perioden 2003 til 2016 utløst i størrelsesorden 1 150 millioner 2016-kroner (beregnet som nåverdi).

For hver krone fra Kulturminnefondet, brukes 3,50 kroner totalt på kulturminneprosjektet

Som vi har vært inne på, er ikke alle prosjekter fra de siste årene inkludert i totalbeløpene rapportert over, fordi flere prosjekter foreløpig ikke er avsluttet. Alle totalbeløpene er derfor underestimer.

Det er derfor like interessant å se på forholdstallene i tabell 1. Vi ser at tilskudd fra Kulturminnefondet i perioden (568,2 millioner kroner) utgjør 29 prosent av totalt budsjett (1 986,4 millioner kroner) for kulturminneprosjektene som er gjennomført i perioden. Hvis vi snur om på tallene, får vi at for hver krone bevilget fra Kulturminnefondet brukes 3,50 kroner totalt til å sette i stand kulturminnet.

Et annet interessant forholdstall er forholdet mellom tilskudd fra Kulturminnefondet og andres bruk på kulturminneprosjektet. Hvis vi igjen tar utgangspunkt i tilskudd fra Kulturminnefondet (568,2 millioner kroner) i perioden og ser på hvor mye som er brukt av andre på de samme kulturminnene, finner vi at forholdstallet er

2,5. Det vil si at for hver krone i tilskudd fra Kulturminnefondet bruker andre 2,50 kroner på samme kulturminneprosjekt. Eierne står for den desidert største delen; for hver krone fra Kulturminnefondet bruker de 1,80 kroner.

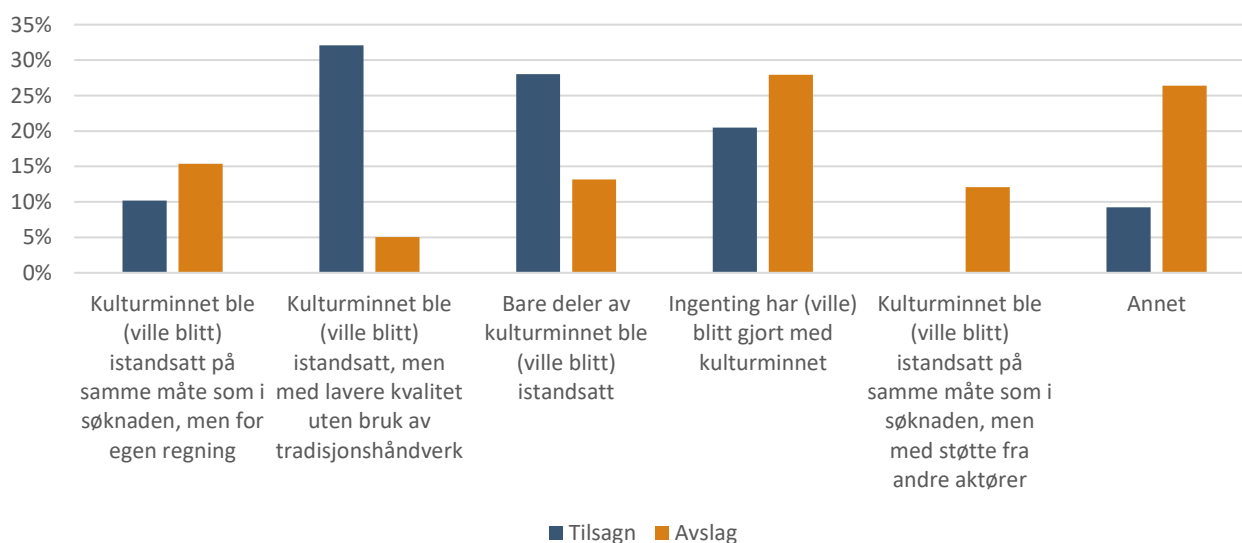
3.2.2. Hva ville skjedd uten Kulturminnefondets innsats

Vi viste i forrige avsnitt at midler fra fondet utløser privat innsats, og i noen tilfeller også andre offentlige og private tilskudd. Man kan tenke seg at for noen prosjekter har tilskuddene fra Kulturminnefondet vært helt avgjørende, mens andre prosjekter kanskje ville blitt gjennomført uavhengig av støtteordningen. En brukerundersøkelse fondet utførte i 2014 indikerte at fire av fem prosjekter ikke ville blitt gjennomført uten støtten fra Norsk kulturminnefond (Kulturminnefondet 2015).

Ved vurdering av Kulturminnefondets samfunnsnytte er det viktig å få en forståelse for hva som ville skjedd uten tilskudd fra Kulturminnefondet, slik at man ikke gir Kulturminnefondet æren for prosjekter som ville blitt gjennomført uansett.

For å finne svar på dette, spurte vi respondentene i spørreundersøkelsen hva som ville skjedd dersom de ikke hadde fått støtte (de som fikk tilsagn), eller hva som faktisk har hendt etter at søknaden fikk avslag. Svarene kan brukes til å etablere en slags «referansebane», som sier noe om hva som ville skjedd i fravær av tilskudd fra Kulturminnefondet.

Figur 10: Svar på spørsmålene «Hva har skjedd etter at prosjektet fikk avslag av Kulturminnefondet?» (Avslag) og «Hva ville skjedd om prosjektet ikke hadde fått tilskudd av Kulturminnefondet?» (Tilsagn). Ett svar mulig.

Figur 10 viser at av dem som fikk avslag, har 15 prosent satt i stand kulturminnet for egen regning. For 28 prosent har ingen ting blitt gjort med kulturminnet. 12 prosent har satt i stand kulturminnet som i søknaden til Kulturminnefondet, men med støtte fra andre.

Det kan være flere grunner til at ingenting har blitt gjort med kulturminnet for dem som har fått avslag. Undersøkelsen ble sendt til dem som søkte i perioden 2010–2016, og siden det er relativt kort tid siden søknad om tilskudd, kan det hende at flere vil sette i stand kulturminnet fremover, men ikke har gjort det foreløpig. Men

å få avslag på søknaden gjør at istandsettelsen blir dyrere for den enkelte (hvis de ikke kan få tilsvarende tilskudd fra andre kilder), og det kan trolig også virke demotiverende.

Av dem som fikk tilskudd, oppgir mange at de tror at de bare ville satt i stand kulturminnet delvis eller med lavere kvalitet hvis de ikke hadde fått støtte¹⁵. Dette gjelder til sammen 60 prosent av respondentene.

20 prosent av tilskuddsmottakerne tror ingenting ville blitt gjort med kulturminnet. Det vil si at for disse var midlene direkte utløsende.

10 prosent av tilskuddsmottakerne tror de ville satt i stand kulturminnet for egen regning uten støtte.

Det som er spesielt interessant med disse svarene er to ting. For det første, det er flere som likevel ville gjort noe (tilskuddsmottakere) eller som har gjort noe (avslag) med kulturminnet i fravær av støtteordningen. Dette indikerer at i fravær av støtte fra Kulturminnefondet ville det likevel blitt bevart og satt i stand kulturminner. Til tross for dette, er det flere som oppgir at de har (eller ville ha) satt i stand enten mindre deler av kulturminnet, satt i stand med lavere kvalitet eller ikke gjort noen ting med det. Dette kan skyldes at de som søker er spesielt interesserte i å ivareta kulturminner og derfor ville gjort noe med kulturminnet - men ikke like mye eller med like høy kvalitet som med tilskuddsordningen.

For det andre, flere av dem som har fått tilsagn, svarer at kulturminnet ville blitt satt i stand, men med lavere kvalitet og uten bruk av tradisjonshåndverk. Dette er en god indikasjon på at Kulturminnefondet også bidrar til etterspørsel etter tradisjonshåndverk. Ved et visst omfang på etterspørselen etter tradisjonshåndverk vil det være mulig både å drive med denne type håndverk, utdanne seg innenfor det og å øke kvaliteten på håndverket. Dette bidrar indirekte til samfunnsnyttene ved at eldre tradisjonshåndverk også blir tilgjengelig i andre markeder hvor Kulturminnefondet ikke er aktør. Tradisjonshåndverket¹⁶ bidrar til metoder og teknikker som gir lengre levetid for verneverdige kulturminner, og dermed gir et bedre kulturminnevern. En annen indirekte effekt av dette er også at tilbudet utvides med flere håndverkere og at eierne av kulturminnene får flere valgmuligheter i markedet.

3.2.3. Kulturminnefondet utløser dugnadsinnsats

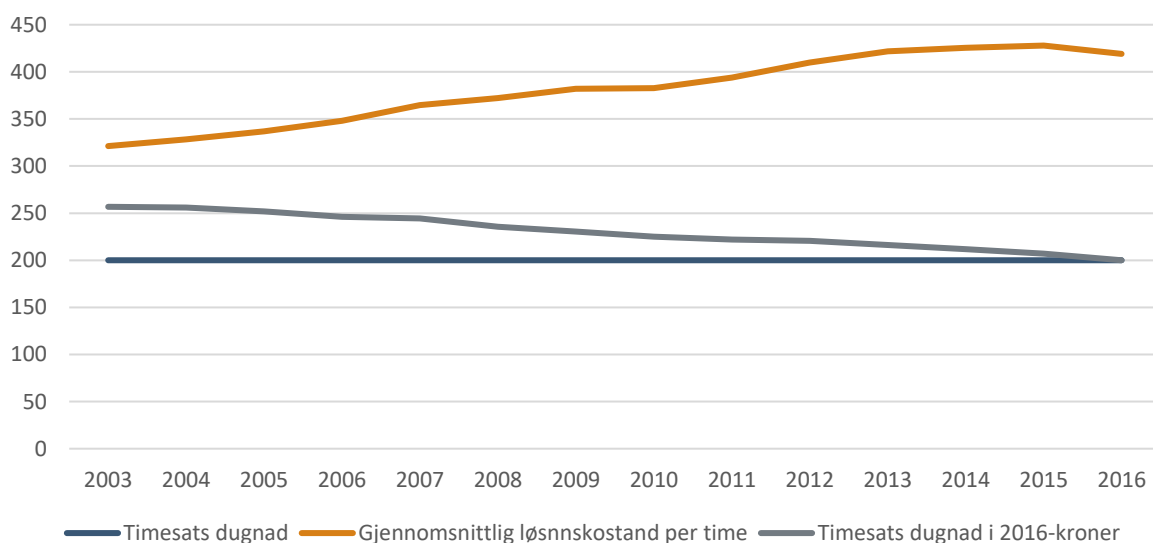
Som del av utgiftspostene forbundet med å sette i stand et kulturminne finner vi også egen innsats i form av dugnad. Dugnad er arbeid som utføres på fritiden. Beregnet dugnadsarbeid inngår i budsjettet i søknaden til Kulturminnefondet som en del av den totale private innsatsen. Den private andelen av totalkostnaden ligger på minst 30 prosent i prosjekter som Kulturminnefondet gir tilskudd til, dugnadsinnsatsen ligger på rundt 10 prosent i 2016. Dugnadsinnsatsen omregnes til en kroneverdi som må oppgis som en del av budsjettet i søknaden og i regnskapet til Kulturminnefondet.

¹⁵ Her kan man se tilskuddet fra Kulturminnefondet som at det dekker den antikvariske merkostnaden (dekker opp differansen mellom å ikke gjøre en billig og ikke- varig løsning, kontra å gjøre jobben på en varig og kvalitetsmessig bedre løsning) i prosjektene. Til eksempel har et dyrt skifertak en lengre levetid enn et relativt billigere bølgeblikk- tak har. En konsekvens av å gjøre tiltak med lavere kvalitet kan da være at det på skiftes ut igjen etter en kortere tidsperiode, i tillegg til at det forringer den kulturhistoriske verdien.

¹⁶ Kulturminnevern er basert på samme type materialer og håndverksteknikker som opprinnelig ble brukt. I dag er kunnskapsnivået hos eiere og håndverkere basert på dette. Kulturminnefondet oppgir at de ser et økende behov for flere tradisjonshåndverkere og at flere håndverkere velger en næringsvei innenfor tradisjonshåndverket.

883 000 dugnadstimer er regnskapsført blant dem som har fått støtte til avsluttede prosjekter i perioden 2003-2016. Dette utgjør 177 millioner kroner når hver dugnadstime verdsettes til 200 2016-kroner. Verdien av dugnadstimene har vært satt til 200 kroner siden Kulturminnefondet ble opprettet i 2003. Men ellers i samfunnet har gjennomsnittlig timelønn økt i perioden. En time brukt til dugnad kan i prinsippet alternativt brukes til inntektsgivende arbeid. Figuren under viser timesatsen på 200 kroner sammenliknet med utviklingen i gjennomsnittlige lønnskostnader per time siden 2003. Den viser også den realprisjusterte timesatsen på 200 kroner i 2016 kroner. Det vil si hva 200 kroner i 2016 var verdt i 2003 og de andre årene.

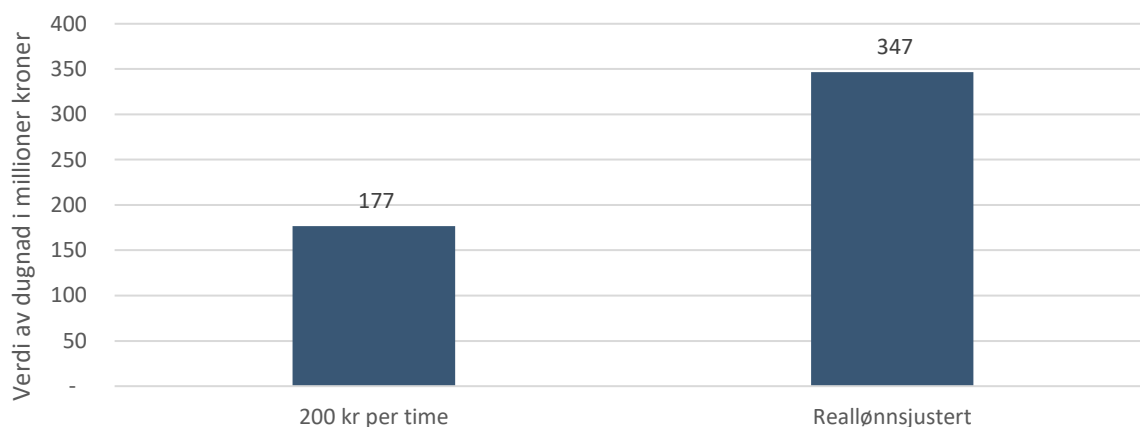
Figur 11: Timesats for dugnadsarbeid i Kulturminnefondets prosjekter sammenliknet med utviklingen i gjennomsnittlig lønnskostnad per time for lønnstakere. Gjennomsnittlig lønnskostnad er i faste 2016-kroner, timesats dugnad har ligget flatt siden 2003 på 200 kroner. Timesatsen for dugnad på 200 kroner vises også realprisjustert i 2016-kroner.

Det er interessant å betrakte dugnadsinnsats ut fra hva man alternativt kunne brukt tiden sin på. Når vi justerer timeprisen for dugnadsinnsatsen for inflasjon og samtidig verdsetter den i tråd med årlig gjennomsnittslønn, øker den totale verdien av dugnadsinnsatsen fra 177 millioner til 347 millioner kroner. Her har vi tatt timetallet per år og multiplisert det med de ulike timesatsene; henholdsvis 200 kroner per time i løpende priser og den reallønnsjusterte timeprisen¹⁷, se figur 12.

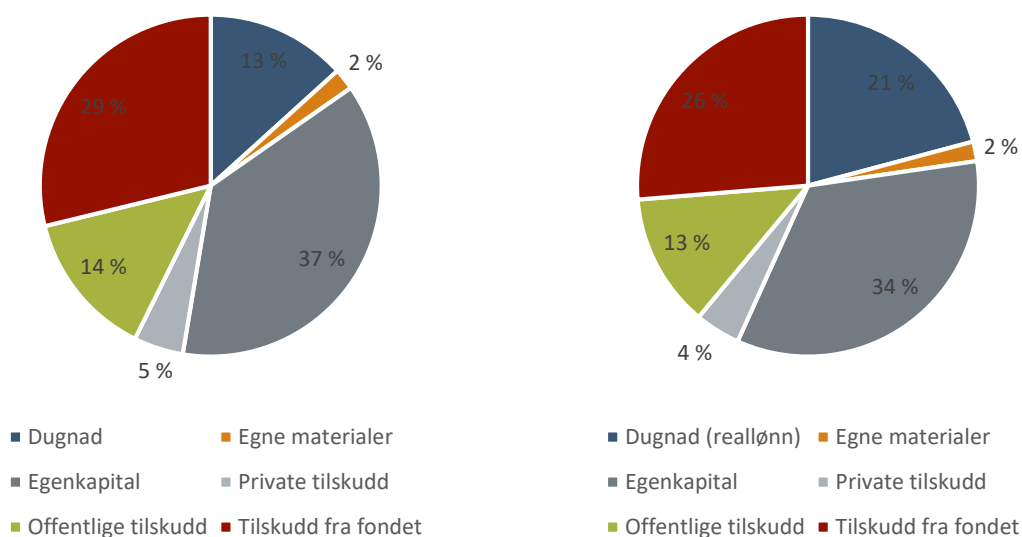
¹⁷ Alternativverdien av fritid (og dugnad) er nettoinntekt (dvs. inntekt etter skatt) – ikke bruttoinntekt. Når en har valget mellom å arbeide én time eller ha én time fri til en fritidsaktivitet eller dugnad, og en velger det siste – velger en bort å motta nettoinntekten for denne timen.

Figur 12: Total verdi av dugnadsinnsatsen lagt ned i prosjekter støttet av Kulturminnefondet, målt ved hhv. 200 kroner flat sats og reallønnsjustert.

Dersom vi benytter den reallønnsjusterte verdien for dugnadsinnsatsen, vil den samlede totale verdien av privat innsats også øke. Det vil si at Kulturminnefondet utløser en større verdi enn det som fremgår av deres regnskaper. Økningen tilsvarer totalt 170 millioner over hele perioden¹⁸. Endring av timesatsen endrer også fordelingen i regnskapet, ved at verdien av total innsats som brukes på bevaring har et større innslag av dugnadsarbeid enn i de opprinnelige beregningene. Dette vises i figuren nedenfor.

Figur 13: Gjennomsnittlig fordeling av kostnader ved prosjekter som har fått støtte fra Kulturminnefondet. I figuren til venstre er timesats for dugnad satt til 200 kroner og i figuren til høyre er timesats for dugnad satt lik gjennomsnittlige lønnskostnader per time for ansatte i Norge.

Vi ser at dugnad som andel av totalkostnaden øker fra 13 til 21 prosent ved å bruke gjennomsnittlig timelønn. Tilskudd fra Kulturminnefondet reduseres fra 29 til 26 prosent av kostnadene i gjennomsnitt.

¹⁸ 177 millioner før reallønnsjustering, 347 millioner etter reallønnsjustering.

Det er grunn til å tro at dugnadsarbeid bidrar positivt til samfunnsnytt. Det kan til og med være at den enkeltes nytte av dugnaden er større enn 200-lappen eller også alternativkostnaden hver bidragsyter har av sin alternative tidsbruk, fordi det føles meningsfylt og gir en følelse av samhold og løse praktiske oppgaver for den enkelte. I tillegg kommer det positive effekter av dugnadsinnsatsen ved at det skapes sosiale nettverk og samhørighet som også er en del av samfunnsnytt.

Flere av dem som har besvart spørreundersøkelsen, fremhever dugnadsarbeidet som spesielt meningsfullt og at det å sette i stand kulturminnet har bidratt med både sosial tilknytting i miljøet og at det øker kunnskapen om kulturminner.

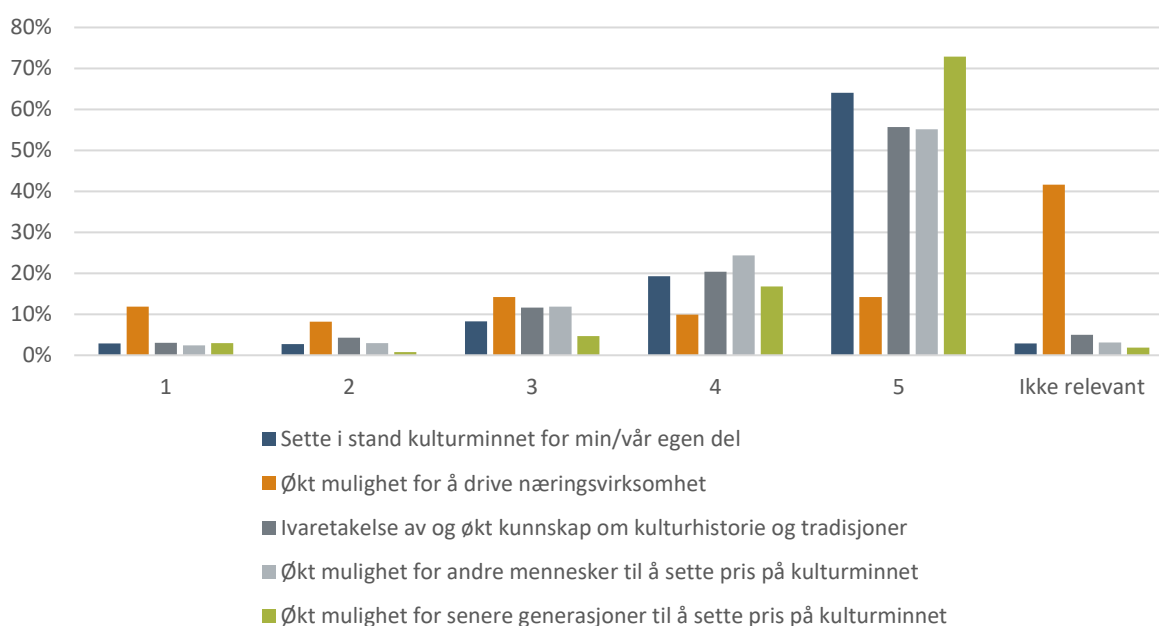
3.2.4. Hva motiverer eierne til bevaring av kulturminner

Bevaring og utvikling av et kulturminne vil kunne være motivert av å skape både bruksverdier og ikke-bruksverdier (se kapittel 2.1 og figur 2). For å kunne si noe om dette har vi benyttet oss av svar fra spørreundersøkelsen (se Vedlegg A og B).

Den totale samfunnsøkonomiske verdien av et tiltak består av både bruksverdier og ikke-bruksverdier (se figur 2). Bruksverdiene er avhengig av bruk og dermed nærhet i tid og rom. Ikke-bruksverdiene er mer abstrakte, og inkluderer hele befolkningens nytte og glede som følger av at kulturminnet settes i stand. Svar fra spørreundersøkelsen indikerer at eierne av kulturminner i stor grad er opptatt av ikke-bruksverdier i tillegg til egen nytte.

I figur 14 vises svarene fra spørreskjemaet om «hvor viktig har disse motivene vært for istandsettelsen?». Alle respondentene ble bedt om å vurdere hvert av motivene på en skala fra 1 til 5. Her ville vi sammenlikne hvor viktig respondentenes egne bruksverdier var sammenlignet med ikke-bruksverdier.

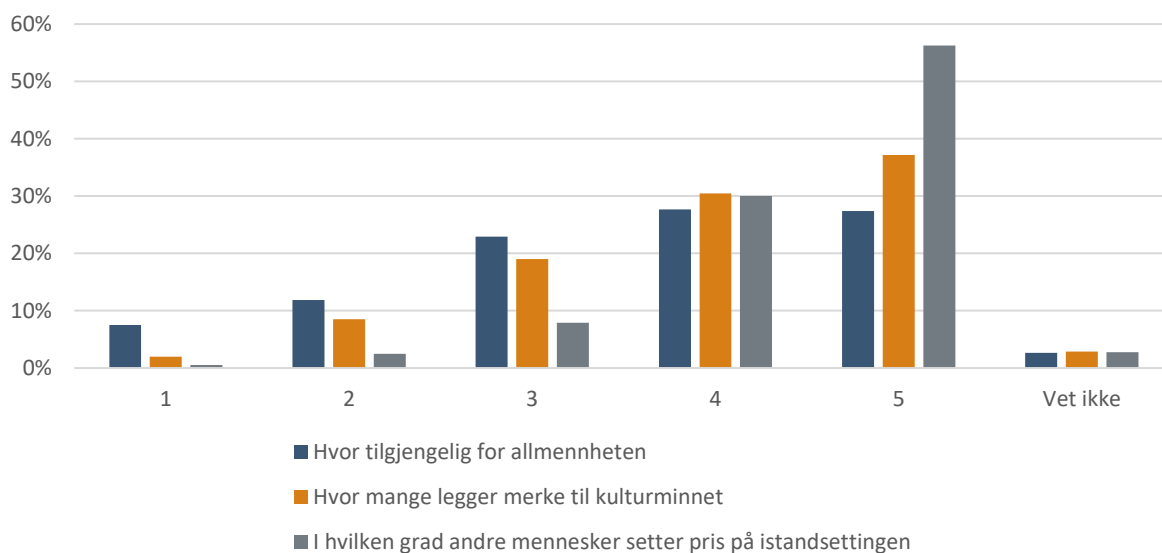
Figur 14: Oppgitte bruksverdier og ikke-bruksverdier. Fordeling av svar om ulike motiver for istandsettelse. «Hvor viktig har disse motivene vært for istandsettelsen? Vurder hvert av områdene på en skala fra 1 til 5, der 1 tilsvarer svært lite viktig, og 5 tilsvarer svært viktig.»

Figur 14 viser at fire av motivene har et relativt likt mønster. Disse inkluderer å sette i stand for sin egen del, og å sette i stand for andre mennesker og senere generasjoner. Vi tolker dette som at søkerne i stor grad er bevisste på ikke-bruksverdiene. Mange synes også at ivaretagelse og økt kunnskap om kulturhistorie og tradisjoner var et viktig motiv. Med andre ord er det stor motivasjon knyttet til bevaringsverdier. Likevel mener de fleste at alle motiver er svært viktige, med unntak av økt mulighet for næringsvirksomhet som bare er viktig for en del av de spurte.

Figur 15 viser svar på ulike spørsmål om tilgjengelighet og nytte for allmennheten. Også her har respondenten rangert på en skala fra 1 til 5 hvor tilgjengelig kulturminnet er, og hvor mange som legger merke til det, og i hvilken grad andre mennesker setter pris på istandsettelsen.

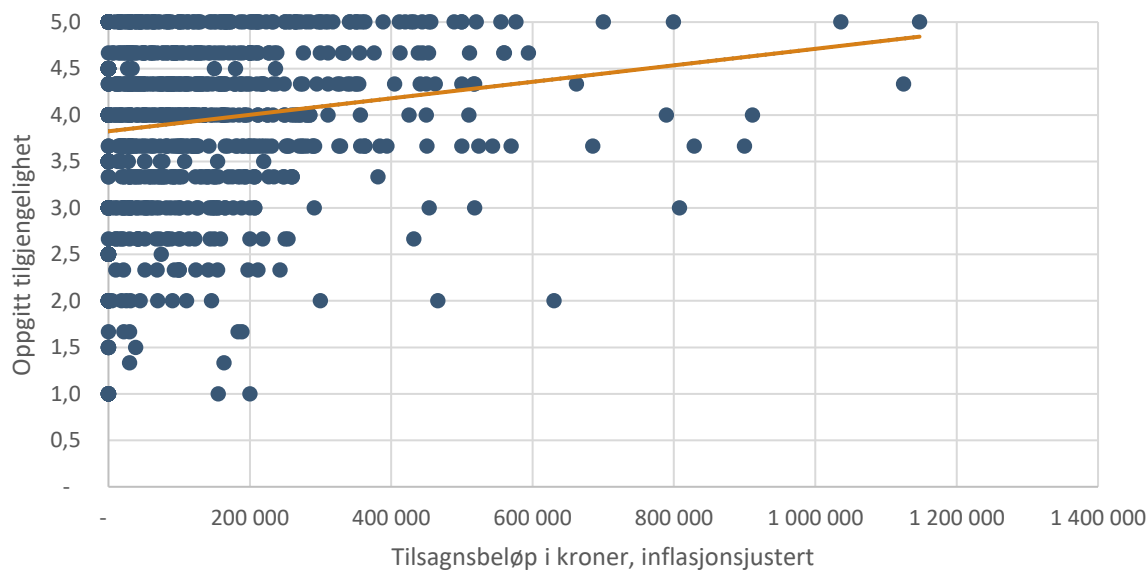
Figur 15: Svar på ulike spørsmål om tilgjengelighet og nytte for allmennheten. Fordeling av svar på i hvilken grad kulturminnet er tilgjengelig for allmennheten, hvor mange som legger merke til kulturminnet og i hvilken grad andre setter pris på istandsettelsen. Respondenten ble bedt om å vurdere hvert av områdene på en skala fra 1 til 5, der 1 tilsvarer svært lite/svært få, og 5 tilsvarer svært mange.»

Respondentene tror i større grad at andre mennesker setter pris på at kulturminner settes i stand enn at de faktisk legger merke til det. Basert på spørreundersøkelsen kan vi konkludere med at tilskuddsmottakerne er opptatt av at andre skal ha glede av kulturminnet. Dette viser seg også i noen enkle korrelasjoner gjort basert på informasjonen fra spørreundersøkelsen.

I figuren under vises det at det er en positiv sammenheng mellom tilskuddsbeløp og oppgitt tilgjengelighet for allmennheten.

Figur 16: Sammenheng mellom tilsagn per prosjekt (på den horisontale aksene) og respondentenes gjennomsnittlige svar på de tre spørsmålene om hvor tilgjengelig kulturminnet er for allmennheten (på en skala fra 1 til 5, der 1 er ikke tilgjengelig i det hele tatt og 5 er svært tilgjengelig)¹⁹.

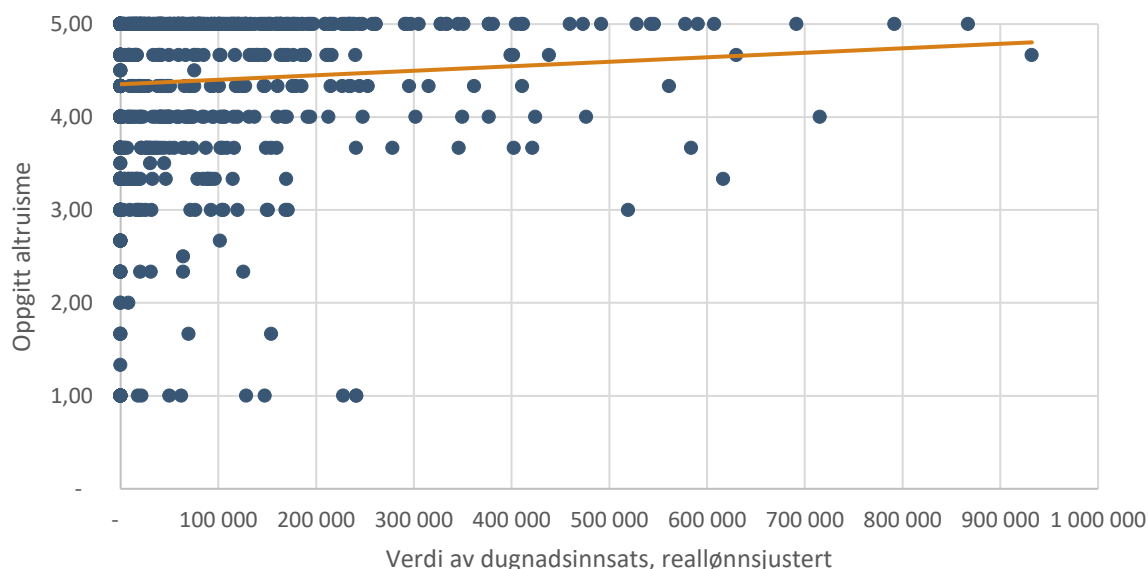

Som vi kan se av figur 16, oppgir respondentene som har prosjekter som har mottatt høye tilskuddsbeløp i gjennomsnitt noe høyere score på hvor tilgjengelig kulturminnet er for allmennheten. Dette er blant positive utvelgingskriterier for Kulturminnefondet og bidrar til å øke samfunnsnyttene av istandsettelsen.

Det er også en positiv sammenheng mellom total dugnadsinnsats og oppgitte altruistiske motiver. Dette vises i Figur 17 der respondentene som har prosjekter med flere timer dugnadsinnsats i prosjektet, i gjennomsnitt oppgir noe høyere score på altruistiske motiver for å sette i stand.

¹⁹ Konstantledd 3,85, stigningstall $8 \cdot 10^{-7}x$, $R^2=0,021$, antall observasjoner = 1121

Figur 17: Sammenheng mellom verdi av dugnadstimer (på den horisontale akse) og respondentenes gjennomsnittlige svar på de tre spørsmålene om hvor viktig altruistiske motiver var for istandsettelsen (på en skala fra 1 til 5, der 1 er ikke tilgjengelig i det hele tatt og 5 er svært tilgjengelig).²⁰

3.2.5. Bruksendring som følge av tilskudd

I denne delen vil vi gå dypere inn i problemstillingen «vern gjennom bruk» som er en visjon som i de senere år også har blitt tatt inn som retningsgivende i politiske føringer²¹:

«Gjennom målretta og systematisk arbeid har kulturminneforvaltninga lagt vekt på vern gjennom bruk, då dette er den beste forvaltninga av kulturminna. Prosjekta medverkar til utvikling av lokalsamfunn og lokalt næringsliv. Satsing på kulturminne som ressurs medverkar til positiv utvikling av byar og stader. Kulturminneforvaltninga er ikkje næringsutviklar, men skal leggje til rette for at andre aktørar kan drive næringsutvikling i tilknytning til kulturminna.»

For samfunnsnyttan av Kulturminnefondets tilskudd vil det derfor være positivt dersom kulturminnet går fra å være ubrukt til å være i bruk, og om det blir brukt til næringsvirksomhet. På den andre siden er det også positivt at Kulturminnefondet kan bidra til vern og en eventuell kvalitetsøkning der det allerede er bruk.

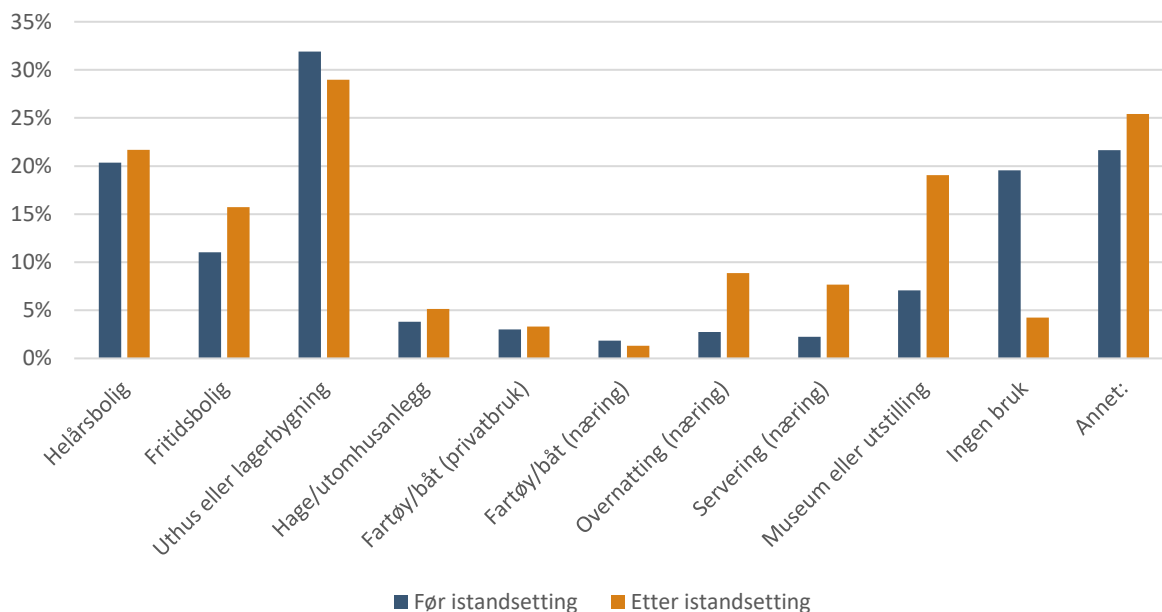
Også her har vi benyttet oss av spørreundersøkelsen og supplert med Kulturminnefondets egen database for å finne ut hvilken type bruk som er forbundet med kulturminnet før og etter at det blir satt i stand.

Hvis et kulturminne settes i stand, slik at det får nytt eller utvidet bruksområde, kan den potensielle nytten øke. Det samme er tilfelle hvis kulturminnet blir kvalitetsmessig forbedret. Figuren under viser fordeling av svar på spørsmål om bruksområde(r) til kulturminnet før og etter at det ble satt i stand.

²⁰ Konstantledd 4,35, stigningstall $5 \cdot 10^{-7}x$, $R^2=0,004$, antall observasjoner: 975

²¹ Statsbudsjettet 2016 «Kulturminne og kulturmiljø – nasjonale mål»

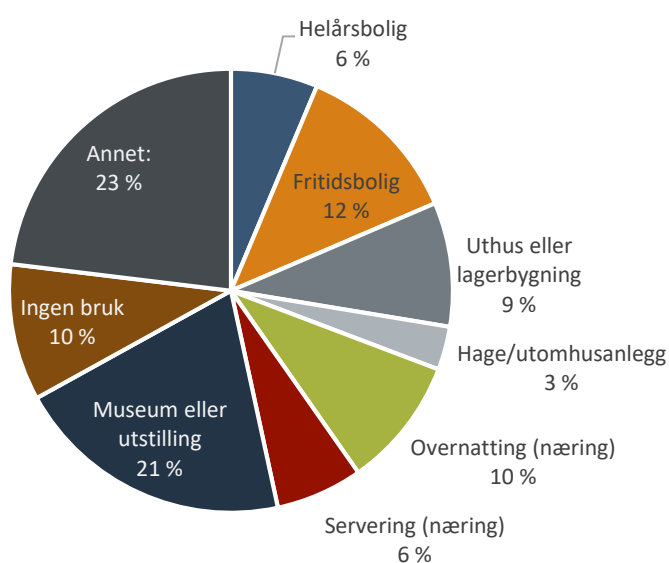
Figur 18: Hvilken bruk har kulturminnet før og etter at det ble satt i stand. Flere svar var mulige, og summerer seg derfor til mer enn 100 prosent. Prosentandeler av alle respondenter.

Figur 18 viser at skjer endringer innen de fleste bruksområder. Overnatting, servering og museum eller utstilling er bruksområdene som har størst økning. Dette er også de kategoriene som inkluderer næringsvirksomhet. Andelen som ikke er i bruk, reduseres betydelig etter at det er satt i stand. De andre kategoriene har mindre endringer.

Figur 19 viser oversikt over det nye bruksområdet til de respondentene som svarte at kulturminnet ikke var i bruk før istandsettelsen.

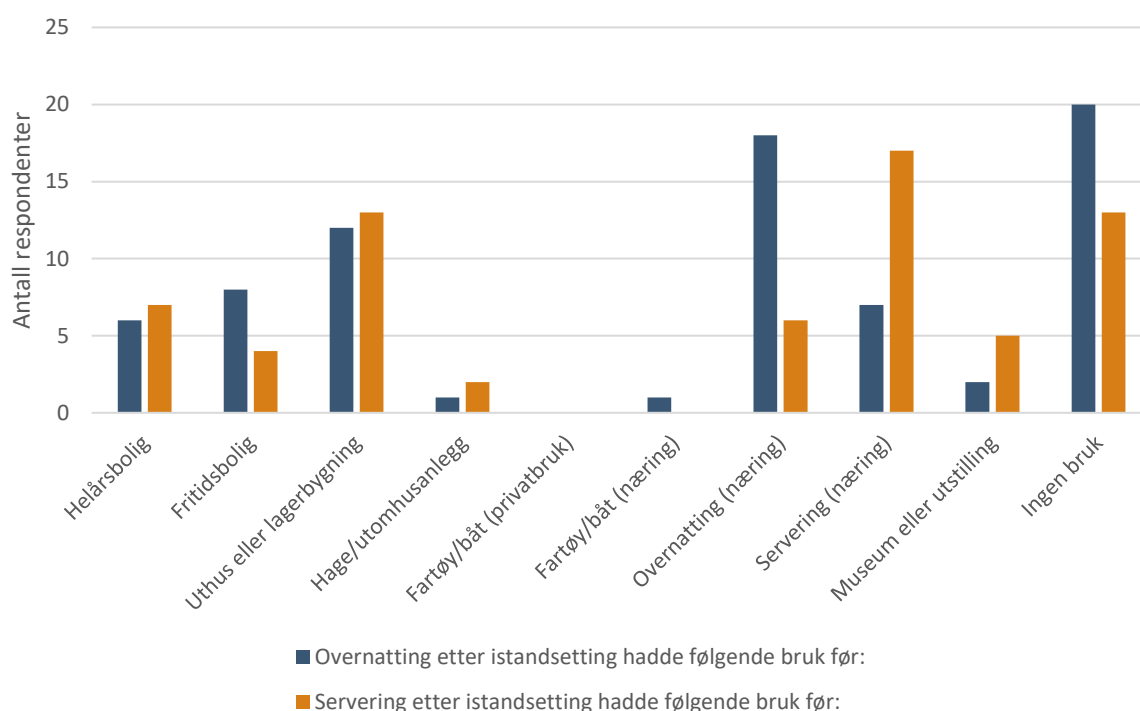
Figur 19: Fordeling av svar på spørsmål om hvilken bruk kulturminnet har etter at det ble satt i stand, for kulturminner som ikke var i bruk tidligere.

Museum eller utstilling er det nye bruksområdet som flest respondenter oppga. Totalt endres 31 prosent av alle kulturminnene som ikke var i bruk til bruk innenfor næringsvirksomhet (Museum, utstilling, servering, og overnatting).

Figur 20 viser hva de respondentene som oppgav overnatting eller servering som nytt bruksområde for kulturminnet hadde av bruk før de ble satt i stand. Her var det mulig å velge flere alternativ. Vi ser at en del respondenter oppgir at kulturminnet ikke var i bruk. En betydelig andel tidligere uthus og lagerbygninger er tatt i bruk til overnatting eller servering. Endring til næringsvirksomhet er den vanligste bruksendringen for bygg som tidligere ikke var i bruk.

Figur 20: Bruksområde før de ble satt i stand, for bygninger som er tatt i bruk til overnatting eller servering etter at de ble satt i stand. De blå søylene viser hvilken bruk kulturminner som etter bevaring blir brukt til overnatting hadde før bevaringsarbeidet. De oransje søylene viser hvilken bruk kulturminnet som etter bevaring blir brukt til servering hadde før bevaringsarbeidet.

Samlet ser vi at en betydelig andel har svart at det å sette i stand kulturminnet har hatt en svært stor effekt på kvalitetsmessig forbedring for egen bruk og nytt eller utvidet bruksområde for egen bruk.

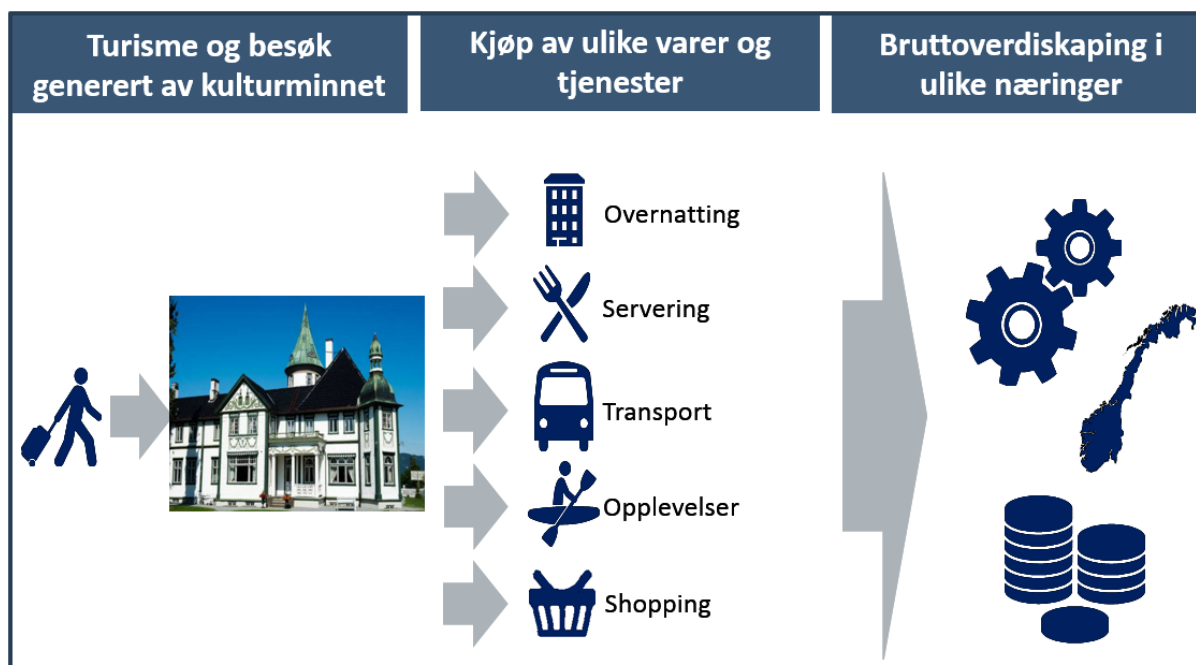
3.3. Nærings- og verdiskapingseffekter for kulturminner brukt til næring

Restaurering av kulturminner skaper aktivitet blant de private eierne gjennom dugnadsinnsats og økonomiske bidrag, blant spesialiserte håndverkere med kunnskap om bevaring og restaurering av kulturminner, og blant andre håndverkere og leverandører. I tillegg skaper restaurering økt aktivitet utover i den økonomiske verdikjeden hos håndverkernes underleverandører (fra tjenester som regnskapsføring til varekjøp av byggevarer). Når kulturminnet er satt i stand, vil det være mulig å drive næringsvirksomhet som enten er ny, eller forbedret.

Figur 21 illustrerer hvordan verdiskaping gjennom eksempelvis turisme og besøk generert av kulturminnet kan foregå i tre trinn. På samme måte vil selve restaureringen medføre kjøp av håndverkertjenester, materialer og

andre tjenester. Dette vil igjen bidra til verdiskaping i de ulike næringene som igjen kjøper varer og tjenester av andre.

Figur 21: Beregning av ringvirkninger fra reiseliv, turisme og besøk generert av kulturminnet

Verdier av restaurering og eventuell næringsvirksomhet

Basert på eksempler illustrerer vi bidraget til total økonomisk verdiskaping²² ved først å synliggjøre de direkte og indirekte økonomiske verdiene som kommer av selve bevaringsarbeidet. Disse virkningene vil være nokså generelle og gjelder for alle eller de fleste kulturminner som settes i stand. Deretter vil vi se på de næringsmessige virkningene av økt turisme eller økt næringsvirksomhet som følger av at kulturminnet er satt i stand. Disse siste virkningene vil bare oppstå for kulturminner som har et potensial til å trekke til seg turister og besøkende.

3.3.1. Eksempel: Verdiskapings- og næringseffekter fra Kalven seter

Som et eksempel på et kulturminne som er satt i stand med tilskudd fra Kulturminnefondet og som etter at den ble satt i stand driver næringsvirksomhet, har vi, i samråd med Kulturminnefondet, valgt Kalven seter. Kalven seter er et prosjekt hvor kulturminnet, en gammel seter, har gått fra ingen bruk til næringsvirksomhet, kafé og opplevelsessenter.

Restaureringen av Kalven seter har skapt aktivitet i det lokale næringslivet både gjennom restaureringsarbeidet og gjennom nyskapt turisme til regionen. Nedenfor presenterer vi historien til Kalven seter,

²² Kulturminnets betydning for den økonomiske verdiskapingen (ringvirkninger) kan enten beregnes som bruttoverdiskaping eller nettoverdiskaping. Bruttoringvirkningene er et mål på den totale produksjonen skapt av kulturminnet gjennom istandsettelse og turisme, uten å ta hensyn til ansattes og kapitalens alternativbruk. Nettoverdiskaping er et mål på økt produksjonen som følge av kulturminnet, og tar hensyn alternativ bruk av innsatsfaktorene (hva hadde arbeiderne/kapitalen blitt brukt til hvis de ikke var brukt til å istandsette kulturminnet?). Økonomisk verdiskaping er et regnskapsmessig begrep også ofte kalt bruttoprodukt. Verdiskaping er bedrifters lønnskostnader pluss driftsresultat (EBITDA). Samlet verdiskaping i Norge summer seg til Bruttonasjonalprodukt (BNP).

restaureringsarbeidet og næringsvirksomheten i bygningene med formål om å estimere og synliggjøre de lokaløkonomiske virkningene av prosjektet.

Her vurderer vi prosjektets innvirkning på næringsaktiviteten lokalt, og ikke i Norge som sådan. Med det menes at selv om restaurering av kulturminner generelt og næringsvirksomhet spesielt, skaper lokale ringvirkninger, er det ikke gitt at dette gir netto ringvirkninger for Norge som helhet. Ofte vil det være slik at økt virksomhet i et lokalsamfunn, kan føre til mindre virksomhet i et annet, og et turistdøgn mer på Kalven seter, kan føre til et døgn mindre et annet sted. Samtidig er kulturminner og opplevelser viktige for turister og tilreisende, og et godt tilfang av virksomheter og opplevelser kan føre til at flere turister tilbringer mer tid her i landet, og flere nordmenn bruker mer av sin fritid her i stedet for å dra til utlandet. Da vil dette gi netto verdiskaping og ringvirkninger også for Norge som helhet. Vi har ikke mulighet til å vurdere hvordan dette vil slå ut for Kalven seter, og vil derfor regne på de lokale bruttoringvirkningene.

Om Kalven seter

Kalven er en gammel seter i Vågå kommune i Nord-Gudbrandsdalen, sentralt plassert ved foten av Jotunheimen, midt i nasjonalparkriket mellom seks nasjonalparker (Jotunheimen, Rondane, Reinheimen, Breheimen, Dovre og Dovrefjell). Flere detaljer om Kalven seter finnes i Vedlegg C.

Figur 22: Kalven Seter. Foto: Øistein Formo

Kalven seter hører til småbruket Kviten på Tessand, som ligger i Ottadalen ved Vågåvatnet. Dette er en gammel seter med 8 hus satt opp mellom 1860 og 1933. Kalven seter var i bruk fra 1800-tallet til 1971 da den ble forlatt og stod til forfall i tiårene som fulgte. I 2001 fikk Kalven seter en ny eier som hadde et ønske om å restaurere seteren.

Verdiskaping og næringsvirkninger fra restaurering av seteren

I 2004 ble eieren kontaktet av en arkeolog i Oppland fylkeskommune som hadde kjørt forbi og syntes seteren var interessant som et urørt og godt bevart objekt som hadde stått til forfalls over lang tid. Eieren ble deretter kontaktet av fylkeskonservatoren august 2004, og ble spurt om å være med på et forprosjekt for å søke om støtte fra Kulturminnefondet. Kalven seter fikk tilskudd på 10 000 kroner fra Fylkeskonservatoren for å få takst, bilder og dokumentasjon, og annet nødvendig grunnlag for søknaden til Kulturminnefondet, og det ble utarbeidet et svært grundig søknadsdokument. I mai 2005 mottok Kalven seter årets største bevilgning fra Kulturminnefondet, på 500 000 kroner.

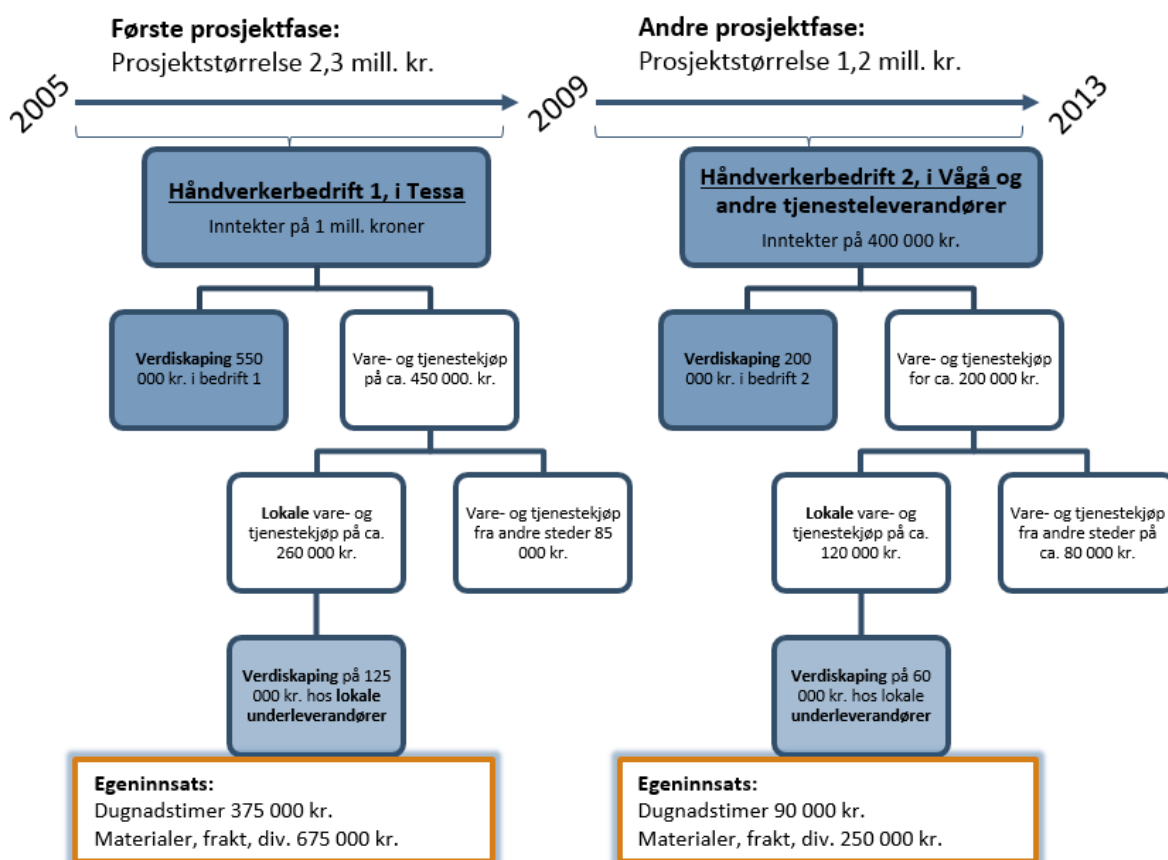
Det er totalt brukt 3,2 millioner kroner²³ på restaurering, hvorav 750 000 kroner er støtte fra Kulturminnefondet. Landbrukskontoret i Vågå har bidratt med 540 000 kroner fra SMIL-midlene. Eier selv har bidratt med 1,9 millioner kroner, inkludert egeninnsats i form av nærmere 3000 dugnadstimer. Det er samlet innleid cirka 3 000 timer av to lokale leverandører²⁴. Prosjektet startet med en bevilgning på 500 000 kroner fra Kulturminnefondet i 2005, og ble ansett som et viktig satsingsprosjekt for fondet. Første fase av restaureringsprosjektet hadde verdi på 2,1 millioner kroner. Fylkeskonservatoren godkjente de lokale håndverkerne som skulle brukes, og restaureringen begynte sommeren 2005. I 2009 fikk prosjektet en tilleggsbevilgning på 250 000 kroner fra Kulturminnefondet, og en ny lokal håndverkerbedrift tok over arbeidet til seteren stod ferdig restaurert i 2013. Andre fase av prosjektet var kostnadsberegnet til 1,1 millioner kroner. Begge leverandørene var lokale, hvorav en holder til i Tessa (i Vågå kommune) og den andre holder til i Vågå (kommunesenteret i samme kommune).

I beregningen av verdiskapingen, ser vi på hvordan de ulike lokale leverandørene av håndverkertjenester blir påvirket og hvordan de påvirker økonomien ytterligere ved videre varekjøp. Håndverksbedrift 1 har gjort arbeid til en verdi av 1,2 millioner kroner på Kalven seter. Denne bedriften har siden oppstarten spesialisert seg på restaurering av verneverdige bygg og gjør stort sett bare denne type oppdrag. De legger vekt på at de produserer materialene man bruker i restaureringsarbeidet selv ved et eget sagbruk. Et godt restaureringsarbeid fordrer at man bruker lokale materialer da disse har en karakter som står i stil med de originale byggene og den lokale byggeskikken. Siden denne bedriften produserer materialene selv går derfor også det meste av bedriftens inntekter til å lønne egne ansatte, mens alle vare- og tjenestekjøp går til bedrifter lokalt. De fleste ansatte er bosatt lokalt, slik at arbeidskraftens inntekter blir igjen i regionen. Håndverksbedrift 2 er også en håndverksbedrift spesialisert på restaureringer og har gjort arbeid til en verdi av omtrent 300 000 kroner på Kalven seter.

²³ Ikke inflasjonsjusterte tall. Inkluderer dugnadstimer verdsatt til 200 kroner.

²⁴ Tessa Tre og Trehusspesialisten er de to lokale leverandørene som har bistått i restaureringsarbeidet

Figur 23: Illustrasjon av aktiviteten som følge av restaurering av Kalven seter. Kilde: Menon. Tall hentet fra Menons regnskapsdatabase.

Prosjektet Kalven seter har gitt inntekter på 1,4 millioner kroner for lokale spesialiserte tradisjonshåndverkere (tallene er ikke inflasjons- eller inntektsjustert), og bidratt til en lokal verdiskaping på i overkant av 900 000 kroner i de to første leddene av verdikjeden. På bakgrunn av informasjon fra intervjuer med relevante håndverkerbedrifter antar vi at 60 prosent av vare- og tjenestekjøpene går til underleverandører i kommunen, og ved bruk av SSBs kryssløp²⁵ og regnskapstall fra Brønnøysund beregner vi dermed at **omtrent to av tre inntektskroner hos tradisjonshåndverkerne ender opp som verdiskaping i det lokale næringslivet i kommunen.** I tillegg kan man regne dugnadstimene som lokal verdiskaping da dette er Kulturminnefondets anslåtte verdi av frivillige arbeidstimer lagt ned lokalt. En del dugnadstimer går med til å produsere materialer, slik at en stor andel av materialkostnadene innen egeninnsats er knyttet til lokal- og egenproduserte materialer. Samlet sett er det rimelig å anta at over to tredjedeler av projektkostnadene er finansiering av lokal aktivitet.

Omsetningen fra restaurering av verneverdige bygg vil i større grad enn andre «vanlige» byggeprosjekter ende opp som lokal verdiskaping. Et godt restaureringsarbeid fordrer at materialene i størst mulig grad er produsert lokalt, ettersom materialbruken bør være tilpasset lokale tradisjoner og forutsetninger. Høykvalitetsrestaurering krever at man unngår billigere materialer fra andre deler av landet eller utlandet. Bedrift 1 produserer eksempelvis alle materialer selv, noe som innebærer at en større del av restaureringsarbeidet skjer i bedriften. Nær 60 prosent av inntektene til denne bedriften går til lønn og driftsresultat mot 40 prosent som er

²⁵ En kryssløpsmodell bruker tall fra produktkryssløpet i nasjonalregnskapet der alle vare- og tjenestekjøp fra/til de ulike næringene er registrert. Vi kan beregne andelen av verdiskapingen i hver enkelt leverandørnæring samt antall sysselsatte som kan knyttes til leveransene til restaureringen.

gjennomsnittet for byggebransjen i Vågå kommune. Arbeidskraften i de spesialiserte håndverkene vil i større grad være lokalt bosatt enn i andre deler av bygg- og anleggsbransjen. Tradisjonshåndverk krever inngående kunnskap i lokale tradisjoner og lokalhistorie, naturgitte forutsetninger og materialbruk. Dette gjør at arbeidskraften innen tradisjonshåndverk i større grad er lokalkjent og gjerne har bodd i virkeområdet over lengre tid. Byggebransjen er ellers preget av høyt innslag av innleid arbeidskraft fra utlandet²⁶, og med importert arbeidskraft vil arbeidskraftens inntekter i mindre grad komme tilbake til lokaløkonomien gjennom handel, boligbygging og kjøp av private tjenester.

Verdiskaping og næringsvirkninger fra tilreisende til seteren

I 2013 åpnet Kalven seter for publikum, og det ble åpnet kaffebar i seterstuen fra 1933. På gårdsplassen har man aktiviteter og hele tunet er helt åpent og gratis for publikum.

Kalven seter med tilhørende kaffebar har skapt stor interesse i nasjonale medier. Seteren har blant annet blitt dekket i to store saker i VG (2014) og en helkveld på NRK Sommeråpent (2016).

Vertskapet på seteren opplever at flere og flere velger å besøke gården, og at det har vært en særlig stor pågang i etterkant av NRKs Sommeråpentsending. Da besøk ved seteren er gratis, har man ikke full oversikt over antall besøkende eller hvor de kommer fra, men eieren anslår at det var omtrent 4 000 – 5 000 besøkende på Kalven seter i 2016. Av disse var omtrent 30 prosent lokalbefolkning, mens 70 prosent er turister fra andre deler av landet og utlandet. Eieren anslår at 20 prosent av totalen er utlendinger, omtrent halvparten av de norske turistene er hyttebeboere i området, mens den andre halvparten bor på hotell eller camping i nærheten.

Anslagene for totalt antall og fordeling av turister på Kalven seter er usikre. I tillegg til at besøkstallene er usikre, vet vi heller ikke hvor viktig Kalven seter er for turistenes besøk. At Kalven seter skaper stor oppmerksomhet i nasjonale medier bidrar til å skape turisme til gården og regionen. Vi ønsker å synliggjøre betydningen av Kalven seter for turisme til området, men vi begrenses av at det ikke er god statistikk for antall besøkende og de besøkendes reisemotivasjon.

Vi har tatt en ringerunde til flere av de nærmeste overnattingsstedene rundt Kalven seter og spurt hvorvidt man kjenner omtrent hvor stor andel av deres gjester som besøker regionen med formål om å besøke seteren.

Figur 24: Faksimile fra VG nett. Sak publisert 2.10.2014

Bytter ut byen med gårdsliv i høstferien

TØFFE TAK. Torgrim Øyjordet (med blå hjelm) og Sander Sandvær i hard duell på Kalven seter i Vågå. Flere av de nye gårdsaktivitetene er inspirert av «Energikampen» på TV.
Foto: GEIR OLSEN, VG

²⁶ En av fire sysselsatte innen 35-43 Bygge- og anleggsvirksomhet og elektrisitet, vann og renovasjon er innvandrere (født i utlandet av utenlandske foreldre). En av tre av disse arbeidstakerne var ikke registrert bosatt Norge. Det er 50 prosent flere innvandrere i bygg og anlegg enn i resten av arbeidslivet, hvorav dobbelt så mange ikke er registrert bosatt i Norge (ssb.no).

Tilbakemeldingene fra overnattingsstedene er at det er vanskelig å vite, da man ikke systematisk har spurt turistenes om deres motivasjon for å reise til regionen eller hva man har gjort i regionen. Overnattingsstedene påpeker at man ser på Kalven seter som et viktig komplementært tilbud til deres og at man anbefaler gjester å besøke seteren og kaffebaren. En tilbakemelding er at Kalven seter passer godt for gjester som bor mer enn en natt da seteren både har et godt aktivitetstilbud for barn, og at seterdriften og de historiske bygningene på Kalven er interessant for voksne. Kalven seter selv melder om at de opplever at barnefamilier kommer tilbake fordi barna ønsker å være med dyrene flere ganger. Nordre Eke Gardshotell melder om at man sender gjestene til Kalven, mens Hindsæter påpeker at seteren bidrar til å gi turistene et godt helhetsinntrykk av området.

Vi gjør et overordnet estimat for å synliggjøre betydningen av turismen til seteren. Vi antar at antagelsene om antall og fordeling av besøkende stemmer, samt at hver femte besøkende i segmentet turist på hotell/camping, og hver tiende besøkende som bor på hytte, blir en dag ekstra i området for å få tid til besøket på seteren. Vi antar videre at hotell- og campingturistene i området har et døgnforbruk på 1500 kroner (basert på Innovasjon Norge 2016) og hyttegjester et døgnforbruk på 350 kroner (Farstad og Dybedal 2011). Gitt antagelsene vil **Kalven seter ha bidratt til en økt lokal omsetning på omtrent 600 000 kroner i 2016**, noe som tilsvarer en verdiskaping på 260 000 kroner innen reiselivsnæringen i kommunen. Gitt at turismen holder seg på dette nivået i fremover, vil verdiskapingen knyttet til turismen være en kontinuerlig næringsvirkning skapt av Kulturminnefondets tilskuddsordning.

Ved å beregne Kalven seters økonomiske betydning har vi beregnet de næringsmessige konsekvensene av kulturminnet i form av verdiskaping. Den næringsmessige betydningen av kulturminnegodet Kalven seter er en mer avgrenset størrelse enn Kalven seters samfunnsøkonomiske verdi. I tillegg til de direkte og indirekte næringsvirkningene er det flere andre nyttevirkninger som følger av restaurering og bruk av Kalven seter. Som nevnt i kapittel 2 består den samfunnsøkonomiske verdien av kulturgoder av både bruksverdi og ikke-bruksverdi. Et kulturminne som Kalven seter har både bruksverdi ved at personer besøker kulturminnet og gleder seg over opplevelsen av historien, bygningene og dyrene, men også ikke-bruksverdi ved at personer gleder seg over at Kalven seter eksisterer i seg selv (eksistensverdien), og gleder seg over at fremtidige generasjoner kan oppleve kulturminner (arveverdien). At Kalven seter skaper glede og nytte for besøkende turister og lokalbefolkning innebærer at seteren har en bruksverdi som overgår reisekostnadene et besøk ved seteren innebærer. Kalven seter har også ikke-bruksverdi. Den tidligere eieren av den, tidligere så forfalne seteren solgte til nåværende eier for en lavere pris enn høystbydende nettopp fordi den nåværende eieren viste interesse for restaurering. Denne handlingen innebærer implisitt at tidligere eier anså ikke-bruksverdiene (arve- og eksistensverdiene) som såpass betydelige at han var villig til å gi opp inntekter for at seteren skulle reddes.

3.3.2. Generalisering av samfunnsnytt av å istandsette kulturminner til næringsvirksomhet

Rundt 11 prosent av Kulturminnefondets prosjekter er prosjekter hvor man har restaurert et kulturminne benyttet til næringsvirksomhet. Det er sannsynlig at det er stor samfunnsnytte forbundet med kulturminner som brukes til næringsvirksomhet, enten det er slik at de besøkende betaler eller får tilgang gratis.

Dersom det er slik at de besøkende betaler, vil det gi nærings- og verdiskapingsvirkninger. Dersom kulturminnet ikke var i bruk tidligere, men etter restaureringen kan brukes til næringsvirksomhet som det tidligere ikke kunne, kan verdiskapings- og næringsvirkningene tilbakeføres til Kulturminnefondets tilskuddsordning. For kulturminner som allerede var brukt til næringsvirksomhet, er det da den kvalitative eller kvantitative endringen fra før tilskuddet til etter tilskuddet som kan tilbakeføres til Kulturminnefondets aktivitet. For disse vil det også være

tilhørende indirekte ringvirkninger som beskrevet ved underleverandørenes kjøp av tjenester og varer i eksempelet med Kalven seter.

Det er mange kulturminner som ved bidrag fra Kulturminnefondet har endret sin bruk til å drive næringsvirksomhet eller som har økt kvaliteten på bygningsmassen brukt til næring ved hjelp av tilskudd fra fondet. Vi viser noen eksempler i Boks 1.

Flere av disse kulturminnene har næringsvirksomhet som kan være tilsvarende Kalven seter som vi brukte som eksempel i forrige avsnitt. Det vil si at de har istandsettelse over flere år, ulike små og store prosjekter, med bistand av tradisjonelle håndverkere, egeninnsats og andre håndverkere. Når restaureringen er ferdig og næringsvirksomheten starter, vil det være potensielle verdiskapings- og næringsvirkninger som følge av næringsaktiviteten i kulturminnet.

For å illustrere disse virkningene gjør vi to eksempelberegninger som baserer seg på våre beregninger av verdiskapingsvirkninger fra Kalven seter og svarene fra vår spørreundersøkelse. Vi gjør to eksempelberegninger, den første gjelder for alle prosjekter som har fått tilskudd fra Kulturminnefondet og den andre for virksomheter som endrer bruk fra «ingen bruk» til ny næring.

Eksempelberegning 1: Næringsvirkninger som følge av Kulturminnefondets tilskudd for kulturminner som istandsettes

Vi har ikke hatt mulighet i dette prosjektet til å vurdere næringsvirkninger for alle prosjektene som får tilskudd fra Kulturminnefondet, vi har bare sett nærmere på ett eksempel; Kalven seter. Vi har derfor lite grunnlag for å generalisere disse resultatene til verdiskapingseffekter for alle tilskudd som gis fra Kulturminnefondet. Vi vil likevel gi en indikasjon på hvor store virkninger det kan være snakk om, ved å bruke tallene fra Kalven seter i et regneeksempel.

Vi så i kapittel 3.3.1 at Kalven seter har fått 750 000 kroner i støtte fra Kulturminnefondet og har utløst næringsvirksomhet for 900 000 kroner. Dersom vi som en grov forenkling, antar at samme forholdstall gjelder for andre prosjekter som er istandsatt med bistand fra Kulturminnefondet, kan vi bruke tallene for tilskudd fra Kulturminnefondet til å gjøre anslag for hvilken lokal verdiskaping de har bidratt til. 750 000 kroner i tilskudd, ble beregnet å gi 900 000 i lokal verdiskaping, det vil si at tilskuddet må ganges med 1,2 for å gi lokal verdiskaping. Hvis vi tar utgangspunkt i beløpet for totalt tilskudd fra Kulturminnefondet i perioden 2003-2016 (fortsett med et underestimat for de siste årene, fordi vi bare har med ferdigstilte prosjekter), finner vi at beløpet på 568 millioner kroner i tilskudd, anslagsvis har gitt lokale verdiskapingseffekter i størrelsesorden 680 millioner kroner, eller 700 millioner kroner hvis vi legger til grunn at beløpet 568 millioner kroner er et underestimat. Dette er et grovanslag på lokale bruttoringvirkninger hvor det ikke tas hensyn til at arbeidskraften og kapitalen ville blitt benyttet i en annen virksomhet lokalt eller i andre deler av landet dersom ressursene ikke ble benyttet i næringsvirksomhet knyttet til kulturminnet.

Eksempelberegning 2: Næringsvirkninger som følge av Kulturminnefondets tilskudd for kulturminner som går fra ingen bruk til næringsvirksomhet

Fra spørreundersøkelsen vet vi at mellom 5 og 10 prosent av prosjektene som har fått støtte av Kulturminnefondet er prosjekter hvor man har satt i stand et kulturminne fra ingen bruk og har skapt ny næringsvirksomhet kan vi gjøre noen eksempelberegninger basert på dette.

Dersom vi tar for oss verdiskapingen fra Kalven seter i 2016 som tilsvarer en verdiskaping i reiselivet på 260 000 kroner, og ganger dette også opp med 207-414, får vi 49-98 millioner kroner i lokale ringvirkninger fra 2003-2016. Dette kommer i tillegg til anslaget i eksempelberegning 1.

Dette er kun en ment som en illustrasjon, og den tar ikke hensyn til inflasjon, ulikhet i størrelse på de ulike prosjektene, type næringsvirksomhet eller andre variabler, som eksempelvis at det kan være tilskudd fra andre aktører som har vært vel så viktig. Det er også et estimat på lokal verdiskaping, som ikke tar hensyn til mulig fortrenkning av annen aktivitet i den lokale økonomien, eller substitusjonseffekter når vi ser på Norge som helhet.

Derimot viser dette en størrelse som på mange måter kan eksemplifisere Kulturminnefondets støtteordning til kulturminner som ikke tidligere var i bruk, men som nå brukes til næringsvirksomhet. Store deler av denne økte samfunnsverdien kan tilbakeføres til Kulturminnefondet i de tilfellene der prosjektet ikke ville blitt gjennomført uten Kulturminnefondets tilskudd.

Boks 1: Eksempler på næringsvirksomhet i kulturminner som har fått støtte fra Kulturminnefondet

Bårdshaug herregård i Orkanger sentrum i Orkdal kommune har fått støtte av både

Kulturminnefondet og av andre aktører. De siste seks årene er det gjennomført tju oppussingsprosjekter til en verdi av 3,3 millioner kroner, hvor Kulturminnefondet har bidratt med omtrent 900 000 kroner i fire ulike prosjekter.

Den samfunnsøkonomiske verdien av Bårdshaug herregård er både knyttet til bruksverdi ved flere mennesker nå ønsker å benytte seg av herregården til store festlige anledninger, bo og bruke herregården og betale for dette. Fordelingen av den samfunnsøkonomiske bruksverdien mellom turister og hotellet avgjøres av prisene på bruk (pris hotellrom, restaurant og festbruk). I tillegg til bruksverdien har Bårdshaug ikke-bruksverdier (arve og eksistensverdi) som kommer til uttrykk gjennom at stiftelse og lokalsamfunnet viser seg villig til å sørge for at herregården holdes i god stand uavhengig av hotellets inntekter og lønnsomhet. Herregården ligger også midt i sentrum slik at flere får nytte av å observere den.

Kjøttbasaren, Bergen, er oppført 1874–76 i nyromansk stil. Bygningen har blitt ombygd og modernisert i

flere omganger. I 1965 ble bygningen vedtatt revet, men dette ble forhindret. Kjøttbasaren ble fredet i 1982.

I 2012 ble tak, vegger og takspir restaurert. Fugene mellom mursteinen tettes, og dårlige takstein byttes ut. Mørtelen lages på gammeldags måte, med ren sand fra Trondheim. Prosjektet fikk 2,75 millioner i tilskudd fra Kulturminnefondet.

Bruken i dag er utleie til matrelaterte virksomheter i tråd med tradisjonene fra Kjøttbasaren med hovedvekt på kjøtt, fisk, foredlede produkter, frukt og grønt. I tillegg finnes det selskaps- og møtelokaler samt utleie til kontorrelaterte virksomheter. Dette bidrar til samfunnsnytte ved både bruks- og ikke-bruksverdier for både besøkende og beboende i Bergen, og landet for øvrig.

Væreiergården, Å i Lofoten, ble bygget 1864 og påbygd i 1896, og er fortsatt i privat eie. En del eksteriør og mye interiør

fremstår helt autentisk. Bygningen er definert som verneverdig. Moskenes kommune og andre offentlige organer benytter jevnlig gården til representasjon ved ulike anledninger. Regjeringen og de kongelige har ofte brukt gården til internasjonal representasjon.

Det at gården brukes til konserter, foredrag, omvisninger, bryllup, konfirmasjon og begravelser, og ofte i kombinasjon med servering fra Brygga Restaurant bidrar til verdiskapingseffekter. Kulturminnet har fått 800000 kroner i 2014 av Kulturminnefondet til rehabilitering av skifertak, og 755000 kroner i 2017 til skifertak tilbygg, vinduer og bordkledning. Dette har sannsynligvis medført en økning i både bruks- og ikke-bruksverdier for både besøkende og eiere, i tillegg til verdier for de som passerer gården.

Kabelhuset, Notodden, er en transformatorstasjon fra 1916. Den gamle koblingsstasjonen for kraftoverføring

inngår i verdensarven for Rjukan og Notodden, men stod i forfall inntil for få år siden. Kabelhuset har endret sin bruk fra kontorer til sju boliger og har fått 1 million kroner i tilskudd fra Kulturminnefondet.

Man fikk ikke solgt eller leid ut bygningen som kontorbygg, og søkte heller om bygging av leiligheter der. Med støtte fra Kulturminnefondet ble fasaden pusset opp og bevart i sin opprinnelige form. Det vil si at det nå er flere som har nytte av bygget, i tillegg til at det er istandsatt i henhold til tradisjonen. Et viktig kriterium for å få støtte er at oppussingen ikke ødelegger den historiske verdien. Endringene skal sette bygningen først, slik at særpreg og arkitektoniske detaljer bevares. Nå er flere av leilighetene solgt, noe som sannsynligvis kan indikere at det er betalingsvilje for disse leilighetene i kulturminnet, i tillegg til at bygget er bevart for andre som ikke direkte bruker det, men som dermed også kan ha nytte av det.

3.4. Andre samfunnsnyttvirkninger av Kulturminnefondets virksomhet: informasjonsspredning, stipendordning og tilstedeværelse

Som nevnt flere ganger, har Kulturminnefondet også andre aktiviteter som kan bidra til økt samfunnsnytte. Dette inkluderer faglig støtte til og informasjon om ivaretagelse av verneverdige kulturminner, samt Kulturminnefondets stipendordning og ved dets tilstedeværelse i det offentlige rom.

3.4.1. Samfunnsnytten av faglig støtte til og informasjon om ivaretagelse av verneverdige kulturminner

Et av målene til Kulturminnefondet er å spre kunnskap om kulturminnevern og restaurering. Dette gjøres blant annet ved utarbeidelse av rapporter og bøker, i tillegg til drift av nettstedet Mikromarc som er et bibliotek der man kan søke opp og låne et stort antall bøker og andre dokumenter om kulturminner og istandsettelse, samt annen litteratur om kulturhistorie. I tillegg vil Kulturminnefondet i brev om avslag gi en begrunnelse for avslaget med en tilhørende rådgivning for hva som vil sikre et godt vern.

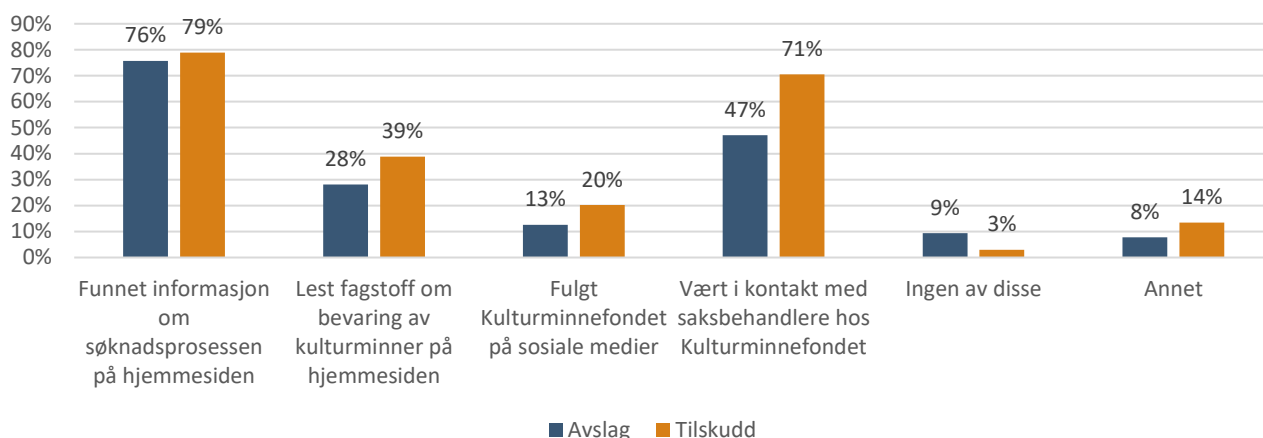
Istandsettelse av kulturminner krever erfaring og kjennskap til tradisjonsbygging. Dersom det skal etterstrebes at minst mulig av det historiske kildematerialet skal fjernes, og reparasjonene som utføres skal dokumenteres, kreves det kunnskap i arbeidet. Dette er kunnskap som Kulturminnefondet kan bidra med.

Den faglige støtten som gis av Kulturminnefondet skal bidra til å gjøre det enklere å følge original byggeskikk eller tradisjonell bevaring i istandsettelsesarbeidet. Tilgjengeligheten av denne informasjonen har en samfunnsverdi ved at den private eieren av kulturminnet enklere kan ta den i bruk, og bevaringsarbeidet gjøres mer «riktig» og dermed gir kulturminnet en større verdi både for brukeren og andre berørte.

Jo flere som tar denne informasjonen i bruk, desto større vil samfunnsverdien være. I vår spørreundersøkelse til søkerne til Kulturminnefondet, har vi spurt hvordan respondenten har brukt Kulturminnefondets informasjonskanaler. Disse svarene vil ikke være representative for hele samfunnet ettersom vi kun har sendt spørreundersøkelsen til dem som har søkt Kulturminnefondet om støtte, men de gir likevel et bilde av bruken og informasjonsspredningen.

Hvordan Kulturminnefondets informasjonskanaler er brukt av respondentene i spørreundersøkelsen, er vist i figur 25.

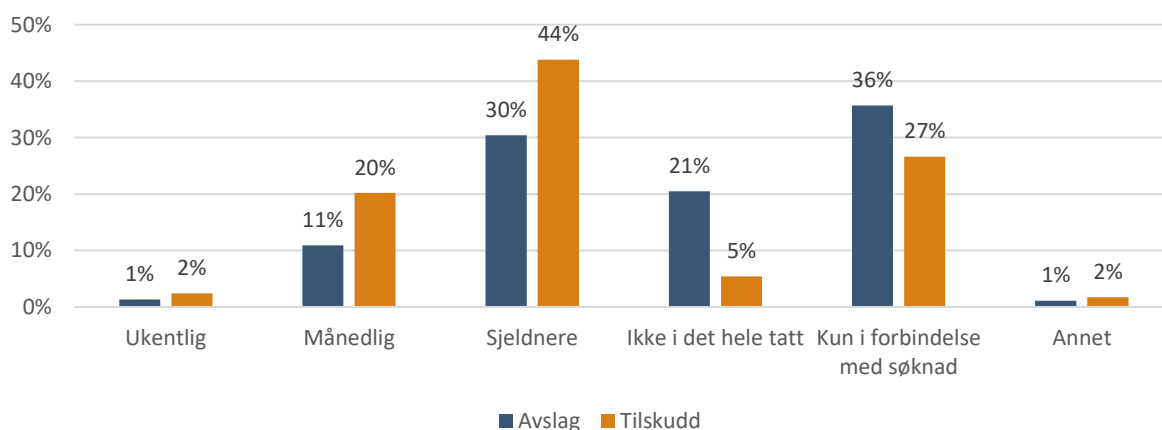
Figur 25: Hvordan har du brukt Kulturminnefondets informasjonskanaler? Svar fra spørreundersøkelsen, henholdsvis fra dem som har fått avslag og fra dem som har fått tilskudd.

Som vi kan se, har de fleste av respondentene funnet informasjon om søknadsprosessen på Kulturminnefondets hjemmeside. Vi kan også se at det er en noe høyere bruk av informasjonskanalene blant dem som har mottatt tilskudd enn blant dem som har fått avslag.

Det er spesielt interessant med dem som har lest fagstoff om bevaring av kulturminner på hjemmesiden. Det er sannsynlig at kvaliteten, og dermed også samfunnsverdien, av istandsettelsen øker som følge av dette. Hvor ofte denne informasjonen benyttes er også av interesse, dette vises i figur 26.

Figur 26: Hvor ofte benyttet du Kulturminnefondets informasjonskanaler (for eksempel nettside, bibliotek, saksbehandlere og/eller sosiale medier) det siste året? Svar fra spørreundersøkelsen, henholdsvis fra dem som har fått avslag og fra dem som har fått tilskudd.

Som vi ser av figur 26, er det få av søkerne som benytter seg av Kulturminnefondets informasjonskanaler svært ofte. De fleste oppgir at de benytter seg av informasjonskanalene sjeldnere enn månedlig, og flere kun i forbindelse med søknaden.

Når flere benytter seg av informasjonen hos Kulturminnefondet, kan dette tenkes å bidra til økt samfunnsnytte hvis det reduserer søke- og orienteringskostnadene til aktøren som ønsker å bevare sitt privateide kulturminne ved at denne informasjonen er lett tilgjengelig hos Kulturminnefondet. I tillegg til å redusere søkekostnadene er det også, basert på økonomisk teori, vist at informasjon bidrar til at aktøren tar bedre valg for samfunnet. Det at

fagstoff om istandsettelse er lett tilgjengelig og brukes, øker sannsynligheten for at kulturminnet istandsettes i henhold til tradisjon, og dette må antas å øke samfunnsverdien av istandsettelse. I tillegg er det sannsynlig at informasjonen og den faglige støtten Kulturminnefondet bidrar med, vil redusere antall bygg som ikke bevares og ivaretas på riktig måte fordi kunnskapen økes i takt med informasjonen.

3.4.2. Samfunnsnytten av bidrag til kulturminnefeltet og samfunnet

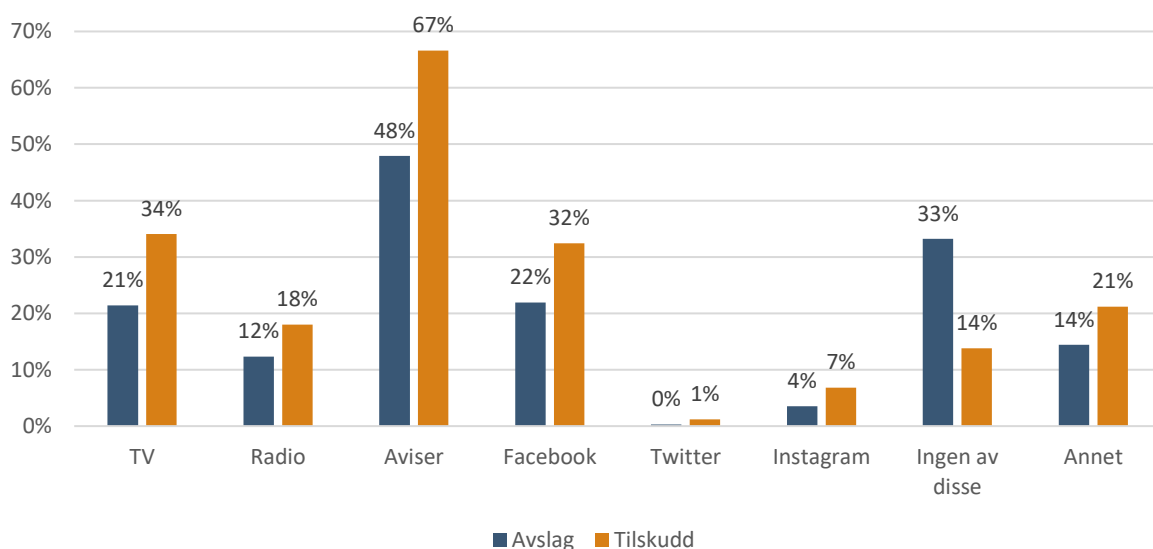
Tilstedeværelsen av Kulturminnefondet i samfunnet bidrar med en samfunnsverdi ved å skape fokus og positiv blest rundt kulturminner. Dette kommer av aktiv tilstedeværelse på Facebook, Instagram og Twitter, i tillegg til å være med på å arrangere/være tilstede på Kulturminnedagene og å representere kulturminne-interesser i ulike fora. Kulturminnefondet har også en velrenommert stipendordning.

Tilstedeværelsen på sosiale medier, i tradisjonelle medier og andre steder bidrar til spredning av informasjon. Denne spredningen av informasjon kan bidra til at ikke-bruksverdiene (jf. figur 2.x) øker ved at flere som ikke direkte bruker kulturminnene blir gjort oppmerksomme på istandsettelsen og på kulturminnenes eksistens.

Denne type verdi kan sammenlignes med en form for informasjonsspredning og bidrar til å øke både kunnskap og kjennskap til kulturminnefeltet. I tillegg vil denne delen av Kulturminnefondet bidra til å sikre at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer bevares og aktiviseres som grunnlag for opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping ved at flere får kjennskap både til tilskuddsordningen og bruk av kulturminner generelt.

Per juni 2017 er det over 21 000 personer som liker og følger Kulturminnefondet på Facebook. I tillegg har de 513 og 312 følgere på henholdsvis Instagram og Twitter. I figur 27 vises svar fra spørreundersøkelsen om synligheten til Kulturminnefondet fra dem som har søkt om tilskudd.

Figur 27: I hvilken av disse mediene har du hørt om eller sett Kulturminnefondet? Svar fra spørreundersøkelsen, fra de som har fått avslag og fra de som har fått tilskudd.

Som vi kan se av figur 27, har de fleste respondentene lest om Kulturminnefondet i avisene. Det er gjennomgående de som har fått tilskudd som har sett eller hørt om Kulturminnefondet i ulike medier. Det er også en overvekt av de som har hørt om eller sett Kulturminnefondet i tradisjonelle medier. Det at få av søkerne har sett Kulturminnefondet på Instagram eller Twitter kan komme av at de fleste av søkerne er over 50 år. Dette

stemmer også med det vi kan se av resultatene av spørreundersøkelsen for hvilken aldersgruppe som rapporterer at de har hørt om eller sett Kulturminnefondet i ulike media. Det å være aktive på denne type sosiale medier kan derfor bidra til økt samfunnsnytte ved å spre informasjon og kunnskap til en yngre gruppe.

Kulturminnefondet lyser årlig ut to stipendier, et håndverksstipend og et formidlingsstipend. Formålet med håndverksstipendet er å støtte en ung og lovende håndverker med utdanning innen et tradisjonelt håndverksfag. Kriteriene omfatter at man er ung, engasjert, lærevillig, faglig solid og interessert i å lære bort. Formidlingsstipendet skal bidra til økt oppmerksomhet om kulturminnevern i Norge, og brukes til reiser og foredragsvirksomhet for å formidle erfaringer fra praktisk kulturminnevern. Kriteriene omfatter at man må kunne begeistre ulike målgrupper og vise hvordan det er mulig å redde kulturarv. Videre deler Kulturminnefondet ut en plakett til prosjekter som er spesielt godt gjennomført, og som dermed kan være til inspirasjon for andre og spre erfaringer fra gjennomførte prosjekter. Både stipendiene og plakettene bidrar til samfunnsnytte gjennom økt kunnskap og støtte til den aktuelle prisvinneren og ved at man skaper oppmerksomhet i allmenheten og incentiver til å utmerke seg innenfor kulturminnefeltet. Dette kommer samfunnet til gode, ikke bare prisvinnerne. Dette kan, i tillegg til støtteordningen, bidra til å øke samfunnsnyttene av tradisjonshåndverk og til å spre informasjon om kulturminneverdier.

God informasjon som spres til flere gjør at flere kjenner til og blir berørt av Kulturminnefondets arbeid og den bevaring og restaurering av kulturminner som tilskuddsordningen fører til. At flere får informasjon om dette bidrar til å øke potensialet for ikke-bruksverdien i samfunnet.

4. Litteratur

Bowitz, E. & Ibenholt, K. 2009. Economic impacts of cultural heritage – Research and perspectives. *Journal of Cultural Heritage*, vol. 10

Becken, L.-E., E. Bowitz og K. Ibenholt (2008a): Turistundersøkelsen på Røros. Arbeidsnotat 2008-002. Econ Pöry.

Becken, L.-E., E. Bowitz og K. Ibenholt (2008b): Ungdom og stedsidentitet i og rundt Røros. Arbeidsnotat 2008-003. Econ Pöry.

Direktoratet for økonomistyring 2014. Veileder i samfunnsøkonomiske analyser

Farstad, Eivind og Dybedal, Petter (2011): Nasjonal fritidsboligundersøkelse 2008. TOURIMPACT rapport nr. 4. TØI rapport 1155/11. Transportøkonomisk Institutt. Oslo

Ibenholt, K., E. Bowitz og L-E. Becken (2009): Verdiskaping og kulturminner. Econ Forskningsrapport 2009-057.

Innovasjon Norge (2017): Turistundersøkelsen. Oppsummering av 2016. Innovasjon Norge. Oslo

Klima- og miljødepartementet (2003): Forskrift om vedtekter for norsk kulturminnefond.

Kulturminnefondet (2015): Brukerundersøkelse. Kulturminnefondet.

Magnussen, K. og S. Navrud 2009: Samfunnsøkonomi og kulturhistoriske eiendommer i Statsbygg. Rapport til Statsbygg 08.12.09. Sweco-Rapport 2009-143671-0. 106 s.

Magnussen, K., L. Lillehammer, L.K. Helland og O.M. Gausen (2010): Marine økosystemtjenester i Barentshavet - Lofoten: Beskrivelse, vurdering og verdsetting. Rapport 144531-01. Sweco Norge.

Magnussen, K., Berg, S. K., Ibenholt, K., Hølleland, H. & Fageraas, K. 2016. Indikatorer for kulturarvens samfunnsnytte. Rapport 2016/54. Oslo: Vista Analyse

Mason, R. 2005. Economics and Historic Preservation: A Guide and Review of the Literature. Discussion paper, University of Pennsylvania

Menon 2016. Forundersøkelse for metoder for kartlegging av økonomiske effekter og ringvirkninger av kulturminner. Oslo: Menon Economics

Navrud, S. & Ready, R. C. 2002 (red.). *Valuing Cultural Heritage. Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artifacts*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Navrud, S and R. Ready (eds.) 2007: Environmental Value Transfer: Issues and Methods. Springer, Dordrecht, The Netherlands.

Nordisk ministerråd 2015. Kulturarv og økosystemtjenester. Sammenhenger, muligheter og begrensninger. Rapport skrevet av ekspertgruppe. Hentet 03.11.16 fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/355555/okosystemtjenester.pdf>

NOU 2013:10. Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester. Oslo: Miljøverndepartementet

Riksantikvaren 2001. *Alle tiders kulturminner. Hvorfor og hvordan verner vi viktige kulturminner og kulturmiljøer?*
Oslo: Riksantikvaren

Ruud, M.E., R. Skogheim og M.O. Nygaard (2016): Norsk kulturminnefond som statlig forvaltningsorgan – en evaluering. NIBR-rapport 2016:13. By- og regionsforskningsinstituttet, Høyskolen i Oslo og Akershus.

Skogheim, R., S. Skålnes og M.E. Ruud (2007): Evaluering av Norsk Kulturminnefond. NIBR-rapport 2007:6. By- og regionsforskningsinstituttet, Høyskolen i Oslo og Akershus.

Vedlegg A: Om spørreundersøkelsen og svar fra spørreundersøkelsen

Spørreundersøkelsen ble laget i to ulike versjoner, en til tilskuddsmottakere og en til søkere som hadde fått avslag. Undersøkelsen ble sendt ut på e-post til alle som hadde søkt Kulturminnefondet om tilskudd i perioden 2010–2016.

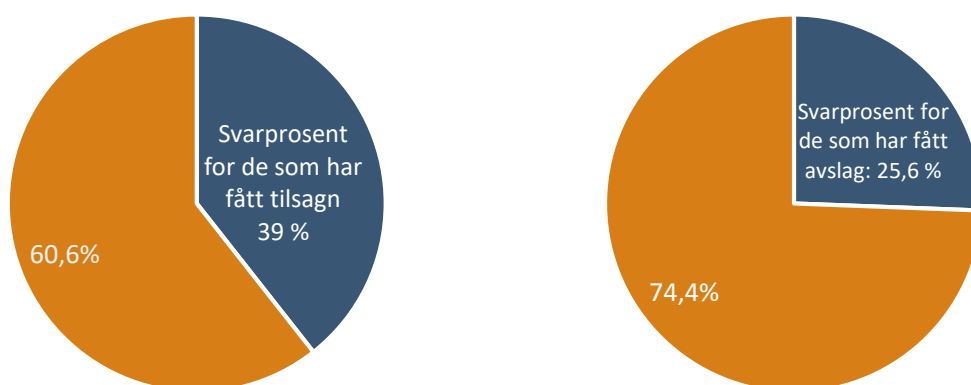
Søkere ble identifisert med prosjektnummer og prosjektnavn i e-posten som ble sendt. En del personer har søkt Kulturminnefondet flere ganger, og disse kunne oppleve å få flere e-poster med invitasjon til spørreundersøkelsen. Dette forklarte vi i e-postinvitasjonen, og oppfordret til å sende inn et svar for hver søknad.

Den totale populasjonen vi sendte ut spørreundersøkelsen til besto av 1954 av de som har fått tilsagn fra 2003 til april 2017, og 1777 av de som har fått avslag mellom 2003 og april 2017.

Vi sendte først ut en testpilot til 300 søkere (200 og 100 med henholdsvis avslag og tilskudd). Dette var for å teste undersøkelsen, og fange opp hvis noen spørsmål ikke fungerte etter hensikten. Deretter sendte vi ut hovedundersøkelsen til resten av utvalget den 9. mai, med påminnelse den 15. mai til de som ikke hadde svart. Vi avsluttet undersøkelsen første uka i juni.

Vi endte til slutt opp med 767 svar fra de som hadde fått tilsagn om støtte, og det tilsvarer en svarprosent på 39,4 prosent av de som mottok undersøkelsen. Blant de som hadde fått avslag fikk vi 455 svar, og der havnet svarprosenten på 25,6 prosent. Dette er illustrert i figuren under.

Figur V1: Svarprosent i spørreundersøkelsen for søknader som har fått innvilget tilskudd (til venstre) og søknader som har fått avslag (til høyre). For tilsagn: totalt antall i populasjonen var 1954 og antall som svarte var 767. For avslag: totalt antall i populasjonen var 1777 og antall som svarte var 455.

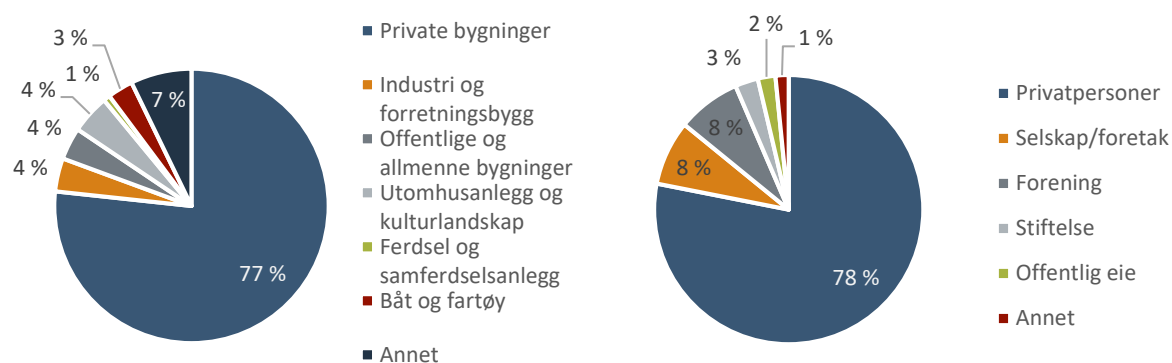

Vi hadde også på forhånd forventet en høyere svarprosent blant de som hadde fått tilskudd til sammenligning med de som har fått avslag. Disse har alle satt i gang eller gjennomført prosjektet som det ble søkt penger til, og det inkluderer også rapportering til Kulturminnefondet. De kan også forventes å ha positive tanker om Kulturminnefondets virksomhet.

De som har fått avslag kan også ha flere motiver for å svare. Vi gav respondentene mulighet til å gi kommentarer til undersøkelsen eller Kulturminnefondets virksomhet, og mange benyttet denne muligheten.

Figuren under viser (fra venstre) fordelingen av henholdsvis type kulturminner og eierform for respondentene som har fått tilskudd fra Kulturminnefondet. Denne er direkte sammenliknbar med Figur 6, som viser tilsvarende for alle tilskuddsmottakere fra 2003 til i dag.

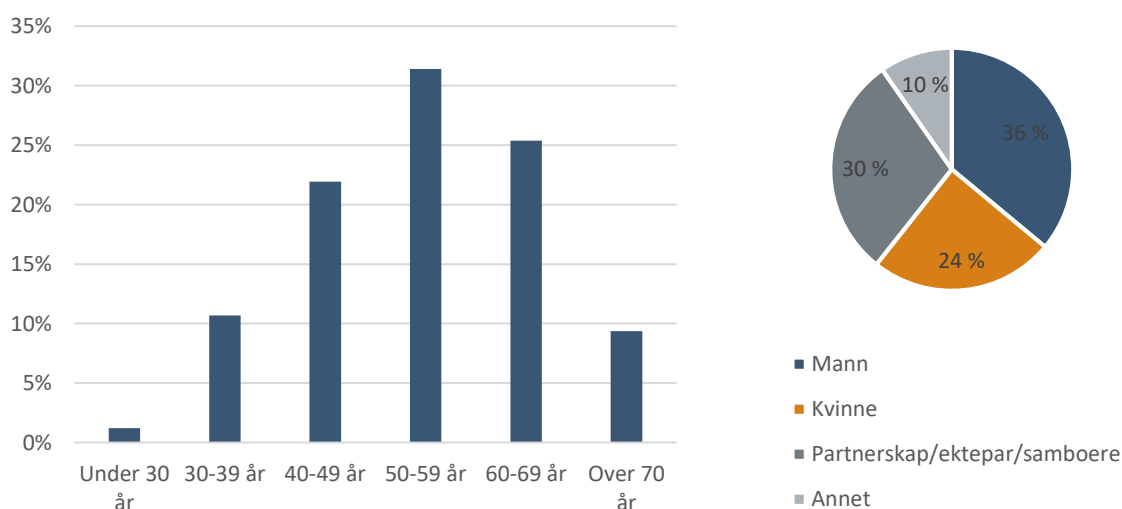
Figur V2: Prosentandeler av respondenter som har fått tilskudd 2010–2016, fordelt på type kulturminne (til venstre) og eierform for kulturminnet (til høyre).

Fordelingen er relativt lik den i Figur 6. Vi ser at 77 prosent av kulturminnene er private bygninger, og mer 78 prosent eies av privatpersoner. I spørreundersøkelsen la vi også inn kategorien «annet». I databasen ligger det en «annet»-kategori for type kulturminne, men ikke for eierform.

Vi hadde spørsmål om alder og kjønn i undersøkelsen. Der hadde vi kategorier med aldersintervaller, men det var også mulig å gi tekstsvar for eksempel hvis man var flere om prosjektet. Av samme grunn var det mulig å gi tekstsvar på spørsmål om kjønn hvis man representerte flere.

Figur V3: Aldersgrupper (til venstre) for de respondentene som ikke har svart «annet». Kjønn m.m. (til høyre) for respondentene

Det er aldersgruppen 50–59 år som er best representert blant søkere til Kulturminnefondet. Gjennomsnittsalderen beregnes til ca. 54 år. 60–69 år er den nest hyppigst oppgitte aldersgruppen, 9 prosent er over 70 år. Kun 1 prosent er under 30 år, mens til sammen 34 prosent er under 50 år.

På spørsmål om kjønn oppgir 40 prosent partnerskap/ektepar/samboere eller annet. Vi inkluderte disse alternativene siden vi antok at mange ikke definerte seg alene om prosjektet. Av de som svarte mann eller kvinne, svarte tre av fem mann og to av fem kvinne. Dette indikerer en viss overrepresentasjon av menn blant søkerne av tilskudd fra Kulturminnefondet, gitt at begge kjønn antas like villige til å svare på spørreundersøkelsen.

Vedlegg B: Spørreskjema

Her følger spørreskjemaene til de som har fått henholdsvis tilskudd og avslag. Spørreskjemaene er gjengitt i noe bearbeidet form for å passe inn i formatet.

Spørreskjema tilskuddsmottakere

Spørreundersøkelse om tilskudd fra Norsk kulturminnefond

På oppdrag for Kulturminnefondet gjennomfører Menon Economics en analyse av Kulturminnefondets samfunnsnytte. Hensikten med denne spørreundersøkelsen er å identifisere hvilke virkninger støtteordningen har hatt. Du mottar denne spørreundersøkelsen fordi du har søkt om og mottatt tilskudd til istandsettelse av et kulturminne.

1) Hvilket år startet prosjektet?

2) Hvilket år ble prosjektet fullført?

3) Hvilken type kulturminne søkte du om støtte til istandsettelse av?

- ☐ Private bygninger
- ☐ Industri og forretningsbygg
- ☐ Offentlige og allmenne bygninger
- ☐ Utomhusanlegg og kulturlandskap
- ☐ Ferdsel og samferdselsanlegg
- ☐ Båt og fartøy
- ☐ Annet:

4) Hvilken vernestatus har kulturminnet?

- ☐ Fredet
- ☐ Vernet
- ☐ Definert verneverdig
- ☐ Udefinert
- ☐ Annet:
- ☐ Vet ikke

5) Hvilken eierform har kulturminnet?

- ☐ Privatpersoner
- ☐ Selskap/foretak
- ☐ Forening
- ☐ Stiftelse
- ☐ Offentlig eie
- ☐ Annet:

6) Har prosjektet fått tilskudd fra andre aktører enn Kulturminnefondet?

- ☐ Ja
- ☐ Nei

7) Hvis ja på forrige spørsmål: Hvilke aktører har prosjektet fått støtte fra, og hvor stort var det samlede støttebeløpet fra andre enn Kulturminnefondet?

- ☐ Aktør(er):
- ☐ Samlet støttebeløp:

8) Har støtten fra Kulturminnefondet vært utløsende for andre tilskudd? Hvis ja, vennligst presiser hvilke.

9) Hva var motivasjonen bak søknaden til Kulturminnefondet? Flere svar mulig.

- ☐ Sette i stand kulturminnet før det ble ødelagt
- ☐ Sette i stand kulturminnet av funksjonelle hensyn
- ☐ Sette i stand kulturminnet av estetiske årsaker
- ☐ Sette i stand kulturminnet for fremtidige generasjoner
- ☐ Sette i stand kulturminnet for å kunne sette i gang ny næringsaktivitet
- ☐ Sette i stand kulturminnet med kvalitetsmaterialer og tradisjonelt håndverk
- ☐ Få delfinansiering til en istandsettelse som uansett ville gjennomføres
- ☐ Annet:

10) Hvilken effekt har istandsettelsen hatt på disse områdene? Vurdér hvert av områdene på en skala fra 1 til 5, der 1 tilsvarer svært liten effekt, og 5 tilsvarer svært stor effekt.

1 2 3 4 5 Ikke relevant

- ☐ Kulturminnet har fått nytt eller utvidet bruksområde for egen bruk
- ☐ Kulturminnet har blitt kvalitetsmessig forbedret for egen bruk
- ☐ Kulturminnet har fått nytt eller utvidet bruksområde til næringsvirksomhet
- ☐ Kulturminnet har blitt kvalitetsmessig forbedret til næringsvirksomhet

11) Hvor viktig har disse motivene vært for istandsettelsen? Vurdér hvert av områdene på en skala fra 1 til 5, der 1 tilsvarer svært lite viktig, og 5 tilsvarer svært viktig.

1 2 3 4 5 Ikke relevant

- Sette i stand kulturminnet for min/vår egen del
- Økt mulighet for å drive næringsvirksomhet
- Ivaretagelse av og økt kunnskap om kulturhistorie og tradisjoner
- Økt mulighet for andre mennesker til å sette pris på kulturminnet
- Økt mulighet for senere generasjoner til å sette pris på kulturminnet

12) Hvilken bruk hadde kulturminnet før istandsettelsen? Flere svar mulig.

- Helårsbolig
- Fritidsbolig
- Uthus eller lagerbygning
- Hage/utomhusanlegg
- Fartøy/båt (privatbruk)
- Fartøy/båt (næring)
- Overnatting (næring)
- Servering (næring)
- Museum eller utstilling
- Ingen bruk
- Annet:

13) Hvilken bruk har kulturminnet etter istandsettelsen? Flere svar mulig.

- Helårsbolig
- Fritidsbolig
- Uthus eller lagerbygning
- Hage/utomhusanlegg
- Fartøy/båt (privatbruk)
- Fartøy/båt (næring)
- Overnatting (næring)
- Servering (næring)
- Museum eller utstilling
- Ingen bruk
- Annet:

14) På en skala fra 1 til 5, hvor tilgjengelig er kulturminnet for allmennheten? 1 er ikke tilgjengelig i det hele tatt, og 5 er svært tilgjengelig.

1 2 3 4 5 Vet ikke

15) På en skala fra 1 til 5, hvor mange mennesker legger merke til kulturminnet? 1 er svært få, og 5 er svært mange.

1 2 3 4 5 Vet ikke

16) På en skala fra 1 til 5, i hvor stor grad tror du andre mennesker setter pris på istandsettelsen av kulturminnet? 1 er i svært liten grad, og 5 er i svært stor grad.

1 2 3 4 5 Vet ikke

17) Hva ville skjedd om prosjektet ikke hadde fått tilskudd av Kulturminnefondet?

- ☐ Kulturminnet ville blitt istandsatt på samme måte som i søknaden, men for egen regning
- ☐ Kulturminnet ville blitt istandsatt, men med lavere kvalitet uten bruk av tradisjonshåndverk
- ☐ Bare deler av kulturminnet ville blitt istandsatt
- ☐ Ingenting ville blitt gjort med kulturminnet
- ☐ Annet:

18) Hvordan har du brukt Kulturminnefondets informasjonskanaler? Flere svar mulig.

- ☐ Funnet informasjon om søknadsprosessen på hjemmesiden
- ☐ Lest fagstoff om bevaring av kulturminner på hjemmesiden
- ☐ Fulgt Kulturminnefondet på sosiale medier
- ☐ Vært i kontakt med saksbehandlere hos Kulturminnefondet
- ☐ Ingen av disse
- ☐ Annet:

19) Hvor ofte har du brukt Kulturminnefondets informasjonskanaler (f.eks. nettside, bibliotek, saksbehandlere og/eller sosiale medier) det siste året? Vennligst oppgi svar samlet for alle informasjonskanalene.

- ☐ Ukentlig
- ☐ Månedlig
- ☐ Sjeldnere
- ☐ Ikke i det hele tatt
- ☐ Kun i forbindelse med søknaden
- ☐ Annet:

20) I hvilke av disse mediene har du hørt om eller sett Kulturminnefondet? Flere svar mulig.

- ☐ TV
- ☐ Radio
- ☐ Aviser
- ☐ Facebook
- ☐ Twitter
- ☐ Instagram
- ☐ Ingen av disse
- ☐ Annet:

Vennligst svar på de to neste spørsmålene hvis kulturminnet er i personlig eie.

21) Om søker(e):

- ☐ Kvinne
- ☐ Mann
- ☐ Partnerskap/ektepar/samboere
- ☐ Annet:

22) Alder på søker(e):

- ☐ Under 30 år
- ☐ 30-39 år
- ☐ 40-49 år
- ☐ 50-59 år
- ☐ 60-69 år
- ☐ Over 70 år
- ☐ Flere, presiser:

23) Har du ellers kommentarer til undersøkelsen eller til Kulturminnefondets virksomhet, kan du skrive dem her:

Spørreskjema søkere med avslag

Spørreundersøkelse Norsk kulturminnefond

På oppdrag for Kulturminnefondet gjennomfører Menon Economics en analyse av Kulturminnefondets samfunnsnytte. Hensikten med denne spørreundersøkelsen er å identifisere hvilke virkninger støtteordningen har hatt. Vi sender ut spørsmål både til dem som har fått tilsagn om støtte og dem som har fått avslag. Vi håper du tar deg tid til å svare på undersøkelsen.

1) Hvilket år søkte du om tilskudd til prosjektet?

2) Hvilken type kulturminne søkte du om støtte til istandsettelse av?

- ☐ Private bygninger

- Industri og forretningsbygg
- Offentlige og allmenne bygninger
- Utomhusanlegg og kulturlandskap
- Ferdsel og samferdselsanlegg
- Båt og fartøy
- Annet:

3) Hvilken vernestatus har kulturminnet?

- Fredet
- Vernet
- Definert verneverdig
- Udefinert
- Annet:
- Vet ikke

4) Hvilken eierform har kulturminnet?

- Privatpersoner
- Selskap/foretak
- Forening
- Stiftelse
- Offentlig eie
- Annet:

5) Har du fått tilsagn om støtte fra Kulturminnefondet til dette kulturminnet etter å ha søkt ved en senere anledning?

- Ja
- Nei, har ikke søkt igjen
- Nei, men har søkt igjen
- Annet:

6) Har prosjektet fått tilskudd fra andre aktører enn Kulturminnefondet?

Ja Nei

7) Hvis ja på forrige spørsmål: Hvilke aktører har prosjektet fått støtte fra, og hvor stort var det samlede støttebeløpet?

Aktør(er):

Samlet støttebeløp:

8) Hva var motivasjonen bak søknaden til Kulturminnefondet? Flere svar mulig.

- Sette i stand kulturminnet før det ble ødelagt
- Sette i stand kulturminnet av funksjonelle hensyn
- Sette i stand kulturminnet av estetiske årsaker
- Sette i stand kulturminnet for fremtidige generasjoner
- Sette i stand kulturminnet for å kunne sette i gang ny næringsaktivitet
- Sette i stand kulturminnet med kvalitetsmaterialer og tradisjonelt håndverk
- Få delfinansiering til en istandsettelse som uansett ville gjennomføres
- Annet:

9) Hva har skjedd etter at prosjektet fikk avslag av Kulturminnefondet?

- Kulturminnet ble istandsatt på samme måte som i søknaden, men for egen regning
- Kulturminnet ble istandsatt på samme måte som i søknaden, men med støtte fra andre aktører
- Kulturminnet ble istandsatt, men med lavere kvalitet uten bruk av tradisjonshåndverk
- Bare deler av kulturminnet ble istandsatt
- Ingenting har blitt gjort med kulturminnet
- Annet:

Vennligst svar på dette spørsmålet kun hvis du har satt i stand kulturminnet.

10) Hvilken effekt har istandsettelsen hatt på disse områdene? Vurdér hvert av områdene på en skala fra 1 til 5, der 1 tilsvarer svært liten effekt, og 5 tilsvarer svært stor effekt.

1 2 3 4 5 Ikke relevant

- Kulturminnet har fått nytt eller utvidet bruksområde for egen bruk
- Kulturminnet har blitt kvalitetsmessig forbedret for egen bruk
- Kulturminnet har fått nytt eller utvidet bruksområde til næringsvirksomhet
- Kulturminnet har blitt kvalitetsmessig forbedret til næringsvirksomhet

Vennligst svar på dette spørsmålet kun hvis du har satt i stand kulturminnet.

11) Hvor viktig har disse motivene vært for istandsettelsen? Vurdér hvert av områdene på en skala fra 1 til 5, der 1 tilsvarer svært lite viktig, og 5 tilsvarer svært viktig.

1 2 3 4 5 Ikke relevant

- Sette i stand kulturminnet for min/vår egen del
- Økt mulighet for å drive næringsvirksomhet
- Ivaretagelse av og økt kunnskap om kulturhistorie og tradisjoner
- Økt mulighet for andre mennesker til å sette pris på kulturminnet
- Økt mulighet for senere generasjoner til å sette pris på kulturminnet

12) Hvilken bruk hadde kulturminnet før søknaden om tilskudd? Flere svar mulig.

- Helårsbolig
- Fritidsbolig
- Uthus eller lagerbygning
- Hage/utomhusanlegg
- Fartøy/båt (privatbruk)
- Fartøy/båt (næring)
- Overnatting (næring)
- Servering (næring)
- Museum eller utstilling
- Ingen bruk
- Annet:

13) Hvilken bruk har kulturminnet nå? Flere svar mulig.

- Helårsbolig
- Fritidsbolig
- Uthus eller lagerbygning
- Hage/utomhusanlegg
- Fartøy/båt (privatbruk)
- Fartøy/båt (næring)
- Overnatting (næring)
- Servering (næring)
- Museum eller utstilling
- Ingen bruk
- Annet:

14) På en skala fra 1 til 5, hvor tilgjengelig er kulturminnet for allmennheten? 1 er ikke tilgjengelig i det hele tatt, og 5 er svært tilgjengelig.

1 2 3 4 5 Vet ikke

15) På en skala fra 1 til 5, hvor mange mennesker legger merke til kulturminnet? 1 er svært få, og 5 er svært mange.

1 2 3 4 5 Vet ikke

16) Hvordan har du brukt Kulturminnefondets informasjonskanaler? Flere svar mulig.

- Funnet informasjon om søknadsprosessen på hjemmesiden
- Lest fagstoff om bevaring av kulturminner på hjemmesiden
- Fulgt Kulturminnefondet på sosiale medier
- Vært i kontakt med saksbehandlere hos Kulturminnefondet
- Ingen av disse
- Annet:

17) Hvor ofte har du brukt Kulturminnefondets informasjonskanaler (f.eks. nettside, bibliotek, saksbehandlere og/eller sosiale medier) det siste året? Vennligst oppgi svar samlet for alle informasjonskanalene.

- ☐ Ukentlig
- ☐ Månedlig
- ☐ Sjeldnere
- ☐ Ikke i det hele tatt
- ☐ Kun i forbindelse med søknad
- ☐ Annet:

18) I hvilke av disse mediene har du hørt om eller sett Kulturminnefondet? Flere svar mulig.

- ☐ TV
- ☐ Radio
- ☐ Aviser
- ☐ Facebook
- ☐ Twitter
- ☐ Instagram
- ☐ Ingen av disse
- ☐ Annet:

Vennligst svar på de to neste spørsmålene hvis kulturminnet er i personlig eie.

19) Om søker(e):

- ☐ Kvinne
- ☐ Mann
- ☐ Partnerskap/ektepar/samboere
- ☐ Annet, presiser:

20) Alder på søker(e):

- ☐ Under 30 år
- ☐ 30-39 år
- ☐ 40-49 år
- ☐ 50-59 år
- ☐ 60-69 år
- ☐ Over 70 år
- ☐ Flere, presiser:

21) Har du ellers kommentarer til undersøkelsen eller til Kulturminnefondets virksomhet, kan du skrive dem her:

Vedlegg C: Ytterligere informasjon om Kalven seter

Kalven seter hører til småbruket Kviten på Tessand, som ligger i Ottadalen ved Vågåvatnet. Kalven Seter er en gammel seter med 8 hus satt opp mellom 1860 og 1933. Seteren består av to seterhus, ysthus, låve, to fjøs, stall og en utedo. Kalven seter var som andre setre en sommerbosetning for husdyrbruk i fjellet, bygget for å utnytte beite som ikke egnet seg til helårsbosetning. Setrene ble benyttet til melkeproduksjon med foredling til mer holdbare produkter, og i fjellområder både i Norge, men også andre steder som for eksempel Alpene, var seterdrift en viktig del jordbruket fram til etterkrigstiden.

Kalven seter var i bruk fra 1800-tallet til 1971. Ifølge Svein Arne Tessneset i Tessa Tre AS skjedde det effektivisering og omlegging av jordbruket i Nord-Gudbrandsdalen fra 1960-tallet og utover. Det ble mer og mer slutt på seterdrift og ved utgangen av 1980-tallet var stort sett alle setrene tatt ut av drift. I dag er det svært få setere som er i bruk landbruket. En del av de gamle setrene er blitt revet, noen setre er blitt flyttet og en del står fortsatt til forfall, men enkelte blir også brukt som fritidsboliger. Kalven seter ble forlatt i 1971 og stod til forfall i tiårene som fulgte.

I 2001 kjøpte Øistein Formo småbruket Kviten, og tok da også over Kalven seter som en del av bruket. Kalven seter hadde da ikke vært i drift siden 1971, hadde forfalt i nesten 40 år, og var taksert verdiløs. Øistein Formo kom til enighet med daværende eier av småbruket Kviten til tross for at andre var villig til å betale mer for småbruket. Øistein Formo forteller at daværende eier heller ville selge til ham da Formo ønsket å restaurere seteren.

Restaurering av seteren

I 2004 ble Øistein Formo kontaktet av arkeolog Espen Finstad i Oppland fylkeskommune. Han hadde kjørt forbi og syntes seteren var interessant som et urørt og godt bevart objekt som hadde stått til forfalls over lang tid. Øistein Formo ble deretter kontaktet av fylkeskonservatoren august 2004, og ble forespurt om å være med på et forprosjekt for å søke om støtte fra Kulturminnefondet. Formo fikk tilskudd på 10 000 kroner fra Fylkeskonservatoren for å få takst, bilder og dokumentasjon, og annet nødvendig grunnlag for søknaden til Kulturminnefondet og det ble utarbeidet et svært grundig søknadsdokument. I mai 2005 mottok Formo årets største bevilgning fra Kulturminnefondet.

Det er totalt sett blitt brukt 3,2 millioner kroner²⁷ på restaurering, hvorav 750 000 kroner er støtte fra Kulturminnefondet. Landbrukskontoret i Vågå har ellers bidratt med 540 000 kroner fra SMIL-midlene. Eier selv har bidratt med 1,9 millioner kroner, hvorav 550 000 kroner er verdsatte dugnadstimer med en timepris på 200 per dugnadstime. Det er samlet innleid cirka 3 000 timer av de to leverandørene Tessa Tre og Trehusspesialisten, mens eierne har bidratt med omtrent 3 000 dugnadstimer. Prosjektet startet med en bevilgning på 500 000 kroner fra Kulturminnefondet i 2005, og ble ansett som et viktig satsingsprosjekt for fondet. Første fase av restaureringsprosjektet hadde verdi på 2,1 millioner kroner. Fylkeskonservatoren godkjente håndverkerne, Svein Arne Tessneset i Tessa Tre begynte restaureringen sommeren 2005 og stod for arbeidet de første tre årene. I 2009 fikk prosjektet en tilleggsbevilgning på 250 000 kroner fra Kulturminnefondet, og Trehusspesialisten tok over arbeidet til seteren stod ferdig restaurert i 2013. Andre fase av prosjektet var kostnadsberegnet til 1,1 millioner kroner. Begge leverandørene var lokale, Tessa Tre holder til i Tessa i Vågå kommune mens Trehuseksperten holder til i tettstedet Vågå i samme kommune.

²⁷ Ikke inflasjonsjusterte tall. Inkluderer dugnadstimer verdsatt til 200 kroner.

Tessa Tre har gjort arbeid til en verdi av 1,2 millioner kroner på Kalven seter. Tessa Tre er en liten lokal bedrift med tre ansatte startet opp i 1988. Svein Arne Tessneset forteller at hele Gudbrandsdalen, særlig Nord-Gudbrandsdalen, har mange laftede hus. Tessa tre har siden oppstarten spesialisert seg på restauring av verneverdige bygg og gjør stort sett bare denne type oppdrag. Svein Arne Tessneset legger vekt på at Tessa Tre produserer materialene man bruker i restaureringsarbeidet selv ved et eget sagbruk. Et godt restaureringsarbeid fordrer at man bruker lokale materialer da disse har en karakter som står i stil med de originale byggene og den lokale byggeskikken. Siden Tessa Tre produserer materialene selv går derfor også det meste av bedriftens inntekter til å avlønnne egne ansatte, mens alle vare- og tjenestekjøp går til bedrifter lokalt. I tillegg er det i motsetning til andre deler av byggebransjen lite bruk av innleid arbeidskraft fra andre deler av landet eller utlandet. De fleste ansatte er bosatt lokalt, slik at arbeidskraftens inntekter også blir igjen i regionen. Trehuseksperten er også en håndverksbedrift spesialisert på restaureringer og har gjort arbeid til en verdi av omtrent 300 000 kroner på Kalven gård.